

கொடி + $\frac{1}{3}$ | மீதம் கொடு

శ్రీ No 3777

శ్రీ గురుభ్యోనమః.

శ్రీ పరబ్రహ్మణేనమః.

ఆనందగిరిటికాసహిత శార్దూరభాష్యముతోఁ జేర్చిన

వితరే యో పనిషత్తు.

అంగ్రంభము-

శ్రీమదుభయవేదా న ప్రవర్తకులయిన

తిరువతి- గోమతం.

(అ) శ్రీనివాసాచార్యుల వారిచే

తేఖక ప్రమాదాదిజనితదోషములు లేనట్లుగాఁ జదివినదిగఁగిరి-

— శ్రీనివాసాచార్య —

పహందాసురుదానీ - మహారాజరాజశ్రీ.

ఉవ్వేరిపుత్తేరి. చెంగల్వరాయ నాయకులవారిచే

స్వకీయ

(? వేదా న విద్యా విలాసము ద్రాక్షరశాలయం

దచ్చుగూర్చించి-

శాలివాహన శకాబ్దంబులు - ౧౭౯౨ వ

ప్రమాదసంవత్సర భాద్రపద శుద్ధపంచమి నెఱవేర్చినవరంబున

ప్రచురింపబడియె.

1870

౧౮౭౦ వ సం॥ సెప్టెంబరు నెల.

Registered Copyright.

Q 131: 42, 5, 2

C
A

ఐతరేయోపనిషత్

* ఆవతరణికా.

౩౦. పరిసమాప్తం కర్మసహవరప్రహ్లాపిషయః జ్ఞానోన్మేషాః
 క్షణో జ్ఞానసహితస్య పరాగతిర్ముక్తిః జ్ఞానద్వా రేణోపసంహృ
 తా. ఏతత్సత్యం బ్రహ్మప్రాణాశ్చ- ఏవమకోదేవః- ఏతస్యై
 వ ప్రాణస్య సర్వేదేవాపభూతయః- ఏతస్య ప్రాణస్యాత్మభా
 వం గచ్ఛద్దేవతా అప్యేతీమ్యుక్తం. సోఽయం దేవతావ్యయలక్ష

అవతారికా

ఆ ఆత్మావా ఇత్యాదివా కేవలాత్మవిద్యారమ్యసామగ్రంబుత్తం కీర్తయతి
 (పరిసమాప్తమితి) తత్పరిసమాప్తి కథంగమ్యుప ఇత్యాశ్చిన్తా (పైపేరి)
 (పరాగతిరితి) పరంగత్యం - గాత్రవ్యం. ఫలమిత్యర్థః. ఉత్తమోపాదేశమేవా
 క్యోదాహరణేనదర్శయతి (ఏతదితి) తత్పరిసమాసర్వేభావేనసంయంతైర్భా
 త్యాదివైషమ్యేనాప్రాణః సర్వైశ్చిన్తాచోభవతి ప్రాణస్వరూపమనేనవాత్మే
 నోపసంహృతమిత్యర్థః. అనేనప్రాణ ఏకవిదేత్మ్యుక్తమిత్యాహ (ఏవమితి) ఏ
 వాగమ్యోదయోదేవాఃకే ఇత్యాశ్చిన్తా * తస్యచా తస్యైః అథాతోఽస్మత్తు
 రుపస్యేత్వాదివా ప్రాణస్యైవవిభూతయః- విస్తారా ఇక్మ్యుక్తమిత్యాహ (ఏవస్యై
 వేతి) ఏవంసర్వాన్మత ప్రాణస్యాత్మత్వేన విజ్ఞానాత్కర్మసహితాత్ సర్వదేవతా
 త్మకప్రాణప్రాప్తిలక్షణంఫలం * ప్రజ్ఞామయోదేవతామయో బ్రహ్మమయోఽ
 మృతమయోఽనమ్యుయదేవతా అప్యేయిపివంచేదేవ్యనేనవాత్మేనోపసంహృ
 తమిత్యాహ (ఏవస్యేతి) తథాచర్జ్వాసహితేనకర్మణా కేవలాత్మస్వరూపావహాస
 యోగమోక్షసాధనైర్దేవైర్ద్యుత్తం కేవలాత్మవిద్యారమ్యసేదానీమవధర ఇతిభావః.
 అత్రాత్మదే సర్వాత్మకమాత్రాత్మప్రాప్తివ్యతిక్రమాక్షుధావాత్మవిధ్యం కేవ
 లాత్మవిద్యారమ్యసంయక్త ఇతికేచాఞ్చన తమభావయతి (సోఽయమితి) ఏ
 తస్యైవవిషయాదిమతః సుఖరూపత్వేనపురుషార్థత్వానోక్ష్యం- సన్నివృత్య

శం ణః పరఃపురుషార్థః- ఏషమోక్షః- సుచాయం యహోక్తేన జ్ఞానకర్తృసముచ్చయేన సాధతేన ప్రాప్తవ్యః- నాతఃపరమ స్తీత్యేకేప్రతిపన్నాః. తాన్నిరాచిక్షీర్షురుత్తరం కేవలాత్మజ్ఞానవిధానార్థమాత్మవాగ్ధిదమిత్యాద్యాహ. కథం పునరకర్తృసమ్బద్ధి కేవలాత్మవి

ఆ. కేవలాత్మస్వరూపావస్థానస్యేత్యాహ (ఏష ఇతి) అయమపిచేహోక్షః కేవలాత్మజ్ఞానేనాపిసాధ్యతే- తదాతదారమ్భాఽర్థవానిత్యాశక్తిస్సవిశేషస్య మోక్షస్యసవిశేషమైవసాధనేనగిర్ధియతేత్యాహ- (సచేతి) ఆత్మసస్యవిశేషత్వేనకేవలాత్మవిద్యాయా ఆభావాదపితస్యాహేతుత్వమిత్యాహ (నాతఃపరమితి) తన్నరంప్రదర్శితన్నిరకరణార్థత్వేనకేవలాత్మవిద్యావాక్యమవతారయతి (తానితి) (కేవలాత్మజ్ఞానేతి) నిర్విశేషాత్తవిషయత్వం, మకర్మనిష్ఠత్వం, కర్తానశ్చత్వలక్షణం కర్తాసమ్బన్ధిత్వం, ఇచ్చైవల్యమిహవివక్షిరం నన్వాత్మావా ఇదమిత్యాదికథంకేవలాత్మవిషయం- * స ఇమాల్లోకానస్సజితేరిలోకస్సప్తిప్రతిరో, తస్యాశ్చసవిశేషహిరణ్యగర్భకర్తృకత్వేనపురాణేషప్రసిద్ధేః, * తాభ్యోగామానయదిత్యాదివ్యవహారాణాం లోకేసవిశేషవిషయత్వప్రసిద్ధేః, పూర్వత్ర * అచాతోరేతసఃస్పృష్టిః ప్రజాపతేరతోదేవా ఇత్యత్రప్రజాపతిశబ్దతస్య హిరణ్యగర్భస్య ప్రస్తుతత్వాచ్చ తస్యతద్విషయత్వస్యాచిత్యా, దితి * ఆత్మగృహీరిత్యధికరణ పూర్వపక్షన్యాయేనశక్తతే (కథమితి) సవిశేషవిషయత్వే సత్యాత్మవిద్యాయాః కర్తాసమ్బన్ధోపునీర్ధ ఇత్యుక్తిప్రత్యోక్షం (అకర్మసమ్బన్ధితి) * ఆత్మావా ఇదమేకనివాగ్ర ఆసీదిత్యద్విత్వియాత్మోపక్రమాత్, * ఏష బ్రహ్మష ఇన్ద్ర) ఇత్యాద్యనుక్రమ్య * సర్వంతప్రౌజ్ఞానేత్రం ప్రజ్ఞానే ప్రతిష్ఠితమితి ప్రజ్ఞానశబ్దితప్రత్యగాత్మాధిష్ఠానత్వేన తద్వ్యతిరేకేణ బ్రహ్మశబ్దితహిరణ్యగర్భాది ప్రపంచస్యాభావముత్వైః * ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మత్వద్విత్వియాత్మనోపసంహారాత్, * సవితమేవపురుషంబ్రహ్మతతమపశ్యదితి మధ్యేపరామర్శా, ద్భ్రహ్మత్వాద్విత్వియత్వస్యమానానైరాగమ్యత్వేనాపూర్వత్వాత్, * అముష్మిన్ స్వర్తేలోకేసర్వాన్ కామానాప్నోమ్యతస్సమభవదితి స్వర్గశబ్దిరనిరతిశయసుఖాత్తక బ్రహ్మజ్ఞేత్వేనస్థితస్య తదస్త్యుతతైషయిక సర్వావప్తప్రాప్తిలక్షణఫలోక్తేః, సుహృద్వర్ధనాదాత్, * స వితమేనసేమానంవిదాత్యైతయా ద్వారాప్రాపద్యతేతిప్రవేశోక్తేః, * తస్యత్రయ ఆవసథాప్రియస్సహ్న ఇతిజాగ్రదాద్యవస్తాత్రయస్య స్వప్నత్వేనమిత్యాతోష్ట్యుపపత్తే, శ్చ నిర్విశేషాద్విత్వియాత్మపరత్వావగమేన గ్రహస్యాఽర్థాస్తరశక్త్యాఽనవకాశాల్లోకాదిస్పృష్ట్యతేశ్చాధ్యారోపావవాదాభ్యాముక్తాత్మప్రతిపత్తస్య

౧౦. జ్ఞానవిధానార్థ ఉత్తరోగ్రన్థాంతిగమ్యతే. అన్యార్థానవగమాత్. తథాచసూర్వోక్తానాం దేవానామగ్నోద్ధీనాం సంసారిత్వం దర్శయిష్యత్యశనాయాదివోషవత్త్వేన* తమశనాయాపిపాసా భ్యామస్వవార్జదిత్యాదినా. అశనాయాదిమత్సర్వంసంసారిషవ. పరస్యతుబ్రహ్మహో²శనాయాద్యత్యయశ్రుతేః. భవత్వేవంకే వలాన్తజ్ఞానంమోక్షసాధనం - సత్వత్రాకర్మ్యేవాధిక్రీయతే- విశేషాశ్రవణాత్. అకర్మణ ఆశ్రమ్యంతరస్యేహాశ్రవణాత్.

౧౧. క్షమాత్మన్యారోహత్, పరమాత్మైవేహత్వశబ్దేనగృహ్యతే. ఇతిరవత్- యథేతరేషు సృష్టిశ్రవణే * తస్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మన ఆకాశస్సమూత ఇత్వేవమిషు. పరస్మాత్వనో గ్రహణం, యథావేతరస్మిన్- లాకేతే ఆత్మశబ్దప్రయోగే ప్రత్య గాత్యేవముఖ్య ఆత్మశబ్దేనగృహ్యతే, - రథేహపిభద్రమర్థం. కుతః. ఉత్తరాద్వా క్యాద్యదర్శనాత్. ఇతి * ఆత్మగృహీయితరమజు త్రరాదిత్యనికరణనిర్దానన్యాయేనకే వలాన్తపరత్వనిశ్చయాన్న సవిశేషపరత్వము త్రరగ్రన్తస్యేత్యాహ (అన్యార్థేతి) యన్తైస్సు ఏవమోక్షభతి- చక్రాహ (తథాచేతి) తథా - సంసారిత్వభ్యుదర్శ యిష్యతీత్యప్యయః. తం - హిరణ్యగర్భస్సహజరూపంబై రాజంపిష్టమశనాయాపి పాపాభ్యాం సంయోజితవానీశ్వర ఇతిశ్రుత్యర్థః. ఆశనాయాదిమత్త్వే²పి నిరతి శయసుఖవత్త్వేన దేవతాభావస్యమోక్షత్వంస్యాదిత్యత ఆహ (ఆశనాయాదిమ దితి) అశనాయాదేహ్యుని నియతత్వాన్నిరలశయసుఖత్వం తస్మాన్నిష్ఠమితిసంసారిత్వమిత్వర్థః. యచ్చనిర్విశేషాత్తస్యరూపావస్థానస్యవిషయాదిరహితేన నమోక్షత్వమితి- తదసత్-తస్య*యో²శనాయాపిపాసేశోకంహాంజరాంమృత్యుమ త్యేతిత్యశనాయాద్యత్యయశ్రుతేష్టస్మియతమఃభాప్రసక్తేః, స్వతశ్చ* అనన్తో బ్రహ్మైవవజానాదిశ్రుత్యంతరాత్, * అముష్మిన్ స్వర్గేలోకే ఇతిహావ్యానస్త రూపతావగమాత్, స్వర్గశబ్దస్యసుఖసాహస్యపాచిత్యాత్, * అనన్తే స్వర్గేలోకే * బ్రహ్మవిదస్సర్వలోకమిత ఉర్ధ్వంవిముక్తా ఇత్యాదిశ్రుతిమ బ్రహ్మనదేష్ట్య ర్గశబ్దప్రయోగా, చ్చ తస్య విషయాభావే²పి పురుషార్థత్వాన్దేక్షత్వమిత్యాహ (పరస్యత్వేతి) విపరివిష్టేషాత్పరిద్యాయామోక్షసాధనత్వమజీకృత్యతస్యా అకర్మనిష్ఠత్వనియమరూపంబై వర్ణంనసమ్భవతీతవంక సన్నానమాక్షి²సతి (భవ త్వితి) విశేషాశ్రవణమేవస్మృతయత (అకర్మణభి) సన్నానోనభిత్వర్థః. సకేవ గంధితేషాశ్రవణం- క్షిప్తసర్వభానాశ్చ²నిష్కర్మప్రత్యే కర్మసమ్మిత్వనియమశ్రవ

శం. కర్మచబ్బహతీసహస్రలక్షణం ప్రస్తుత్యానస్తరమేవాత్మజ్ఞానం ప్రారభ్యతే- తస్మాత్ కర్మేవాధిక్రియతే. నచ కర్మాసమ్బద్ధ్యాత్మవిజ్ఞానం- పూర్వవదన్తేషసంహారాత్. యథాకర్మసమ్బద్ధినః పురుషస్య సూర్యాత్మనాస్థావరజ్గమాది సర్వప్రాణ్యాత్మత్వముక్తంబ్రాహ్మణేన, మన్తేగ్రహచ * సూర్య ఆత్మేత్యాదినా, తదైవ * ఏష బ్రహ్మైవ ఇద్వ (ఇత్యాద్యుపక్రమ్య సర్వప్రాణ్యాత్మత్వం యచ్ఛ్థావరజ్గమం - సర్వంతత్ ప్రజ్ఞానేత్రమిత్యవసంహరిష్యతి. తథాచ సంహితోపనిషది * ఏతం హ్యేవ బహ్వృచామహాత్మ్యుక్తేమీమాంసస్త ఇత్యాదినా కర్మసమ్బద్ధిత్వముక్త్వా * సర్వేషు శూతోష్ఠేతమేవ బ్రహ్మేత్యాచక్షత ఇత్యుపసంహరిత.

ఆ. ఇచ్ఛాస్తీత్యాహ (కర్మచబ్బహతీసహస్రలక్షణమి) తథాచ తద్వారాకర్మసన్నిహితఇత్యర్థః. (తస్మాదితి) అతోఽకర్మత్వాగరూపసన్న్యాసానైవమేవ స్తీత్యర్థః. ఏవమాత్మవిద్యాంకేవలాం కర్మాసమ్బద్ధిమిదగ్గేకృత్యతస్మా అకర్మసిద్ధత్వనియమోనిరాకృతః- ఇదానీమగ్నేకారంపాత్యజతి (సచేతి) పూర్వత్రకర్మసమ్బద్ధిజ్ఞానవిషయస్య సర్వాత్మోపేక్షేః. * ఏష బ్రహ్మేత్యాదినా 2. ప్రాపిసర్వాత్మోపేక్షే, నైసచలిజ్ఞేనా 2. స్యాత్మత్వానస్య కర్మసమ్బద్ధిత్వాదుమానా ద్వత్వయథాస్యాత్మజ్ఞానస్య కర్మసమ్బద్ధిత్వమిత్యర్థః. సజ్జిహవాక్యం దివ్యణాతి (యథేత్యాదినా) (కర్మసమ్బద్ధిరజతి) తస్య * ఏష హి మంలాంకమభ్యార్చ్య త్పురుషరూపేణయ ఏష తపతిత్యాదినా సూర్యాత్మత్వముక్త్వా తస్య సర్వాత్మత్వం * తస్మాచ్ఛత్యేన ఇత్యాచక్షతే ఏతమేవ సన్తమిత్వాదినా * ప్రాణయుచ ఇత్యేవం విద్యాదిత్యనేన, * ప్రాణోనైసర్వాణిభూతానిచేత్యనేన, చోక్తమిత్యర్థః. జగత్- జడమస్య, తస్మా- స్థావరస్య, సూర్య ఆత్మేతి మన్తార్థః. (ప్రజ్ఞానేత్రమితి) ప్రజ్ఞాశబ్దిత బ్రహ్మనేతృకమిత్యర్థః. సన్దంశన్యాయేనాప్యస్య కర్మసమ్బద్ధ్యాత్మవిషయత్వమిలిపదకా సర్వాత్మత్వేలిజస్య కర్మసమ్బద్ధ్యాత్మనియతత్వమాహ (తథాచేతి) తథా సంహితోపనిషదిచేతివకారాన్వయః. మహాత్మ్యుక్తే- బృహతీసహస్రాఖ్యేత్యేవేతం- ప్రకృతమాత్మానం ఋగ్వేదినో విచారయన్తి కృత్యర్థః సంహితోపనిషది * ప్రజ్ఞాత్మైశ్చుక్తస్యాత్మనో * దూయజ్గస్యేబ్బిణంపశ్యేదిత్యాదివాక్యవర్ణనాలోచనయా కర్మసమ్బద్ధత్రుతితే, రహస్యేన సజ్జాత్మోక్త్యాచకర్మసమ్బద్ధావగమాత్, తద్దాన

కం. తథాతస్యైవ *యోఽయమశరీరఃప్రజ్ఞాత్మేత్యుక్తస్య *యశ్చ
సావాదిత్యుకమేవతదివిద్యాదిత్యేకత్వముక్తం. ఇహాపి *కోఽ
యమాత్మేత్యుకప్రమ్యప్రజ్ఞాత్వమేవ*ప్రజ్ఞానంబ్రహ్మేతిదర్శ
యిష్యతి. తస్మాన్నాకర్మసమ్బద్ధ్యాప్రజ్ఞానం. పునరుక్త్యాననర్థక్య
మితిచేత్. కథం. *ప్రాణోవాఅహమస్మేష ఇత్యాదిబ్రాహ్మణే
న*సూర్యఆత్మేతిచమస్త్రేణ, నిధారితస్యాత్మనః*ఆత్మావాఇదమ
త్యాదిబ్రాహ్మణేన *కోఽయమాత్మేతిప్రశ్నపూర్వకంపునర్నిధా
రణంపునరుక్తమనర్థకమితిచేన్న- తస్యైవభర్తానైరవిశేషనిధార
ణార్థత్వాత్. నపునరుక్తతాదోషః. కథం. తస్యైవకర్మసమ్బ
ద్ధివోఽగత్యుత్పత్తిస్థితిసంహారాదిభర్తవిశేషనిధారణార్థత్వాత్. కే
వలోపాస్త్యర్థత్వాద్వా. అథవా - *ఆత్మేత్యాదివోగ్రథసం
ర్భః అత్మనఃకర్మణోఽస్యప్రోపాసనాఽప్రాప్తకర్మప్రసాదేవి
హితత్వాత్ కేవలోప్యాప్తోపాస్య ఇత్యేవమథే. భేదాభేదో
పాస్యత్వాద్వా-ఏకపవాత్కర్మవిషయేభేదదృష్టిభావః, సపవా

ఆ. స్వకర్మసమ్బద్ధిత్వమిత్వాహ (రథాదస్యేవే) శక్తాముపసంహరతి (తస్మాదిలి)
శక్తావాద్యేవసిద్ధాంత్యాశక్తామాశక్తే (పునరుక్త్యేతి) సజ్జిహవాక్యం నివృణో
తి (ప్రాణోవాఇత్యాదిసా) పూర్వోత్తర బ్రాహ్మణయోరేకాగ్రత్వేవక్ష్యమాణ
మపిప్రాకార్యవిషయంస్యాత్. తచ్చసద్ధారితమితిపునరుక్తమిత్యర్థః. నవివశక్తాం
పరిహరతి (సతస్యేతి) తమేవప్రశ్నపూర్వకం నివృణోతి (కథమిత్వాదినా)
(జగత్సృష్టితి) *సకమాల్లాకానశ్చజితేత్యాదిశ్రవణాదిత్యర్థః, ప్రకారాన్తరేణ
పునరుక్తింపరిహరతి (కేవలైతి) ఏవమేవపరిహరంవా శక్తార్థంపదన్ నివృణోతి
(అథవేతి) (కర్మణోఽస్యత్రేతి) కర్మాజ్జత్వం తదప్రోక్ష్యాద్యధికరణస్వభావి
నైత్యర్థః. అప్రాప్తీతిచేదః. అప్రాప్త్యేహేతుమాహ (కర్మప్రాప్తీతి)
అవిహితత్వాదితిచేదేనోత్తరప్రశ్నాదుః. సచైవంస్వోక్తకర్మసమ్బద్ధిత్వనియమత్వా
గావత్తి - కర్మాజ్ఞానితత్వమాత్రస్యత్వాగ్నేవి కర్మసమ్బద్ధిత్వస్య సవిశేషవిష
యత్వలక్షణస్య కర్మనముచ్చితత్వలక్షణస్య చాత్మాగాత్. ఆగ్నేకారవాదేనాస్య
పక్షస్యాత్కర్వా. అస్మిన్నపిషేషే కర్మనిష్ఠత్వం నియతమితిభావః. అత్రైవ పక్షే
నిశేషాన్తరమాహ (భేదేతి) (భేదదృష్టితి) ఇదన్తయోపాస్య ఇత్యర్థః.

౪౦. కర్మకాలే భేదేనాప్యపాస్య ఇత్యేవమపునరుక్తతా. * విద్యా
 జ్ఞావిద్యాజ్ఞయస్తద్వేదోభయంసహ । అవిద్యయామృత్యుంతీ
 ర్వావిద్యయా మృతమశ్నుతేతి, చ- కుర్వన్నేవేహకర్మాణిజి
 జీవిషేచ్ఛతంసమాశ్రితి, చ వాజినాం. నచవర్షశతాత్పరమాయు
 ర్మర్యానాం-యతఃకర్మపరిత్యాగేనాత్మానముపాసీత. ధర్మితజ్ఞ
 తావన్తిపురుషాయుషోహ్నింసహస్రాణిభవన్తి. వర్షశతంచా
 యుఃకర్మణైవవ్యాప్తం-ధర్మితశ్చదుస్త్రీః*కుర్వన్నేవేహకర్మాణీ
 త్యాదిః. తథా *యావజ్జీవమగ్నిహూత్రంజుహూతి *యా
 వజ్జీవం ధర్మపూర్ణమాసాభ్యాం యజేతేత్యావ్యశ్చ. *తంయజ్ఞ
 పాత్రైర్దహన్తితిచ. ఋణత్రయశ్రుతేశ్చ. తత్రపారివ్రాజ్యా

౪ (అభేదేనేతి) అహ నయేత్సగ్గః *అత్తా వాఇదమిత్యాదిపట్టస్యస్వవేదేర్గవత్స్వ
 ముక్త్యాతస్యకర్మభ్యాగేనాత్మజ్ఞానాగ్ధత్వపక్షేబిముక్తులివిరోధమాహ (విద్యావి
 త్యాదినా) అవిద్యాశబేనాత్రత్రాగ్ధత్వంకరోచ్ఛతే నను *కుర్వన్నేవేమస్త్రీవర్షశ
 తస్యకర్మనియతత్వోక్తావశితదన నరంసన్నాససస్యాదిత్యతలాహ (నచేతి) *శతా
 యురైపురుషఇతిశ్రుతేత్యగ్గః ఇహఃపిబుహణీనహస్రాఖ్యస్యశస్త్రస్య*పట్రిం
 శరమక్షరాణాంసహస్రాణీత్యుక్త్యా * తావన్తిపురుషాయుషోహ్నింసహస్రా
 త్యుక్త్యాత్ సంవత్సరశరమేవాయురిత్యాహ (ధర్మితజ్ఞేతి) భవన్తిత్యనర
 మితిశబ్దోద్రష్టవ్యః. పురుషాయుషస్సాహ్నిమితిభాష్య పారస్పాధుః. పురుషాయు
 షోహ్నిమితితుసమాసా నైవిధేరనిత్యత్వాదిప్రాయేణకథంబిన్నేయః పురుషాయు
 షఃశబ్దోద్రష్టవ్యశతాధికంనాన్తి- తద్విచనధ్యవివేకర్మసన్నాససస్యాత్. అతలాహ (వ
 ర్షశతజ్ఞేతి) తత్రమానమాహ (ధర్మితజ్ఞేతి) ననుపురాణేషు శతాధికస్యాయు
 షోదశరథాదేః శ్రుతత్వాత్ శతవర్షాననరంకర్మసన్నాససస్యాదిత్యా శబ్దైశ్చతా
 యుక్యృతివిరోధేనసస్యాఽర్థవాదత్వా, తథాన్తీకాఽఽపిజీవనకాలస్యసర్వస్యా
 పికర్మణావ్యాప్తస్యశ్రుతే. నైవమిత్యాహ (తథాయావజ్జీవమితి) * జీర్ణోవా
 విరమేదితవహజ్జరాననరంసన్నాససస్యాదిత్యాశబ్దైశ్చపాత్రైర్దహన్తితిచా
 నాన్నేత్యాహ (రంయజ్ఞపాత్రైః) నను యావజ్జీవాదివాక్యానాంప్రతిపన్న
 గార్హస్థ్యవిషయత్వంవక్ష్యంతి-అన్యథా బ్రహ్మచారిణోఽపిపద్విద్యునస్థాత్. తత
 శ్చగార్హస్థ్యేహ్యుర్నంకర్మత్వాగోస్యాత్. అతలాహ (ఋణేతి) *జాయమానో
 బై. ప్రాన్ముణిన్ద్రిగ్ముణివాజాయతఇతిశ్రుతేః * ఋణానిర్విణ్మహాకృత్యసు

శం. దిశాశ్రుం * పుష్కాయాథభియోచయం చరన్తిత్యాశ్చజ్ఞానస్తుతి
పరోర్థవాదః. అనధిక్యతార్థోవా. న - పరమాథ్యాత్మవిజ్ఞానేష
లాదర్శనేక్రియానుపపత్తేః. యదుక్తంకర్మిణ ఏవచాత్మజ్ఞానంక
ర్మసమృద్ధిచేత్యాది- తన్న- పరంహ్యేష్టకామంసర్వసంసారదో
షవర్జితంబ్రహ్మహమస్తీత్యాశ్చ త్వేనవిజ్ఞాతేకృతేనకర్తవ్యేనవా
ప్రయోజనమాత్మనోఽపశ్యతఃఫలాదర్శనేక్రియానోపపద్యతే.
ఫలాదర్శనేఽపినియుక్తత్వాత్కరోతీతిచేన్న- నియోగావిషయా
త్మదర్శనాత్. ఇష్టయోగమనిష్టవియోగంచాత్మనః ప్రయోజనం
పశ్యంత్యదుపాయార్థీయోభవతి - సనియోగస్యవిషయోదృష్టో

ఆ. నోమోక్షేనివేశయేదితిస్ఫుతేశ్చేత్సర్వః. తతశ్చతదహకరణార్థంతేనాపిగార్హస్థ్యమే
వప్రతిపత్తవ్యం - న సన్న్యాసఇత్యర్థః. * యదహరేవరజేత్తదహరేవప్రవ
జేత* పుష్కాయాఽభియోచయశ్చరన్తి* బ్రాహ్మణః ప్రవజేద్భవతి
శ్రుతిస్ఫుతోఽపిఃకాగరిచ్యతాహ (తత్రేతి) (జ్ఞానస్తుతి) సర్వసన్న్యాసే
నాప్యాత్మాజ్ఞాతవ్యఇతిజ్ఞానస్తుతిః ప్రతీయతఇతితత్పరఇత్యర్థః. విధిత్వేఽపికర్తాన
ధిక్యతాన్దశ్చాదివిషయత్వమేవేత్యాహ (అనధిక్యతేతి) తస్మాన్నాకర్మిణైవవి
ద్యా- కిరుక్ర్మిణిష్ఠతత్సమృద్ధిచేతిస్థితం. తదేతత్పిద్యానీపహరతి (నేతి) విషం
హిక్ర్మిణిష్ఠవిద్యాస్యాత్ - యదివిషయేఽపికర్తానుష్ఠానంస్యాత్. తదపిప్రయోజ
నార్థితయావాస్వాత్తామ్యఇవ- నియోగబలాద్వాప్రాభాకరమతఇవసత్సర్వకర్మిణి. త
త్రనాద్యఇత్యాహ (పరమాత్మేతి) సజ్జిహవాక్యంవివృణ్విషేషాద్దేహ్యాహ
రపూర్వకంసంకర్తంవివృణోతి (యదుక్తమిత్యాదిహ) (కర్మసమృద్ధిచేతి) క
ర్మాప్తోక్షాద్వాక్యశయమిత్వర్థః. పరమాత్మేవాత్మాంశం వివృణోతి (పరమితి)
అర్థప్రాప్త్యర్థమసర్వసమృద్ధ్యైర్థంవా కర్మస్యాత్ - నోభయమపీతివత్తుం విశేషణద్వ
యం. దోషపదేనరాగద్వేషాభావేనాపిప్రవృత్త్యావంశూచయతి. ప్రాగనుష్ఠిత
తకర్మణాప్యసమృద్ధేకర్తవ్యేసమృద్ధో దూరాపాప్రఇతివత్తుంకృతేనేకుష్టం. ద్వివి
యంశక్తతే (ఫలాదర్శనేఽపీతి) మమేదం కార్యమితిబాధాహనియోగస్య విష
యోనియోజ్యః. కార్యేస్వకీయత్వజ్ఞానంచతజ్జన్యఫలార్థినః. సచాత్మనోఽసజ్జిత
జ్ఞానినోమమేదమితిబుద్ధిర్భవతి. అతోసతస్సనియుక్తత్వమిత్యాహ (ననియోగేతి)
తదేవోపపాదయతి (ఇష్టేతి) మమేదంకార్యమితిబాధాభావేఽపిచేన్నియుజ్యేత.
తర్హిరాజసూయాదికం బ్రాహ్మణాదిసాకర్తవ్యంస్యాదగ్నిష్టోమాదికశ్చసర్వదాక

౭౦ లోకే. నతుతద్విపరీతనియోగా విషయబ్రహ్మశ్చదర్శి. బ్రహ్మశ్చ త్వదర్శ్యపి సకాచేన్నియుజ్యేత- నియోగావిషయోపి సన్నకశ్చిన్ననియుక్తతసర్వంకర్తృసర్వేణ సర్వదాకర్తవ్యంప్రాప్నోతి. తచ్చానిష్ఠం. నచసనియోక్తంశక్యతే కేనచిత్ - ఆత్మాయస్యాపితత్ప్రభవత్వాత్. నహి స్వవిజ్ఞానోఽథేనచసాస్వయంసయ్యతే. నాపిబహువిత్స్విమ్యవివేకినాభ్యుత్థేన. ఆత్మాయస్యనిత్యత్వేనతి స్వాతంత్ర్యాత్ సర్వాకప్రతినియోక్తృత్వసామర్థ్యమితిచేన్న- ఉక్తదోషాత్. తథాపిసర్వేణసర్వదాపిశిష్టంకర్తృకర్తవ్యమిత్యుదోహోపరిహర్యప. తదపిశాస్త్రేణేతిచేత్. యథాకర్తృకర్తవ్యతానాస్త్రేణకృతా - తథాతదవ్యాప్త.

ఆ. రవ్యంస్యాత్, - నిర్దిష్టరీత్యా విశేషాదిత్యాహ (బ్రహ్మశ్చత్వేన) సకచ్ఛిన్ననియుక్తంకర్తృత్వేనసర్వోపనియుక్తవివేక్యర్థః. శ్చ- నియోక్తావ్యసృకింయః కర్తృకపురుషః- వేదోవా. ఆద్యేవిరూపశ్చరాత్మజ్ఞానాత్ సర్వనియోక్తృత్వేనస్యనియోజ్యేనాస్యనియోజ్యత్వంస్యాత్. ఉచ్చరిరాహస్యవత్సవతీత్యాహ (సచసత్) తస్యైవసర్వనియోక్తృత్వాదిత్వగ్గః. సస్వసర్వనియోజ్యత్వారావేద్యాత్మాయేనవిచ్ఛిన్ననియోజ్యత్వాదితిద్వితీయమాశ్చైవతస్యాత్మాయస్యైవరూపమాదన్నస్యస్వజ్ఞానపూర్వకత్వాత్ స్వవచనేనస్వస్యనియోజ్యత్వమేకకర్తృకర్తృకర్మవిరాహాన్నసమ్యవతీత్యాహ (ఆత్మాయస్యాపితి) శ్చ-వాక్యకరణాదేనత్తర్కృతాదిన్యాదిజ్ఞేయైకదేశార్థవిషయత్వవర్తనేనవేదస్వావ్యవహరస్యస్యైవ్యర్థజ్ఞేయైకదేశవిషయత్వేనాల్పజ్ఞత్వాదప్రపంచజ్ఞైవ్యర్థవియోక్తృత్వమయుక్తమిత్యాహ (నాపిబహువిదితి) (అవివేకినేతి) అల్పజ్ఞనేత్వగ్గః. అచేతనత్వాద్వాచస్యావివేకింపం. భృత్యేన- సనియోజ్యత్యర్థమిదగ్గః. ననువేదస్యైవ్యర్థజ్ఞానపూర్వకత్వపక్షేహ్యర్థోక్తదోషానుషజ్ఞేపితస్యనిత్యత్వపక్షేనాయంబోషణిత్యర్థః (ఆత్మాయస్యేతి) తస్మాదచేతనస్యనియోక్తృత్వంసమమ్యవతి- తస్యచేతనధర్మత్వాదిన్యతరమాహ (కేన) నియోక్తృత్వమభ్యుపేత్యాపి బోషమాహ (ఉక్తదోషాదితి) తదేవివర్ణనా (తథాపి) అనియోజ్యత్వాపిచేత్కర్తవ్యంవిదుషః- తస్యైవవిషయవిహితకర్తృసర్వేణసర్వదాపికర్తవ్యం- సక్తోచేతాత్వభావాదిత్యగ్గః. అసక్తిబ్రహ్మత్వజ్ఞానస్యకర్తృకర్తవ్యతాయాశ్చశాస్త్రేణకృతత్వాదుభయారహితప్రయోగాప్రామాణ్యాదేవేమిదేకదానిదాత్తజ్ఞానం, కదాచిత్కర్తానుస్థాన, శ్చాస్మాదిత్యగ్గః (తదపి) తదే

శం. జ్ఞానం తస్యైవకర్మణశ్చాస్త్రేణవిధీయతఇతిచేన్న - విరుద్ధార్థబోధకత్వానుపపత్తేః. సహ్యోకస్మిక్కృతాకృతాసమృద్ధిత్వం తద్విపరీతత్వంచబోధయితుంశక్యం - శీతోష్ణతామివాగ్నేః. సచేష్టయోగచీడ్వా, జ్వనోఽనిష్టవియోగచీడ్వా, చశాస్త్రీకృతా-సర్వప్రాణీనాం తద్గర్భనాత్. శాస్త్రకృతంచేష్టదుభయం-గోపాలాదీనాంనదృశ్యేత-అశాస్త్రజ్ఞత్వాత్తేషాం. యధిస్వతోఽప్రాప్తం-తచ్ఛాస్త్రేణబోధయితవ్యం. తచ్ఛేత్కృతకర్తవ్యతావిరోధ్యాజ్ఞానంశాస్త్రేణకృతం-కథంతద్విరుద్ధకర్తవ్యతాం పునరుత్పాదయేచ్ఛీతతామివాగ్నౌ, తమఇవభానౌ, సబోధయత్యేవేతిచేన్న- * సమంత్రేతివిద్యాత్ * జ్ఞానంబ్రహ్మేతిచోపసంహా

ఆ. వవివృణోతి (యథేతి) స్వాభావికాకర్తృత్వబోధేనసకృతత్వస్సేనైవకర్తృతాబోధపాదనానుపుసాకాస్త్రేణకర్తృత్వబోధః సమృపతీత్వాహ (నేతి) కృతాకృతేత్యత్రాకృతమితి-ఇదాసీమకృతం, ఇతఃపరంకర్తవ్యం, యతో-తదుచ్యతే. ఏవంతావన్నియోగావిషయాకర్తృత్వదర్శిత్యాద్విదుషః ప్రయోజనార్థిత్వాభావాచ్యనకర్తృత్వక్రం. ఇదాసీంస్వత ఇష్టానిష్టసంయోగవియోగరూపప్రయోజనార్థిత్వాభావేఽపివిదుషః * స్వర్గకామాయజేతేతికాస్త్రేనైవసాధీయతఇత్యాశక్త్యస్సభావతః ప్రాప్తప్రయోజనార్థితానువాదేనతదుపాయమాత్రంశాస్త్రేణబోధ్యతే- సమసాధీయతే- అన్యథా అశాస్త్రీకానాం తద్భూతాసన్యాదిత్వాహ (సచేష్టేతి) అత్రచిక్షిర్వాశబ్దేనఫలచ్ఛామాత్రముచ్యతే. సతుకరుమిచ్ఛా-ఫలతదయోగాదితి. సమకృతాకృతసమృద్ధిత్వంతద్విపరీతత్వజ్వవిరుద్ధత్వాన్నబోధయతిచేచ్ఛాస్త్రీ-తద్వికృతాకృతాసమృద్ధిత్వమేవచాబోధీదిత్వాశక్త్యతస్యమానానరసిద్ధత్వేనావశ్యంశాస్త్రీబోధ్యత్వేనకర్తవ్యత్వద్విపరీతత్వస్యమానానరసిద్ధస్యనశాస్త్రీబోధ్యత్వం-విరుద్ధత్వాదిత్వాహ (యద్ధితి) తచ్ఛేదితి- నిశ్చయాత్. కృతేనతీదంకృత, మిదంకర్తవ్య, మితిజ్ఞానవిరోధీత్యర్థః. కర్తవ్యతాం - తద్జ్ఞానమిత్యర్థః. విధ్యభాషేనవేదాన్తానామతాదృగాన్నబోధకత్వమిచ్ఛాశక్త్యపురుషస్యకర్తవ్యాభిముఖీకరణార్థత్వాద్విధేరిహత్వజ్ఞానాభిముఖీకరణార్థవిధిస్వరూపస్యార్థవాదస్యసత్త్వాత్, స్వరూపబోధకస్యతత్పరవాక్యస్యాపిసత్త్వా, చ్చ నైవమిత్పుత్రరమాహ (సబోధయత్యేవేత్వాదిహ) ఉపసంహారాదిత్యనేన తత్ప్రమాచరితం * ఆత్మావా ఇదమిత్వామ్యపక్రమాదితాత్పర్యలిప్తంసూచయతి. జ్ఞానోత్పత్త్యమవాదితాయా ఏవశ్రుతేర్బలాద

శం. రాత్, *తదాత్మానమేవావైత్* తత్త్వమసీత్యేవమాదివాక్యా
నాంతర్పరత్వాత్, ఉత్పన్నస్య బ్రహ్మజ్జీవాన్జ్ఞానస్యా బాధ్యమా
నత్వాన్నానుత్పన్నం భ్రాంతం వేతి శక్యం వత్తుం. త్యాగేఽపి ప్ర
యోజనాభావస్య తుల్యత్వమితిచేత్ * నాకృతేనాకశ్చ నేతి
ప్రృతేః యఆహుర్విదిత్వా బ్రహ్మవృత్తానమేవకుర్యాదితి - తేషా
మప్యేష సమానోదోషః ప్రయోజనాభావ ఇతిచేన్న - అక్రియా
మాత్రత్వా ద్ద్వ్యుత్థానస్య. అవిద్యానిమిత్తోహి ప్రయోజనస్య

ఆ. పునుత్పత్తిశబ్దానకార్యేత్వాహ (తదాత్మానమితి) తదితి - జీవరూపేణావస్థి
తం బ్రహ్మేత్వర్థః. ఛాన్దోగ్యజలాదప్యేవమేవేకేవదన్ గమిసామాన్యన్యాయందర్శ
యతి (తత్త్వమసీతి) అనేన * రద్దాస్యవిజ్ఞాదితివాచ్యశేషః తస్యపల్యతే.
*అయమాత్మా బ్రహ్మత్వాదికమాదికత్వార్థః. కర్మాభిధానకర్మకాణ్డనిరోధాదు
త్పన్నమజ్ఞానం భ్రాంతమిత్వా శబ్దార్థస్య యథా సామ్యార్థాత్పానువాదేనోపా
యమాత్రపరత్వాన్వవస్తు పరవేదానన్వజ్ఞానబాధకత్వమిత్వాహ (ఉత్పన్నస్యే
తి) (నానుత్పన్నమితి) వాక్య శబ్దాననరకుక్తార్థాహమితిజ్ఞానస్యానుభవ
సిద్ధత్వా, స్వాహమకదేతి విచారణాదర్శనాత్. చ్యవోజయంవత్తుం శక్యమిత్వర్థః.
విదుషః ప్రయోజనత్యుష్టాఽనావాన్మకర్మనిష్కర్మత్వయ్యుక్తం. తస్యైతత్త్వాగేఽపి
ప్రయోజనాభావాత్ తత్రాస్మిన్ప్రవృత్తిస్సాదికశబ్దాత్ (వ్యాగేఽపీతి) తస్య-
విదుషఃకృతేన- కర్మజాలాద్దోహస్తి. అప్యతేన- కర్మాభావేనాపీహ - లోకేఽర్థోహ
స్తీతిగీతానుచరణాత్ త్యాగేఽపి ప్రయోజనాభావస్య తుల్యత్వమితిచేదిత్యన్వయః.
శబ్దానుమేవవివృణోతి (యఆహురితి) కర్మత్యాగస్య వ్యాపారాత్మకత్వేవ్యాపా
రస్యజ్ఞేతాత్మకత్వాత్తదనుష్ఠానం ప్రయోజనాపేక్షీతంస్యాత్. నత్వేతదస్తి. కిన్తు
క్రియాఽభావమాత్రమాదానీన్యరూపం. తస్యచస్వాప్యరూపత్వాత్ స్వభవవ
ప్రయోజనత్వాన్నప్రయోజనాన్తరాపేక్షత్వమితిపరిహరతి (నేతి) త్యాగస్యా
స్యత్రక్లేష్ట వ్యాపారహేతుజన్యత్వాభావాన్నవ్యాపారత్వమితివత్తుం అన్యత్రక్లేష్ట
వ్యాపారహేతుమాహ (అవిద్యేత్వాదీనా) యద్వా - విదుషఃకథంయత్తుంవిధా
వృత్తానమాదానీన్యమాత్రేణసిద్ధతీత్యా శబ్ద్యక్రియాహేతుభావాత్ క్రియా
ఽభావఇతివత్తుంతద్దేతుమాహ. (ప్రయోజనస్యభావఇతి) ప్రయోజనస్యత్యుష్ట
త్వర్థః. తస్మాదవస్తుధర్మత్వేవిదుషేఽపి త్యుష్టస్యాదితర్హిషేధతి (నవస్తుధర్మఇతి)
నవస్తుస్వభావ ఇత్యర్థః. వస్తుధర్మత్వేహిదుషాదువిదుషాభ్యాను ప్రయూర్ధ్వతాదీనాం

శం. భావః- సవస్తుధర్మః- సర్వప్రాణినాం తద్దర్శనాత్. ప్రయోజనతృప్తియచ ప్రేర్యమాణస్య వాఙ్మనఃకాయైః ప్రవృత్తిదర్శనాత్, *సోఽకామయతజాయామేస్యాదిత్యాదిపుత్రవిత్రాదిపాక్షాల్పక్షణంకామ్యమేవేతి *ఉభేహ్యేతేషామి- సాధ్యసాధనలక్షణేషవణేషవేతివాజసనేయబ్రహ్మణేఽవధారణాత్, అవిద్యాకామదోషనిమిత్తాయా వాఙ్మనఃకాయప్రవృత్తేః పాక్షాల్పక్షణాయాః విమషోఽవిద్యాదిదోషాభావాదనుపపత్తిః. అభావాదక్రియామాత్రంపుష్కానం-నతుయాగాదివదనుష్ఠేయరూపంభావాత్కం. తచ్చ విద్యావత్పురుషధర్మైశ్చితి నప్రయోజన మస్వేష్ట్యం. సహి తమసీప్రవృత్తస్సోదితే ఆలోకే యద్గర్త పక్షాక్షణం

అ. సాన్యాత్. సత్వేతదస్తీతత్ర హేతుమాహ (సత్వేతి) తదదర్శనాత్-తృప్తియాలదర్శనాత్. తద్దర్శనాదిపాతేవస్తుస్వభావాజ్ఞానం గోపాలాదీనామపితృష్టాదర్శనాన్నవస్తుధర్మైశ్చకథజ్ఞిహ్యోజ్యం. తృప్తియా అవిద్యాజన్యత్వముక్తాతస్యాః వ్యాపారహేతుత్వమాహ (ప్రయోజనేతి) దర్శనాదితృప్తియాలవిద్యాకామదోషనిమిత్తాయా ఇన్యుతర హేతుత్వసంబంధ్యతే. సకేవలందర్శనమేవ-కిన్తు శ్రుతిరవ్యస్తీత్యాహ (సోఽకామయతజాయా) *ఉభేహ్యేతేషవణేషవేతివాక్యేనవపుత్రవిత్రాదికామ్యమేవేవాజసనేయబ్రహ్మణేఽవధారణాదిత్యన్వయాః. (పాక్షాల్పక్షణమితి) జాయా పుత్రవైవమానుష విత్తవ్యయకర్తృభిః పశ్చాద్ధిరోగ్యాత్ పాక్షాల్పక్షణంకర్తృత్వం. ఉభేషాంసాన్యమాహ (సాధ్యసాధనేతి) విపంక్తియా హేతుమృదీకర్తృతదభావారేఖాదుః క్రియాఽభావోఽయత్సానిధ్యైత్యాహ (అవిద్యాకామేతి) (పాక్షాల్పక్షణాయాఇతి) జాయాపుత్రవైవవిత్తమానుషవిత్తకర్తృభిఃపశ్చాన్యత్వే - సాధ్యతైతదైవదిక్ప్రవృత్తిఃపాక్షాల్పక్షణేషవృత్తే-పశ్చసత్త్వాయాగేనగోణ్యావృత్త్యాపక్ష్యాచ్యవస్సమృద్ధిపచారాత్. *పశ్చాత్పరాపక్షిః పాక్షోయజ్ఞైశ్చిత్రతేర్యర్థః. పాక్షాల్పక్షణాయాఇత్యస్యాననరమనుషవత్రిత్యనుషజ్ఞః. పుత్రానమిత్యస్యాననరమయత్సానిధ్యమితికేషః. ఏవశ్చక్రియాఽభావస్యేదానీన్యాత్మకస్య పురుషస్వభావత్వేనాయత్సానిధ్యత్వేనసినప్రయోజనావేషేత్యాహ (తచ్చేతి) (పురుషధర్మైశ్చితి) పురుషస్వభావత్యర్థః. అజ్ఞానదార్యస్యాజ్ఞాననివృత్తావయత్తతవివసివృత్తిరిత్యేతద్వష్టానరమాహ (సహితి) పుత్రానస్య పుంస్యాపారాధీనత్వాభావే విధేరసవకాశాద్విరుష

శం. కాద్యపతనం - తత్కింప్రయోజనమితి ప్రశ్నార్థం. పృథ్వానం
తర్హ్యథ ప్రాప్తత్వాన్నచోదనార్థ ఇతి గార్హస్థ్యేచేత్ పరబ్ర
హ్మవిజ్ఞానంజాతం-తత్రైవాస్త్యకుర్వతఃసం- నతతోఽన్యత్ర
గమనమితిచేన్న-కామప్రయక్తత్వాద్దర్హ్యస్య. *ఏతావాన్
వై కామఇతి, *ఉభేహ్యేవషణేవవేత్స, వధారణాత్. కామని
మిత్త పుత్రవితాది సమృద్ధనియమాభావమాత్రం - సహితతో
ఽన్యత్ర గమనం పృథ్వానముచ్యతే. అతో నగార్హస్థ్యపవాకుర్వ
తఃసంముత్పన్నవిద్యస్య. ఏతేన గురుశుశ్రూషా తపసోరప్య
ప్రతిపత్తిర్విదుషఃసిద్ధా. అత్ర కేచిద్గ్రహస్థాః భిక్షాటనాది భ
యాత్ పరిభవాచ్యత్రస్య మానాః సూక్ష్మదృష్టితాం దర్శయ
స్త ఉత్తరమాచయః భిక్షోరపి భిక్షాటనాది నియమ దర్శనాత్

ఆ. నియమేనచ్యుష్టానంసనిధ్యతీశఙ్కతే (పృథ్వానంతర్హీతి) (తతోఽన్యత్ర గమ
నమితి) పారివ్రాజ్యసీకారకత్వర్థః కింగార్హస్థ్యశబ్దేనగృహసోఽహమిత్యభిమా
నపురస్కరంపుత్రవితాద్యభిమానఉచ్యతే - ఉతగృహస్థలిక్షణారణం. నాద్యః-విద్య
యాఽవిద్యాకార్యాభిమాననివృత్తేరిత్యాహ (నకామేతి) నద్వీరియః - లిజ్జేఽ
ప్యభిమానరాహిత్యస్యతుల్యత్వాత్. నచైవంపారివ్రాజ్యలిజ్జేఽప్యభిమానాభావా
త్సన్యాససిద్ధిరితివాచ్యం- సర్వతోఽభిమానరాహిత్యేన సర్వసమృద్ధరాహిత్యంహి
పరమహంసపరివ్రాజ ఉపలక్షణం. న లిక్షణారణం - *న లిజ్జంధర్మకారణమితి
న్యతే. తతశ్చలిజ్జేఽప్యభిమానశూన్యస్య పారివ్రాజ్యసీకారమిత్యాహ (కామని
మితేతి) (గార్హస్థ్యఇతి) అభిమానాత్కత్యర్థః. తత్కిగురుశుశ్రూషాదావప్య
భిమానోనన్యాదిత్యాశక్త్యేష్టాపత్తిరిత్యాహ (ఏతేనేతి) నను పుత్రాదిసమృద్ధని
యమరహితస్సాపిత్వన్తేదేహధారణార్థోభిక్షోః పరిగృహవాసవర్తనార్థో భిక్షాట
నాదిరేవేనియోమోఽన్తీక్రియతే - తథాగృహస్థసన్యాసపుభిమానశూన్యవైవంతో
దేహధారణార్థంగృహ వివాహస్వాసనం- సభిక్షకత్వం- అవిశేషాదిశఙ్కతే (అ
త్ర కేచిద్గ్రహస్థాఇతి) తేషాం నన్యాదామూలం - కిన్దుదృష్టభయవిస్తాదికమేవ
మూలమిత్యవహసన్నాహ (భిక్షాటనాదీతి) పరిభవః- పామరైఃక్రియమాణైర
స్కారః. (సూక్ష్మేతి) కాక్యావృతిరేకేణసూలదృష్టయ్యభిక్షర్థః. (భిక్షాటనా
దీతి) ఆదిశబ్దేన*ప్రాకృతీతమయాచితమిత్వాదయోగ్యహ్యస్తే దేహధారణమా
త్రాధిగః - భిక్షోరితి పూర్వేణాన్వయః. సిద్ధాంతవైవమ్భూతస్య స్త్రీపరిగృ

౪౦. దేహధారణమాత్రాద్ధిసోగృహస్థస్యాపి సాధ్యసాధనైషణోభ
య వినిర్ముక్తస్య దేహమాత్రధారణార్థ మశనా చ్ఛాదనమాత్ర
ముపజీవతో గృహపవాస్తాసనమితి. స- స్వగృహవిశేషపరిగ్ర
హనియమస్య కామప్రయుక్తత్వా దిత్యుక్తోత్తరమేతత్. స్వగృ
హవిశేష పరిగ్రహభావేచ శరీరధారణమాత్ర ప్రయుక్తాశనా
చ్ఛాదనాద్ధిసః స్వపరిగ్రహవిశేషభావేద్ధాద్భియుత్వ మేష. శరీ
రధారణార్థాయాం భిక్షాటనాదిషు ప్రవృత్తౌ యథా నియమో
భిక్షోః శౌచాదాచ- తథాగృహిణోఽపి విచక్షోఽకామిణోఽస్తు
నిత్యకర్మసు నియమేన ప్రవృత్తిర్యావజ్జీవాదిశ్రుతినియుక్తత్వాత్
ప్రత్యవాయపరిహారాగ్నేతి. ఏతన్నియోగావిషయత్వేన విచక్షః
ప్రత్యుక్తమశక్యనియోజ్యత్వాచ్ఛేతి. యావజ్జీవాదినిత్యచోదనా

అ. హుఽస్తివా - నవేదికల్ప్యాద్యేదాపదమాహ (సస్యేతి) స్వగృహవిశేషశబ్దే
న స్త్రీవిశేషగృహ్యతే. నద్వితీయః - స్త్రీపరిగ్రహవత ఏవ ద్రవ్యపరిగ్రహాధికా
రాత్ తదభావే ద్ధాద్భివ్యపరిగ్రహనివృత్తే. తదభావే ప్రకారా నరేణజీవనానీదే
రద్ధాద్భిక్షాటనాదినియమ వివసేధ్యతీత్యాహ (స్వగృహేతి) నచప్రాత్రుదిపఃగృ
హితేనజీవనమస్త్యతిశక్యం- తెరపిస్వస్వత్వేనసప్తస్తాభావేస్వకీయస్యాపిచరకీ
యద్రవ్యతుల్యత్వేన తత్రాపిభిక్షుత్వనియమాదితి. అస్యేతుభిక్షోఃభిక్షాటనాదా
ఃసప్తాగారాసంక్లప్తానిత్యాదినియమః, శౌచాదాచాతుర్ముఖ్యాదినియమ, శ్చప్ర
త్యవాయపరిహారార్థంయథేష్యతే - తథా యావజ్జీవాదిశ్రుతిబలాత్ ప్రత్యవా
యపరిహారాంధనిత్యకర్మణినియమేనప్రవృత్తిత్యాహుః. తదనువదతి (శరీరధా
రణార్థాయామితి) అతుర్వత ఏవగృహేఽవస్తానంపూర్వమతేశ్శ్చేతం. అస్తిన్న
తేత్స్యస్మిహమాత్రాద్యనుష్ఠానమపికర్తవ్యమితిశక్యతే (తథేతి) పూర్వపరిగ్రహ
వాప్యవృత్తిర్ధోభిక్షాటనాదివిషయోదృష్టశరీరధారణప్రయోజనో నియమాదృష్టాద్ర
త్వేనోక్తః. ఇహతుసంభిక్షాటనాదిగత సప్తాగారత్వాదివిషయోదృష్టాదృష్టాద్ర
త్వేనోక్తఇతిభేదః. దూషయతి (ఏతదితి) తస్యసర్వనియోత్తీర్ష్యరాత్నత్వాచ్చ
సనియోజ్యత్వమిత్యాదుక్తమిత్యాహ (అశక్యేతి) తద్దితచ్ఛ్రుతేరప్రామాణ్యేభి
క్షాటనాదినియమవిధేరపితత్వాదిత్యభిప్రాప్యేణ శక్యతే (యావజ్జీవేతి) అవి
చక్షినియోజ్యేతత్ప్రామాణ్యంఘటతేఇతిసోక్తదోషఇత్యాహ (సేతి) తదక్రమ

౪౦. నర్థకృమితచేన్న-అవిద్యద్విషయత్వేనార్థవత్త్వాత్. యత్తు భిక్షోః శరీరధారణమాత్ర ప్రవృత్తస్య ప్రవృత్తే ర్నియతత్వం - తత్ ప్రవృత్తైర్నప్రయోజకం. ఆచమనప్రవృత్తస్య పిపాసాపగమవన్నాస్యప్రయోజనార్థత్వ మవగమ్యతే. నచాగ్నిహూత్రాదీనాం తద్వదర్థప్రాప్తప్రవృత్తినియతత్వోపపత్తిః. అర్థప్రాప్తప్రవృత్తినియమోఽపి ప్రయోజనాభావేఽనుపపన్న ఏవేతిచేన్న- తన్నియమస్య పూర్వప్రవృత్తినిర్ధత్వాఽదతక్రమే

ఆ. తిదగ్ధింపరిహరుమనువదతి (యత్ప్రతి) మాషయతి (తత్సర్వప్రవృత్తీతి) ఆచమనవిధివా ఆచమనప్రవృత్త్యాగ్నికోయఃపిపాసాపగమః- తస్యయథా (నాస్యప్రయోజనార్థత్వం) ప్రయోజనం- ప్రవృత్తిః. తదర్థత్వం- నాచమనప్రవృత్తిప్రయోజకత్వం. తద్వజ్జీవనార్థంభిక్షోదౌ ప్రవృత్తస్యైవ నత్రనియమః - ననభిక్షోదిప్రవృత్తేః ప్రయోజకభిక్షోర్థః. వితరుక్తంభవతి-నియోజ్యత్వాభావోఽటబ్రహ్మవిదోనియమవిధ్యనుపపత్తిరాశ్చజ్ఞతే. తస్మిన్ముజ్యతే. కథం. నియోజ్యోహినియోగసిద్ధ్యర్థమేష్యతే. నియోగశ్చప్రవృత్తిసిద్ధ్యర్థః. ప్రవృత్తిశ్చేదస్యతస్యేద్ధాకినియోగేన. అతఏవ దర్శపూర్వమాసనియోగాదేవావహనసనియమే ప్రవృత్తిసిద్ధాంతత్రనస్పృహకనియోగోఽస్తిక్రియతే. తదవాపేచసనియోజ్యవేష్యేతి బ్రహ్మవిదోనియోజ్యత్వాభావేఽనియమవిధ్యనుపపత్తిరితి. అగ్నిహూత్రాదిప్రవృత్తేస్తు అస్యతోఽసిద్ధత్వేనతద్విధితవివతత్రప్రవృత్తైర్వక్తవ్యత్వేన తస్యేద్ధ్యర్థంనియోగేవాచ్యేతస్యత్రనియోజ్యవేష్యేతి వైషమ్యమాహ (నచాగ్నిహూత్రేతి) నియమవిధానియోజ్యవేష్యేయమపి తస్యక్షేత్రాత్కత్వాత్ ప్రయోజనావేష్యేవాచ్యా - తదభావాన్ననియమః సిద్ధతీతిశబ్దంతే (అర్థప్రాప్తేతి) తస్మిన్ముసాస్యపిపూర్వవాసనాచాదేవ ప్రాప్తత్వాత్తత్రాపి నియమవిధేరవకాశః - యేనప్రయోజనావేష్యేన్యదితిపరిహరతి (నతదితి) యద్యపినియతేనవాఽనియతేనవాభిక్షోటనాదినాజీవనంసిద్ధతి- తథాపివిద్యోత్పత్తేఃపూర్వంవిద్యాసిద్ధ్యర్థంనియమసాస్యనుష్ఠితత్వాత్తద్వాసనాప్రాబల్యాద్విద్యోత్పత్త్యనంతరమపినియమవివక్షవర్తతే. నానియమే-తద్వాసనానానియమవాసనాశరత్వవైషమ్యభూతత్వేనపునఽనుబద్ధిదనస్యయత్నసాధ్యత్వాత్. తతస్తత్రనప్రవర్తత ఇతినియమోఽప్యుద్ధిగ్ధభిక్షోర్థః. ఏతేనప్రత్యవాయమహారాధ్యత్వమపినియమానుష్ఠానస్యనిరంతర- తస్యవిరుద్ధఃప్రత్యవాయాప్రసక్తేతి. ఏవముక్షరీత్యాచ్యుత్థానస్యవిధివిధానస్తతః ప్రాప్తత్వేన

శం. యత్నశౌరవాత్. అర్థప్రాప్తస్యచ పుష్కణానస్య పునర్వచనా
ద్విదుషః కర్తవ్యత్వోపపత్తిః. అవిదుషాఽపి ముముక్షుణాం పారి
ప్రాప్త్యం కర్తవ్యమేవ. తథాచ * శాన్తోదాంతాత్మాదివచనం.
శమాదీనాంచాత్మదర్శన సాధనానామన్యాశ్రమేష్వనుపపత్తైః.
* అత్యాశ్రమిభ్యః పరమంపవిత్రంప్రావచ సమ్యగృహిఃసంజ్ఞా
ప్రమితచ శ్వేతాశ్వతరేవిజ్ఞాయతే. * నకర్మణానప్రజయాధనే
న త్యాగేనైకే అమృతత్వమానశురితిచ. * జ్ఞాత్వానైమిర్మ్య

చ. తితత్కర్తవ్యతావిధిమపి విదిత్వా * పుష్కటాయేత్వాదిక మనుమోదతేవిద్వానిత్వా
హ (అర్థప్రాప్తస్యేతి) విధితః కర్తవ్యత్వోపపత్తిత్వద్వైః. నచవిధేఃప్రయోజ
నాభావేఽప్రవర్తకత్వమితివాచ్యం - ప్రేక్షాచ్ఛారణా భయదాసాదిత్యధముఖ్య
ప్రాప్త్యర్థత్వేన విధేరర్థవత్త్వాత్. నచతస్మాపివైయర్థ్యంశబ్ద్యం - విదుషిపరమ
హంసేలోకసజ్జిహ్వార్థత్వాత్. తస్యతుసజ్జిహ్వపూర్వాభ్యవమైత్రికరుణాదివా
సహప్రాప్తత్వేన బ్రహ్మవిద్యోపదేశాదాదివప్రయోజనానవేడుతాత్. యద్వా-
ప్తారంభకర్మాక్షిప్రతేహేచ్ఛ్రియాదిప్రతిభానేనావిచారితయావజ్జీవాదిశ్రుతిజనిత
కర్తకర్తవ్యతాద్రావౌత్పన్నవర్తనేనవావిదుషాపుష్కటానవిధేరర్థవత్త్వోపపత్తిః. ఏవం
విదుషాపుష్కటానప్రసాధనేనవిద్యాయా అకర్మినిష్ఠత్వంసాధితం. తేనైవచతస్యాః
కర్మాసమ్మన్తోఽప్యుద్భావసాధితః. ఇదానీంవివిదిషురపిపుష్కటానం ప్రసాధయన్
విద్యాయాఃకర్మినిష్ఠత్వంకర్తవ్యనిష్ఠత్వచ్చ దూరాదపానమిత్వాహ (అవిదుషా
పి) తత్రశ్రుతిమాహ (తథాచేతి) * ఉపరతస్తితిష్య స్సమాహితోభూత్వా
త్సన్యేవాత్మానంపశ్యేతిశ్రుతిశేషః. తత్ప్రపరతశ్చైవసన్నాసిరో విహితఇతిభా
వః. శమాదిసాధనానాంపామృత్యేనానుష్ఠానస్య గృహాంతాదిష్వసమ్మతా తద్విధినా
పుష్కటాదాక్షిప్యతే సన్నాసంశ్రుతి శ్రుతాదాపతిమాహ (శమాదిసాక్షేతి) చశ
బ్దిఉపరతశ్చబ్ద్యసముచ్చయార్థః. నేదంవిద్యద్విషయం-తస్యసాధనశిధివైయర్థ్యాత్.
విప్రవిదిమిషు విషయమితివక్తుమాత్మదర్శన సాధనానామిత్యుక్తం. (అత్యాశ్రమి
భ్యఇతి) బ్రహ్మచర్యాదీన్ హంససన్నాసానానాశ్రమధర్మవదాశ్రమానతిక్ర
మ్యవర్తతే పరమహంసఇతిసోఽత్యాశ్రమిశబ్దేనోచ్యతఇతితద్విధిరత్రప్రతీయత
ఇత్యర్థః. ఋషిసంజ్ఞాబుద్ధం - మన్త్రసమూహైర్జ్ఞానిసమూహైర్వాసేవితం తత్త్వం
ప్రావచేత్వర్థః. (నకర్మణేతి) త్యాగస్యసాక్షాదమృతత్వసాధనత్వాభావేనామృ
తత్వసాధనం జ్ఞానంత్యాగేనానః - ప్రాప్తవస్తవత్వభిహానేన జ్ఞానసాధనత్వేన

శం. మాచరేదితిస్మృతేః * బ్రహ్మశ్రమపదేవసేదితిచ. బ్రహ్మచ
ర్యాది విద్యాసాధనానాశ్చ సాకల్యే నాత్యాశ్రమిషూపపత్తే,
గ్నాద్ధ్యేఽసమ్యువాత్; నచైవమసమ్యున్నం సాధనం కస్యచిద
థస్యసాధనాయాలం. యద్విజ్ఞానోపయోగీనిచ గార్హస్థ్యాశ్రమ
కర్మాణి- తేషాం పరంఫలముపసంహృతం దేవతాప్యయలక్షణం
సంసారవిషయమేవ. యదికర్మిణిపవరమాత్మజ్ఞానమభిష్యత్ -
సంసారవిషయస్యైవ ఫలస్యోపసంహారోనోపావత్స్యత్. అగ్రఫ
లం తదితిచేన్న - తద్విరోధ్యాత్మవస్తువిషయత్వా దాత్మవిద్యా
యాః నిరాకృతసర్వనామరూపకర్మపరమాగ్ధాత్మ వస్తువిషయం
జ్ఞానమమృతత్వసాధనం. గుణఫలసమ్యుద్ధేహి నిరాకృతసర్వవిశే

౮. త్యాగోఽత్రవిమతత్వర్థః. (జ్ఞాత్యేతి) ఆపాతతో బ్రహ్మజ్ఞాత్వానిశ్చయాంశం
వైష్ణుర్వ్యం - కర్త త్యాగరూపం సన్న్యాసమాచరేదితిత్వర్థః. (బ్రహ్మేతి)
బ్రహ్మజ్ఞానసాధనభూత ఆశ్రమః- బ్రహ్మశ్రమః. సన్న్యాసత్వర్థః. కిం- * వికా
కీయతేతితాత్పర్యం ఇత్యాదుపక్రమ్య * బ్రహ్మచారివ్రతేస్థితః । మనస్సంయమ్య
మచ్చిత్రాయత్ర ఆనీతమత్పరత్వత్వేన బ్రహ్మచర్యాదిసాధనవిధి బలాదప్యధ్వాత్
స్వానుభవిత్యాహ (బ్రహ్మచర్యాదితి) సన్న్యాసాస్త్యాపి ఋతుకాలమాత్ర
గమన లక్షణం బ్రహ్మచర్యం. కదాచిద్వానకాలే వికాశిత్వ, శ్చ సమ్యుపతీత్యాశ
బ్ధ్యుతస్యాపుష్కలత్వాత్తతోజ్ఞానానిధే, ధ్యానకాలేవత్సీ సమ్యుద్వాప్త సత్తేన
ద్విధివైయధ్యా, చ్చనైవమిత్యాహ (నచేతి) అతోనకర్మనిష్కత్వంకర్మసమ్యుద్ధిత
జ్ఞాత్వజ్ఞానస్యేత్వర్థః. యత్తుకర్మబృహతీసహ ప్రలక్షణం ప్రస్తుత్యాత్మజ్ఞానం ప్రా
రభ్యత ఇత్యాదినా కర్మసమ్యుద్ధిత్యముక్తం - తత్రాహ (యద్విజ్ఞానేతి) తథా
పూర్వోక్తకర్మసమ్యుద్ధిత్యానం సంసారఫలకమస్యదేవ - తచ్చోపసంహృతమిహిత
ర్పరమాత్మజ్ఞానమిత్యర్థః. సమపూర్వోక్తమేవపరమాత్మజ్ఞానం- తచ్చకర్మసమ్యుద్ధే
వేత్వాశక్తిక్రియాకారకఫలకత్వేనోపసంహారా, త్పరమాత్మజ్ఞానస్యచముక్తిఫ
లకత్వా, స్మృతతత్పరమాత్మజ్ఞానమిత్యాహ (యదికర్మిణిపవేతి) కర్మనిష్కత్వేనో
క్తజ్ఞానమేవపరమాత్మజ్ఞానఘోషిత్యర్థః పరమాత్మజ్ఞానాఙ్గభూతఫలివ్యాధిదే
వతాజ్ఞానస్య తత్సంసారఫలం-నాన్వినఃపరమాత్మజ్ఞానస్యేతిసతస్యముక్తిఫలకత్వవిరో
ధఇతిశబ్దతే (అజేతి). పరమాత్మజ్ఞానస్యాద్యసమ్యుద్ధతలసమ్యుద్ధాదిసర్వవిశేషరహ
తనిర్విశేషవస్తువిషయత్వాన్నతస్యాజ్ఞాదిసమ్యుద్ధిత్యం - యేనతదజ్ఞవిషయత్వం ఫల

౩౦. మాత్మవస్తువిషయత్వం జ్ఞానస్యనప్రాప్నోతి. తచ్చాచిక్షం - *య
త్రత్వస్యసర్వమాత్మైవా భూదిత్యధిక్యత్యక్రియా కారకఫలాది
సర్వవ్యవహారనిరాకరణాద్విదుషః, తద్విపరీతస్యావిదుషో*య
త్రహిదైవమివేత్యుక్త్వాక్రియాకారకఫలరూపస్యైవ సంసార
స్వదర్శితత్వా, చ్చ వాజసనేయబ్రాహ్మణే. తథేహపి దేవతా
వ్యయం సంసారవిషయంయత్ఫలముశనాయాదిమద్వస్తాత్మకం-
తత్ఫలముపసంహృత్యకేవలం సర్వాత్మవస్తువిషయజ్ఞానమవృత
త్వాయవత్సామీతిప్రవర్తతే. ఋణప్రతిబద్ధశ్చ విదుషవివ -
* సోఽయం మనుష్యలోకః పుత్రేజైవేత్యాది లోకత్రయసా

౩. స్వస్వాదితి పరిహరతి (నతదితి) తదేవస్వప్తయతి (నిరాకృతేత్యాదినా) (త
చ్చాచిక్షమితి) * అత్తావాదమిత్యాదేరుపక్రమాదిలిజైరాత్మనో నిర్విశేషత్వసి
ద్దేరిత్యర్థః. వాజసనేయబ్రాహ్మణేవ పరాత్మవిదః సర్వసమృద్ధశాస్త్రముక్త్వా
అవిదుషఃసంసారఫలత్వోక్తేచ్ఛేహ సంసారఫలస్వాతితస్య జ్ఞానస్యసరమాత్మజ్ఞాన
త్వం - వత్సమాణస్యనిర్విశేషవస్తువిషయస్యైవిరుపరమాత్మజ్ఞానత్వం ముక్తిఫలత్వ
జ్ఞేత్యాహ (యత్రేత్యాదినా) తథేహపివివాక్యేఫలపదద్వయపాతే ఏకంఫల
పదంనిచ్చాద్యత్వాత్మకం నిచ్చాద్యత్వాదపి సంసారవిషయం- సంసారాన్తరతమివ
త్తం. ఏవంకర్తాసమృద్ధిత్వంజ్ఞానసోస్యత్వాయావజ్జీవాదిశ్రుతేః కర్తత్వాగోసస
మృవతీతియత్పూర్వవాదినోక్తం - తత్రయావజ్జీవాదిశ్రుతేరవిద్యద్విషయత్వము
క్రమితి ఋణశ్రుతేదానీం గతిమాహ (ఋణేతి) ఋణస్యానపాకృతస్యమను
ష్యాదిలోకప్రాప్తిం ప్రతిప్రతిబద్ధకత్వాత్తదర్శినోఽవిదుష ఏవార్థాపాకరణంక
ర్తవ్యం. నముముఖీః - ముక్తింప్రతితస్యాప్రతిబద్ధకత్వా దిత్యర్థః. ననుఋణ
స్యముక్తింప్రత్యసిప్రతిబద్ధకత్వమస్తు - విశేషాభావాత్, * ఆనపాకృత్యమోక్షం
తు నేవమానో వ్రజత్యధితిశ్చతే, శ్చేత్యాశక్త్యాహ (సోఽయమితి) *సో
ఽయంమనుష్యలోకఃపుత్రేజైవ జయ్యానాస్యేనకర్తృణాపితృభ్యోకోవిద్యయాదేవ
లోకాగతిశ్రుతేః పుత్రాదీనాంమనుష్యలోకాదిహేతుత్వావగమాత్ పుత్రాదిభిర
పాకర్తవ్యానాం పుత్రాద్యధావరూపాణామృణానాం లోకత్రయంప్రత్యేవప్ర
తిబద్ధకత్వం - పుత్రాదిసాధనాభావేన సాధ్యలోకాభావాత్. నముక్తింప్రతి-
తస్యాప్రదభావరూపపుత్రాదిసాధ్యత్వాభావాత్, శ్చతేశ్వరాగిణంప్రసన్నస్యా
సనిస్తార్థవాదమాత్రత్వాదిత్యర్థః. నకేవలముక్తస్యాయతోముక్తింప్రత్యప్రతిబ

శం. ధననియమశ్రుతేః విదుషశ్చర్ణప్రతిబద్ధాభావోదర్శిత ఆత్మలో
కాధీనః * కింప్రజయాకరిష్యామ ఇత్యాది. తథా * ఏతద్ధ
స్తవై తద్విద్వాంసఽపహుయిషయః కావషేయా ఇత్యాది. * ఏ
తద్బ్రహ్మైవైతత్పూర్వేవిద్వాంసోఽగ్నిహూత్రం నజహవా
ఞ్చశ్రుతి కాపీతకీనాం. అవిదుషస్తర్జ్యైశానపాకరణే పారి
వ్రాజ్యానుపవత్తిరితిచేన్న- ప్రాగ్దర్శస్థ్యప్రతిపత్తేఽయుజిత్యా
సంభవాత్. అధికారానారూఢోఽవ్యుజితేత్స్యత్ - సర్వస్య

అ. స్థకత్వం- కింశ్రుతితోఽపీత్యాహ (విదుషః) శ్రుతిత్రయేణక్రమేణప్రజాభ్య
యసకర్తృణామసమస్థితానామప్రతిబద్ధకత్వేందర్శితం. కావషేయా ఇత్యనంతరం
* కింధావయమధ్యేష్యామహ ఇతిశేషోద్రష్టవ్యః శబ్దతే (అవిదుషస్తర్జ్యైశి)
యద్యప్యవిదుషోఽపి లోకత్రయం ప్రత్యేవప్రతిబద్ధకత్వాన్ముక్తింప్రతిప్రతిబద్ధక
త్వాభావాద్యనిస్సాసనపాకరణీయత్వాన్ముముక్షోః పారివ్రాజ్యసమ్యవాదాశఙ్కాన
సమ్యవతి- తథాపివిద్వాంసఽపహుయిష్యుక్తిశవణమాత్రేణేయంశఙ్కా. యద్వా-
సహిరా నరంబతుమశఙ్కాద్రష్టవ్యః. గృహస్థస్యైవర్ణప్రతిబద్ధకత్వం- తస్యైవ
తన్నిరాకరణాధికారాత్. తతశ్చగార్హస్థ్యప్రతిపత్తేః ప్రాక్ బ్రహ్మచర్యవివముము
క్షోః పారివ్రాజ్యంసమ్యవతీతిపరిహరతి (నేతి) యద్యప్యసంసారానంతరమేవ
మునినవర్తనేఽధికారస్యమ్యవతీతిప్రాగ్దర్శస్థ్యేత్వేతదయుక్తం-తథాపివిదిషాన
స్సన్యసేఽధీతవేదవైవాధికార ఇతి అధీతవేదస్యగార్హస్థ్యప్రతిపత్తేః ప్రాగితి
ద్రష్టవ్యం. నను * జాయమానోవై బ్రాహ్మణస్త్రిధిర్ముణవాజాయతే బ్రహ్మ
చర్యేణ్నిభ్యోయజ్ఞేనచేవేభ్యః ప్రజయాపితృభ్య ఇతి జాయమాన మాత్రస్యర్ణవ
త్వం ప్రతీయత ఇత్యాశఙ్క్యాముచితోఽన్వేషేః ప్రయోజనం నసాక్షాత్ కిచ్చిద
స్తి - అపితు బ్రహ్మచర్యాధికరవ్యతాజ్ఞాపనం. నచాధికారానారూఢస్తత్కర్తృం
శక్నోతి - జాయమానమాత్రస్యాసామర్థ్యాత్. కిచ్చి - బ్రాహ్మణగృహణాత్క్ష
త్రియాదే ఋణాభావప్రసంభవః. ద్విజాత్యుపలక్షణత్వేఽధికార్యుపలక్షణత్వమే
వన్యాయం. అతోజాయమానపదమధికారంలక్షయతీతిజాయమానః - అధికా
రీసమ్యద్యమానఇతితదర్థః. తతశ్చతతః ప్రాక్సర్గసమ్యుక్త ఇత్యాహ (అధికారే
తి) (అనిష్టమితి) బ్రహ్మచారిణోఽవ్యుజితేష్వై బ్రహ్మచర్యవివమ్యుతస్యవైష్టికస్య
చలోకప్రతిబద్ధస్యాత్ - తచ్చానిష్టం - * అష్టాశీతిసమాప్రాణీత్యారభ్య * తదే
వగురువాసీనామిత్యాదినాపురాణేలోకప్రాప్త్యుక్తేరీత్యర్థః. నకేవలంగార్హస్థ్యాత్

శం. ఋణిత్య మిత్యనిష్ఠం ప్రసజ్యేత. ప్రతిపన్న గార్హస్థ్యస్యాపి
 * గృహోద్వనీభూత్వా ప్రప్రజేత్ యదివేతరథాబ్రహ్మచర్యా
 దేవప్రప్రజేద్గృహోద్వావనాద్వేతి ఆత్మదర్శనోపాయసాధనత్వే
 నేష్యతపవ పారి వ్రాజ్యం. యావజ్జీవాదిశ్రుతీనామవిద్వద ము
 ముత్సువిషయే కృతార్థతా. ఛాన్దోగ్యేచ కేషాఞ్చి ద్వాదశరా
 త్రమగ్నిహూత్రం పుతా తత డౌర్ధ్వంపరిత్యాగఃశ్రూయ
 తే. యత్త్వనధికృతానాం పారివ్రాజ్యమితి- తన్న- తేషాం పృ
 థగేవ * ఉత్పన్నాగ్నిరిగ్నికోవేత్యాదిశ్రవణాత్ సర్వస్య

ఆ. ప్రాగేవసన్న్యాససిద్ధిః - కిన్దువిధిబలాద్యహస్తస్యాపితదస్తీత్యాహ (ప్రతిపన్నే
 వి) (ఆత్మదర్శనేతి) ఆత్మదర్శనేయే ఉపాయాః - శ్రవణాదుః తత్పాథన
 త్వేనేత్యర్థః. సచర్మశ్రుత్యా పారివ్రాజ్యవిధిరోధః - రస్యాఆవదానాక్షవాదమా
 త్రత్వేన స్వాగ్ధేతాత్పర్యాభావాత్. ఆస్యథా * తదవదానైరేవావదయితేదవ
 దానానామవదానత్వం ఇత్యవదానమాత్రనిరస్యత్వోక్త్యాబ్రహ్మచర్యాదీనామప్య
 సనుష్ఠేయత్వప్రసక్తాదితిభావః. వివమపి యావజ్జీవాదిశ్రుతివిరోధఃసన్న్యాస
 శ్రుతేరిత్యాశ్చార్థాహ (యావజ్జీవేతి) విరక్త ముముక్షుమాత్రవిషయిణ్యాస
 న్న్యాసశ్రుత్యా యావజ్జీవాదిసామాన్యశ్రుతేరముముక్షువిషయే సన్న్యోచిత్యర్థః.
 అగ్నిహూత్రవిషయకయావజ్జీవాదిశ్రుతేర్నానమైవసన్న్యోచః - కిన్దుశ్రుత్యనరే
 జైవ - ద్వాదశరాత్రాననర మగ్నిహూత్రత్యాగవిధాయినాసాపూర్వమేవస
 న్న్యోచితానతాం విరోధంకర్మోత్థిత్యాహ (ఛాన్దోగ్యైతి) కేషాఞ్చిచ్ఛాఖిసాం
 * త్రయోదశరాత్రమహతేవాసాయజమానః స్వయమగ్నిహూత్రం జుహుయా
 దథాప్రవసన్ తత్రైవసోమేన పశునావేష్ట్యైగ్నిమత్సృజతీతి శ్రూయతఇత్య
 ధ్యః సనుపారివ్రాజ్యశ్రుతిరప్యనధికృతవిషయే సన్న్యోచితేత్యాహ (యత్త్వమితి)
 వచనాన్తరేజైవతేషాంతద్విధేర్నాస్యానధికారివిషయః - కిన్దువిధికార్యేవేతివచన
 రతి (నేతి) ఉత్పన్నాగ్నిః - సప్తాగ్నిః. నిరగ్నికః - అపరిగృహీతాగ్నిః
 స్యుత్సుపబృంహితత్వేనాపి పారివ్రాజ్యశ్రుతిర్బలీయసీత్యాహ (సర్వస్యైతిమ
 జేతి) * అతవివబ్రహ్మచర్యవాక్ప్రప్రజతి * బుద్ధావకర్మాణి * యమిచ్ఛే
 త్తమావసేత్ * బ్రహ్మచారీగృహస్థావాసప్రస్థాభిక్షుకః | యఇచ్ఛేత్ పర
 మంస్తానముత్తమాంపుత్తమాశ్రయేదిత్యాదిమవికల్పసిద్ధః * అధిత్యవిధివద్యేదాన్
 పుత్రానుత్పాద్యధర్మతః | ఇష్టావశక్తితోయజ్జైర్మనోమాయే నివేశయేదిత్యాది

శం. తిషుచావిశేషేణాశ్రమవికల్పఃప్రసిద్ధః సముచ్చయశ్చ. యత్తు విదుషోఽర్థప్రాప్తం వ్యుత్థానమిత్యశాస్త్రార్థత్వేగృహేవనేవా తిష్ఠతోనవిశేషఇతి- తదసత్ - వ్యుత్థానస్యేవార్థప్రాప్తత్వా న్నాన్యత్రావస్థానం స్యాత్ - అన్యత్రావస్థానస్య కామ కర్మప్రయుక్తత్వం హ్యవోచామ. తదభావమాత్రం వ్యుత్థానమితి. యథా కామిత్యస్తువిదుషోఽత్యంతమప్రాప్తం- అత్యంతమూఢవిషయత్వేనావగమాత్. తథా శాస్త్రవిహితమపి కర్మాత్మవిదోఽప్రాప్తం- గురుభారతయాఽవగమ్యతే. కిముతా ఽత్యంతావివేకనిమిత్తం యథా కామిత్యం. నహ్యున్మాదతిమిరదృష్ట్యపలభం వస్తుతదవగమేఽపి తదైవస్యాత్ - ఉన్మాదతిమిరదృష్టినిమిత్తత్వాదేవ. తస్మాదాత్మవిదో వ్యుత్థానవ్యతిరేకేణ నయథాకామి

ఆ. మ సముచ్చయశ్చసిద్ధిత్వార్థః. ఏవంవివిదిషాసన్నాసంప్రసాద్యపూర్వత్రసాధితవిద్యత్సన్నాసేశజ్ఞామనువదతి (యత్త్వేతి) పూర్వత్రగృహే వివాస్తాసనమితేశజ్ఞానిరస్తా- ఇహతుగృహేవావనేవాఽస్తాసనమిత్యనియమశజ్ఞానిరాకర్తం, సాపునరనూద్యతే యథేష్టచేష్టామధికాంపరిహర్తు, జ్యేతిద్రవ్యవృత్తిం. యద్యప్యర్థప్రాప్తస్యాపి పునర్వచనాదిత్యత్రవిద్యద్యుత్థానస్యాపి శాస్త్రార్థత్వముక్తమేవ - తథాప్యశాస్త్రార్థత్వముక్తమగ్నేకృత్యాప్యాహ (తదనదితి) యదిత్యుత్థానవద్ధాన్తస్థానపృథక్ప్రాప్తం - స్యాదేవమనియమః. సత్వేతదస్తీత్యాహ (వ్యుత్థానస్యేవేతి) (అన్యత్రేతి) గార్హస్థ్యేఇత్యర్థః. నన్యత్రావస్థానవద్యుత్థానస్యాపికామాదిప్రయుక్తత్వమున్మేయత్వాదిత్యాశక్త్యాహ (తదభావేతి) కామాద్యభావమాత్రమేవవ్యుత్థానమిత్యుక్తత్వాత్తస్యనానున్మేయత్వమిత్యర్థః. ఏవమనియమశజ్ఞానిరన్యత్రుత్థానస్యాశాస్త్రార్థత్వేయథేష్టచేష్టామశజ్ఞానిరాకరోతి (యథాకామిత్యంత్వేతి) చేష్టామాత్రమేవ కామాదిప్రయుక్తం. నిషిద్ధచేష్టామశాస్త్రార్థజ్ఞానశూన్యాత్వస్త మూఢవిషయా. తదభయంభృ విదుషానాస్తీచేష్టామాత్రమేవాప్రసక్తం. నిషిద్ధచేష్టామదూరాపాస్తీత్యర్థః. వితదేవవివృణోతి (తథేతి) తథాహిత్యర్థేతథాశబ్దః. గురుభారతయా - అతిక్షేపతయా. యతోఽవగమ్యతే - అతోఽప్రాప్తమిర్యన్వయః. అవివేకాదినిమిత్తాపగమేనైమిత్తి కాపగమ ఇత్యుక్తదృష్టాంతమాహ (నహీతి) ఉన్మాదదృష్ట్యపలభం - గన్తర్వనగరా

౪౦. త్వం, నచాన్యతకర్తవ్య, మిత్యేతత్పిన్ధం. యత్తు విద్యాజ్ఞావి
ద్యాజ్ఞా యస్తద్వేదోభయగోసహతి - సవిద్యావతో విద్యయా
సహావిద్యాప్యేకదైవ వర్తత ఇత్యర్థః. కస్తస్త్రి. ఏకస్త్రికపురుషే
సహసమ్భధ్యేయాతామిత్యర్థః. యథా శుక్తికాయాం రజతశు
క్తికాజ్ఞానే ఏకస్యపురుషస్య. * దూరమేతేవిపరీతేవిమాచీలవి
ద్యాయాచవిద్యేతీతిహికాతకే - తస్మాన్నవిద్యాయాంసత్యామ
విద్యాసమ్భవోఽపి. * తపసాబ్రహ్మవిజిజ్ఞాసస్వేత్యాదిశ్రుతేః
తపది, విద్యోత్పత్తిసాధనం గురూపాసనాది, చ కర్మావిద్యా
త్తకత్వాదవిద్యోచ్యతే. తేన విద్యాముత్పాద్యమృత్యుం- కామ
మతితరతి. తతో నిహ-మస్త్వక్తైషణోబ్రహ్మవిద్యయాఽమృత
త్వమశ్నుత ఇత్యేతమర్థందర్శయన్నాహ- * అవిద్యయామృత్యు
స్తీర్త్వావిద్యయాఽమృతమశ్నుతే ఇతి. యత్తుపురుషాయః సర్వం
కర్తుణైవవ్యాప్తం * కుర్వన్నేహేహకర్తాణి జిజీవిషేచ్ఛతం స

౬. ది. తిమిరదృష్టుపలఙ్ఘం - ద్విచంద్రాదీతివివేకః. (నచాన్యదితి) వైదికంకర్తృత్వ
ర్థః. సనువిద్యయా అవిద్యాయాః సహభావశ్రవణాద్విచక్షుఃఽపి తస్మల్లకామా
దికంస్యాదేవేతితస్మిమిత్రా యథేచ్ఛచేష్టాస్యాదిత్యతలహ (యత్త్వీతి) యత్తువి
ద్యాజ్ఞేతివచనం - తస్య నాయమర్థ ఇతితస్యేతిశబ్దాభ్యాహారేణవాక్యంయోజ్యం.
(ఏకస్త్రిన్త్రి) కాలభేదేనస్థితదూరప్యేకస్త్రికపురుషే. సాహిత్యంతదర్థఇత్యర్థః.
సన్నిదంసాహిత్యంసస్వరసం - కిన్తేవకకాలేసహత్వం సరసమిత్యాశబ్దైశ్చుత్వ
స్తరేవిద్యావిద్యయాః సాక్షాత్సాహిత్యస్యా సమ్భవోక్తేరుక్తమేవ సాహిత్యం గ్రా
హ్యమిత్యాహ (దూరమేతే ఇతి) విమాచీ- వివ్వగ్మనే. విరూధే ఇత్యర్థః. అస్తి
న్నపిమస్త్రే * అవిద్యయామృత్యుంతీర్త్యత్వత్తరార్థవర్తమానచరయా అవిద్యా
యావిద్యోత్పత్తిహేతుత్వావగమాలేతయోః కాలభేదేనైవసహత్వమిత్యాహ (త
పనేత్యాది) యద్వా - గురూపాసనతపసీ అవిద్యేత్వచ్యేతే. తయోశ్చశ్రవణాది
కాలేఽనుష్ఠేయత్వాద్విద్యోత్పత్తికాలే ఏకస్త్రిన్తయోః సాహిత్యమస్తీర్త్యర్థాస్తర
మాహ (తపనేతి) అస్తిన్నర్థేమస్త్రీశేషఽప్యనుగుణ ఇత్యాహ (తేనవిద్యా
మిత్తి) సాక్షాదవిద్యాయామృత్యుత్వేన మృత్యుత్తరణహేతుత్వానుపపత్తేరవిద్యా

శం. మాధవీతి - అవిద్యద్విషయత్వేనపరిహృతం. ఇతరథా సమ్యక్
వాత్. యత్తు ప్రాణమపిపూర్వోక్తం- తుల్యత్వాత్. కర్తృణా
విరుద్ధమాప్యజ్ఞానమితి- తత్సవిశేషనిర్విశేషాత్తతయాప్రత్యుక్త
ముజ్జరత్ర వ్యాఖ్యానే దర్శయిష్యామః. అతః కేవలనిష్క్రియ
ప్రహృత్తేకత్వ విద్యాప్రదర్శనార్థముత్తరోగ్రన్థ ఆరభ్యతే.

— శ్లోకః —

ఆ. శబ్దేనతవ ఆదికమేవోచ్యతే. తద్విద్యావ్యవధానజ్ఞాత్తాత్ కల్పయత ఇత్యర్థః. (అ
విద్యద్విషయత్వేనేతి) * జిజీవిషేదితిజీవితేచ్ఛారూపావిద్యాకార్యేణతస్మాన్ము
చనాదిత్యర్థః. (పరిహృతమితి) యావజ్జీవాదిశ్రుతిస్యాయేన పరిహృతప్రాయ
మిత్యర్థః. యద్యా- తృతీయస్యచతుర్థపాదే * నావిశేషాదినిసూత్రేణపరిహృతమి
త్యర్థః. (అసమ్భవాదితి) విరోధేనవిద్యయాసహ సమ్భవాదిత్యర్థః. ఉదాహృత
శ్రుతిస్సత్వసమ్భవాదితివా. (ప్రత్యుక్తమితి) నిర్విశేషాత్తజ్ఞానస్య కర్తృది
కారకోపమర్దకత్వేన విరుద్ధత్వాత్ * ఉపమర్దంచేతిసూత్రేణావిరుద్ధత్వంప్రత్యు
క్తమిత్యర్థః. తస్మాద్విద్యమాణవిద్యాయా అకర్మినిష్కత్వంకర్మాసమ్భవిత్వంకేవలా
త్సవిషయత్వజ్ఞా నీర్థమితిపూర్వోక్తకర్మభిర్విద్యయాచ శుద్ధసత్త్వస్య తతవివసా
ధనచతుష్టయసమ్మన్మస్య కేవలాత్స్వరూపావస్థానలక్షణ మోక్షసిద్ధ్యర్థంకేవలా
త్సవిద్యా ఆరభ్యత ఇత్యుపసంహరతి (అత ఇతి)

శ్రీ

ఓమ్ పరమాత్మ నే నమః.

ఆనందగిరిటికాసహిత శంకరభాష్యేణయంతా

బ్రత రేయో ప నిష తే.

ప్రథమాధ్యాయేప్రథమఃఖండః.

హరిః ఓమ్.

ఉ— ఆత్మవాచిదమేక ఏవాగ్ర ఆసిత్ నాన్య తిగ్భున

శం. (ఆత్మేతి) ఆహ్నేతేరతైరతతేర్వాపరః సర్వజ్ఞః సర్వశక్తి
రశనాయాది సర్వసంసార ధర్మవర్జితో నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వ
భావోఽజోఽజరోఽమరోఽమృతోఽభయోఽద్వయః. వై. ఇ
దం- యదుక్తం నామ రూప కర్తృభేదభిన్నం జగదాత్మైవైకోఽ

ఆ. సన్మాత్మనః సవిశేషత్వప్రతితే నద్విరోధాత్ కథంకైవల్యమిత్యాశక్యవిశే
షస్య సర్వస్యాత్మనిమాయాకల్పితత్వాన్న వా ప్రపన్దిశేషత్వ విరోధఇతి తదర్థం
మాయయాత్మనః సకాశాత్సృష్టిం వత్తుంశృప్తైః పూర్వమాత్మనో నిర్విశేషరూపం
దర్శయితుమాత్మావాగిత్యాదివాక్యం. తత్రాత్మశబ్దార్థమాహ (ఆత్మేతి) ఆత్మే
తిపదేన సర్వజ్ఞాదిరూపఆత్మోచ్యత ఇత్యన్వయః. ఆద్వయఇత్యన సరముచ్యతఇతి
శేషః. సన్మాత్మశబ్దేన కథముక్తలక్షణఆత్మోక్తఇత్యాశక్యాత్మశబ్దస్య స్వతుస్య
క్షణ్యుత్పత్తిబలాద్రూఢ్యాచేత్యాహ (ఆహ్నేతేరితి) వాశబ్దాచ్చర్యః ఆదానభృ
సముచ్చినోతి. తథాచ స్మృతిః * యచ్చాహ్నేతి యదాద తేయచ్చాత్మైషయా
నిహ | యచ్చాస్య సతతోభావ సస్మాదాత్మేతి కీర్తిత ఇతి. అత్రాప్తిః - జ్ఞానం
వ్యాప్తిశ్చేత్యతే. సతాస్ఫురణాభ్యాం సర్వంవ్యాప్తోతి సర్వజ్ఞత్వంసర్వశక్తిత్వ
జ్ఞానచ్యుతే. సతాప్రదానేనోపాదానత్వసూచనాత్ సర్వశక్తిత్వం. అత్రిత్యనేన
సంహర్తృత్వం. అతతీత్యనేన త్రివిధపరిచ్ఛేదరాహిత్యముచ్యతఇతి. ఆశనాయా
ది బహుతత్వాదివిషయాదానేనరూఢ్యాచ ప్రత్యగర్థాభేదశ్చేత్యత ఇత్యుక్తరూప
ఆత్మపదనేచ్యతఇత్యర్థః. అభివ్యక్తనామరూపవ్యావరణేనాత్మ మాలావధార

శం గ్రే - జగతఃసృష్టిఃప్రాగాసీత్. కింనేదానీం సపవైకః. న. క
థం తద్వాసీదిత్యుచ్యతే. యద్యపీదానీం సపవైకః- తథాప్యప్తి
విశేషః. ప్రాగుత్పత్తైరవ్యాకృతనామరూపభేదాన్మూలతః ఆ
త్మైకశబ్దప్రత్యయగోచరం జగదిదానీం వ్యాకృతనామరూపభేద
త్వాదనేకశబ్దప్రత్యయగోచరమాత్మైకశబ్దప్రత్యయగోచరఞ్చేతి
విశేషః. యథా సలిలాత్ పృథక్ ననామరూప వ్యాకరణభాక్ స

ఆ తార్థ్యవైశబ్దిత్యాహ (వైశబ్ది) (యదుక్తమితి) పూర్వప్రప్రాణశబ్దప్ర
జాపతిరూపత్వేనయదుక్తమిత్యర్థః. యదుక్తేతిహతఃసాధుః. అత్రేదమితిపదేనప్ర
త్యక్షాదిప్రసిద్ధముచ్యతే అగ్రేఇలివిశేషణాదానీదితిభూతత్వోక్తేశ్చపూర్వమేవా
త్తమాత్రం - ఇదానీంత్యాత్తమాత్రంసభవతి - కిన్తృప్రధక్తదితిప్రతీయతఇతి
ద్వితీయ ఆత్మైకశబ్దతే (కింనేదానీమితి) ఆస్యమాంకస్యకదాచిదపిస్వతస్స
త్వామూగాదాత్తనోఽద్వితీయత్వస్యన విరోధత్యాహ (నేచి) తద్వాత్తమా
త్రస్సేదానీమపిసత్త్వేతస్యభూతత్వోక్తేఃకాగతిః పృచ్ఛతి (కథంతద్వాసీదితి)
ఇదముపలక్షణం. అగ్రేఇత్యపికథమితిద్రష్టవ్యం. జగతఃకాలత్రయేఽపాల్పత్వ
తిరేకేణాధావోయద్యపి - తథాపితథాబోధసేబోధ్యస్యప్రత్యక్షాదివిరోధా శబ్ద
యోక్తమాత్తతత్త్వంబుద్ధానారోహేత్. అతః ప్రాగుత్పత్తేరానీదిత్యుచ్యతేబోధ్య
స్య చిత్తమనుస్మత్య. తదపిజగతోనామరూపాభివ్యక్త్యభావమపేక్ష్యైవ - నత్విదా
నీమాత్తమాత్రత్వాధావాభిప్రాయేజేత్యత్తరమాహ (యద్యపీత్యాదినా) అవ్యా
కృతో నామరూపభేదోయస్మిన్నాత్మని - తథావిభాత్తభూతమిత్యర్థః. (ఆత్మైక
శబ్దప్రత్యయగోచరమితి) యద్యపి ప్రాగుత్పత్తేర్వాగ్మ్యచ్ఛోరభావేనశబ్దప్రత్య
యాతావపిసత్త్వః - తథాపీదానీంతదానీం తనాత్తతత్త్వంసుప్తాదులితస్సుప్తికా
లీనాత్తతత్త్వమివప్రమాణానరేణజ్ఞాత్వాతదానీమాత్మైక వివానీదితివదంతప్రత్యే
తిచేతితథోక్తం. ఈశ్వరస్యైవవాత్మైకశబ్దప్రత్యయానైకతిద్రష్టవ్యం. (అనేకశ
బ్దేతి) అవివేకినాం ఘటాదిశబ్దప్రత్యయగోచరం, ఘటస్సున్నిత్యాత్తశబ్దపర్యా
యసచ్చబ్దగోచరః, ఞ్చేత్యర్థః. గోచరశబ్దస్యభావప్రధానత్వమగ్రీకృత్యగోచరత్వం
యస్యేతి బహువ్రీహిణానపుంసకత్వం ద్రష్టవ్యం. (ఆత్మైకశబ్దేతి) వివేకినామి
త్యర్థః. ఉక్తమర్థం దృష్టావేనవిశదయతి (యథేతి) అత్రాత్మశబ్ద పున్యత్వవిబ
లాత్ సర్వజ్ఞాదిశబ్దోపలక్షిత సత్వజ్ఞానానన్తరూపోఽఖ్యైశ్చరస ఆత్మోపక్షిప్తః.

ఉ— మిషత్

శం. లిలైకశబ్దప్రత్యయగోచరమేవఫేనం యదాసలిలాత్ పృథక్నా మయావభేదేనవ్యాకృతంభవతి- తదాస లిలంఫేనశ్చే త్యనేకశ బ్దప్రత్యయభాక్, సలిలమేవేతిచైక శబ్దప్రత్యయభాక్ ఫేనంభ వతి- తద్వత్. నాన్యత్కిచ్చిన-నకిచ్చిదపి. (మిషదితి) మిషత్ - వ్యాపారవదితరద్వా. యథా సాక్ష్యానామనాత్మపక్షపాతి స్వ తస్త్రిప్రధానం, యథాచ కాణాదానామణవః, -నతద్వదిహాన్య దాన్యనకిచ్చిదపివస్తువిద్యతే. కిన్తస్యి. ఆత్మైకవవా సీదిత్యభిప్రా

ఆ. తస్యైవార్థస్య దృశీకరణార్థమేకాదిపదాని. తత్రైకైకత్వాత్పాదరాజావ ఉచ్య తే, ఏవేత్యనేనవృద్ధాదావేకత్వేఽపి శాఖాదిభిర్నాతత్త్వవదేకస్యాత్మనోనానాత్మ త్వాభావ ఉచ్యతే, ఇతిసజాతీయభేదస్వగతభేదనిరాకరణార్థత్వేనపదద్వయమిత్య భిప్రేత్యవిజాతీయభేద నిరాకరణార్థత్వేననాన్యత్కిచ్చి నేతిచదంబ్యాచప్తే (నా న్విదితి) సనుజడప్రపచ్చస్యకారణీభూతా జడామాయావ రతఇతి కథంపిజాతీ యభేదనిపేదఇత్యుతఆహ (మిషదితి) మాయాయాసత్వేఽపిచదానీంబ్యాపా రాధావాచ్ఛ్యాపారవతోఽన్యస్యనిపేదఃసమ్భవతీత్యర్థః. సనునిర్వాహారాయా ఆపితస్యా అస్యస్యాసత్వే ఆత్మశబ్దోక్తంతస్యాభిజ్ఞైకర సత్త్వంసనేధ్యేదిత్యుతఆహ (ఇతరత్వేతి) నిర్వాహారంవేత్యర్థః. సనుమాయాతథావిధాఽక్రీతిపూర్వోక్త ణోషః పునఃస్యాదిత్యాశక్త్యామిషదిత్యనేనస్వతస్త్రిప్ర- స్వతస్సత్రాకముచ్యతే- త ధావిధస్యచనిపేదఇతివృతిరేకదృష్టానమాహ (యథేతి) (అనాత్మపక్షపాతీతి) ఆత్మశబ్దతయ్యా ఆత్మనేహ స్తర్భూతమాత్మపక్షపాతీత్యుచ్యతే. స - తద్విన్నమిత్వ ర్థః. శక్తిత్వేఽపి ప్రాభాకరాణామివతస్యాః స్వతస్సత్త్వంస్యాత్. సేత్వాహ (స్వతస్త్రిమితి) యథాసాక్ష్యానాంప్రధానంశక్తిభూతం స్వతస్సత్రాకమితి. కాణాదానాన్యప్రధావిధా అణవఃసన్తి. తథావిధమాతత్త్వచిత్తం మిషదిత్యనేనా సూద్యనిషిద్యతే. మాయాతుసతథాభూతేతివోక్తణోష ఇత్యర్థః. దీపికాయాస్ర ధాయానామసేకార్థత్వేన మిషదితిధాతోరానీదిత్యర్థముక్త్యానాన్యోకిచ్చి నానీదితి వాచ్ఛార్థః. రజయంబాచ్ఛార్థః- ఇనంజగదక్రేగజాతీయ విజాతీయస్వగత

ఆ. భేదరహిత ఆత్మైవానీదితి. అనేనాత్మనోఽద్వితీయత్వం, జగతస్తథావిభాత్యుచా
 త్రతయామృషాత్వ, ఇహ సూచితం. అనేనాగ్రేజగత ఆత్మమాత్రత్వోక్తే ర్మతి
 ఇప్రియోయోజనం - ఆత్మైకవివానీన్నాస్యత్ కిచ్చ సేత్యేతావతైవాఖిణ్ణత్వనిధేరిత్యా
 శబ్దానిరస్తా - జగత్ప్రమాత్వసూచనస్యైవ ప్రయోజనత్వాత్. నచైవమర్థభేద
 వాక్యభేదఃస్యాదితివాచ్యం - అఖిణ్ణత్వసమ్భవనార్థమేవ జగదనిర్వచనీయత్వస్యే
 దం జగదఖిణ్ణత్వైవేతి విశిష్టవేషణోక్తత్వాత్, విశేషణానాభ్యాసాత్పిద్యేః.
 సోమేనయజేతేత్యత్రేవాత్రా ర్థవ్యయస్యాపి సూచితత్వాదేవానేఽపి ఋతస్య
 త్రయ ఆవసథాప్రయః స్వప్నాఇతి జాగ్రదాదేఃస్వప్నత్వేనమృషాత్వముక్త్యా
 ఋతయపితమేవపురుషం బ్రహ్మతతమపశ్యదిత్యాత్మశబ్దోక్తం తతత్వం త్రివిధ పరి
 శ్చేదరాహిత్యలక్షణమఖిణ్ణత్వంవత్సరితి. సచేదమాత్మైవానీదితి సామాన్యాధికరణ్యేనా
 త్మనోజగద్వైశిష్ట్యమేవ ప్రతీయతే- నతుమృషాత్వమితివాచ్యం- ఆత్మైకవివేచితై
 రుక్తేఽఖిణ్ణకరనేరద్విపరితజగత్ప్రతితేరతస్మిం నైవబుద్ధిరూపత్వేనమృషాత్వనిధే, ర్జగ
 ద్వైశిష్ట్యస్యఘటస్సన్నిత్యాదిరావేణ ప్రత్యక్షనిర్ధత్వేన ప్రయోజనాభావేనచ త
 త్ప్రతిపాదనస్యానుపపత్తే, శ్చ మృషాత్వమేవతదర్థః. మిషదిత్వనేనస్వాతప్ర్యనిశ్చ
 భేనస్వతస్సత్తానిషేధాదపిమృషాత్వనిధే, శ్చ. స్వతస్సత్తావత్త్వేహి స్వవ్యాపా
 న్వాతప్ర్యమేవస్యాత్ నచానేన ప్రకారేణేదానిమపిజగతో మృషాత్వస్యాత్తాని
 ణ్ణత్వస్వచవత్తుం శక్యత్వాదగ్ర ఇతి విశేషణంవర్ధమితివాచ్యం - ఇదానిమాత్మని
 స్మతయాపుణ్ణ సత్త్వేనచ ప్రతీయమానత్వేన తస్యవచనా ఆత్మమాత్రత్వేనో
 తే విరోధ ప్రతీత్యాతస్య బుద్ధ్యనారోహః స్యాదితిగుడజహ్నికాన్యాయేనాదాప్య
 భజ్నోమరూపానభివ్యక్తిదశాయామాత్మమాత్రత్వంబోధ్యతే తస్మిన్బోధితేషజ్నా
 త్స్వాప్యేనేదానిమపి స్వయమేవాత్మమాత్రత్వం జ్ఞాస్యతీత్యనిప్రాయేణాగ్ర
 ఇతివిశేషణోపపత్తేః. యద్వా - వాజసనేయకే * తద్దేదం తర్హస్య వ్యాకృతమా
 నీదితిసృష్టేః ప్రాక్ కార్యస్యానభివ్యక్తనామరూపావస్థాదీజభూతాఽవ్యాకృతాత్
 తోచ్యతే ఇహత్వాత్మమాత్రతా అతః శ్రుత్యోర్విరోధపరిహారాయావసంహరే
 కర్తవ్యేఇహావ్యాకృతపదముపసంహ్రియతే, - తత్రచాత్మపద, మితీదమాగ్రే అవ్యా
 కృతమానీత్రచ్చసదాత్మైవానీదితివాక్యంనిధ్యతి. తత్రావ్యాకృతశబ్దేన * తమ ఆ
 నీత్రమసాగూఢమగ్రే * మాయాంతు ప్రకృతివిద్యాదిత్యాదిమ జగద్భిజావస్థా

ఆ యాం తమ ఆదిశబ్ద ప్రయోగాత్ తమోరూపామాయోచ్యతే. తేన తత్కార్యస్యా
 గ్రేననభివ్యక్తనామరూపాత్మకమాయాత్మకత్వంసిద్ధతి. తస్యాశ్చాత్మతాదాత్మ్యో
 క్త్యా సాక్ష్యమతవత్ స్వతస్త్యునిరాసేన తత్ర కల్పితత్వంసిద్ధతి. తయోఃకార్య
 కారణభావాద్యభావేన ప్రకారా నరేణ తాదాత్మ్యానిర్వాహత్. తత్శ్చాత్మనో
 లఖణ్యత్వం, తద్విన్నస్య మృషత్వం, ఇన్ద్రాత్మనః పరిణమనానావిద్యాధిష్ఠానత్వేన
 వివర్తోపాదానత్వం, తస్యాశ్చ పరిణామిత్వం, ఇన్ద్ర సూచితంభవిష్యతి. కార్యస్య మృ
 షత్వాద్ధమేవావ్యాకృతాత్మత్వముచ్యతే- తస్యావ్యాకృతస్యాత్మ తాదాత్మ్యేనమా
 యాత్వేనచ మృషత్వాత్. ఇదానీంతునానభివ్యక్త నామరూపబీజాత్మత్వమిత్యగ్ర
 ఇతివిశేషణమప్యర్థవత్. ఏతదభిప్రేత్యేన భాష్యే ప్రాగుప్త తేరనభివ్యక్తనామరూ
 పభేదాత్ భూతమాత్మై కశబ్దప్రత్యయిగోచరం జగదిదానీన్ద్ర వ్యాకృతనామరూపభో
 దవత్త్వాదనేకశబ్దప్రత్యయిగోచరమాత్మై కశబ్దప్రత్యయిగోచరజ్ఞేతి విశేషఇతిదానీ
 న్ద్రనాభివ్యక్తనామరూపబీజాత్మత్వమేవాగ్రజబ్దస్య వ్యావర్త్యముక్తం. నచ సాక్షా
 దిదానీమేవమాయాత్మత్వేన మృషత్వముచ్యతామితివాచ్యం- ఇదానీం ప్రత్యక్షేది
 విరోధేన తథా బోధయితు మశక్యత్వాదిత్యుక్తత్వాత్. నామరూపాభివ్యక్తేః సృ
 ష్టేః పూర్వమభావేనేదానీమేవ విద్యమానత్వేన కాదాచిత్కల్పాదపి రజ్జు సర్పా
 దివన్మృషత్వమితివత్తుమపి ప్రాగవ్యాకృతత్వోక్తిరర్థవతితి నశ్చిద్దవద్యం. అథవా-
 జగదభిష్ఠానం కిచ్చిత్సర్వం సమృద్ధయితు మిదమగ్రప్రసీదిత్యుచ్యతే. అసమ్మ
 విలే తస్మిన్నఖణ్డత్వోక్తే ద్వివిషయత్వం ప్రసజ్యేత. అసేహసతశ్శబ్దవిషాణాదేరి
 చ సద్రూపేణోత్పత్త్యసమ్మవాత్ కార్యస్య ప్రాగవస్థానదాత్మికా కాచిత్సమ్మవి
 తా. తస్యాశ్చాచేతనత్వే కార్యాకారేణ స్వతోఽప్రవృత్తే, రతి రిక్త చేతనాభి
 ష్ఠానాజీకారేచ గౌరవాత్, ఉపాదానాభిష్ఠానత్వసూరేకన్మిన్నేవాత్మనిఘటనాస
 మ్మవా, చృ చేతనత్వమాత్మై వేత్సనేన నమ్నాచ్యతే. ఏవం సమ్మవి తే హ్యరిష్ఠానే
 ఉపాదానకారణే ఆత్మస్య ఖణ్డై కరసత్వం తస్య వత్తుమేకవిషయాన్యత్రిచ్ఛానేతి చ
 దాని. అస్మిన్పక్షేచేదమగ్రే ఆత్మై వాసీదిత్యనేనసమ్మవితం కార్యస్యప్రా గ్మ
 చమనూద్యయదాత్మకమిదమాసీత్- సవికవచ- నాన్యత్ కిచ్చి నే త్యుఖణ్డైకరసత్వం
 విధియలేఇతి నకస్యచిదవ్యావర్త్యత్వం. అతఏవ ఛాక్షోశ్చే * సదేవసోమ్యేదమగ్ర
 ప్రసీదిత్యస్య సద్రూపకారణసమ్మవనార్థత్వాదేవ తద్విధ్యత్వం * తద్వై క ఆచురి

ఆ. త్యాదివా అసత్కారణవాదోనరస్తః- అస్యథా- నిర్దప్యసతోఽద్వితీయత్వమాత్ర
 వివక్షాయాం తస్యాప్రస్తుతత్వప్రసక్తౌత్. అస్మిన్నపివ్యాఖ్యానే కారణస్వాద్వి
 తీయత్వాదివచనా తదస్యస్యమృషాత్వమపినిధ్యతి. కార్యస్యమృషాత్వే తన్నిరూపి
 తంకారణత్వమపితథేతి తథావిధాత్తజ్ఞానాన్తు క్రిరపి వక్ష్యమాణానిధ్యతీతసకిచ్చిద
 వద్యం. దీపికాయాన్తు ఇదమాత్మై బాసీదితిసామానాధికరణ్యంబాధాయాం. య
 శ్చోరః - సప్థాణురితవత్. ఇదానింజగద్విశిష్టాత్మప్రతిభానేన తత్రబాధానుపప
 త్త్యాస్థితికాలంపరిత్యజ్యగ్రశబ్దేనసృష్టేః ప్రాచీనఃకాలఉపాదీయతే. సృష్టప్రప
 త్త్యాబాధయానిర్దస్యాఖ్యైకరసత్వస్యస్పష్టికరణార్థమేకాదిశబ్దాఇతిసకస్యాప్యానర్ద
 క్యమిత్యుక్తం. తత్రాఽగ్రేశబ్దస్యనప్రయోజనం- ఆరోప్యప్రతీతిదశాయామేవ
 యశ్చోరః - సప్థాణురిత్యాదౌబాధదర్శనేనేహపి జగత్ప్రతీతిదశాయామేవతద్బా
 ధసస్యవ్యాప్యత్యాత్, సృష్టేఃప్రాగప్రతీతస్యబాధానుపపత్తే, శ్చ. కిచ్చి- కా
 లత్రయనిషేధోహిబాధః. ప్రాక్కాలపివేతినిషేధేబాధ వివచనాత్. సహిపా
 కరక్షేణుపేపూర్వంసరకోఘట ఇతిప్రత్యయంబాధంమన్యజే. అరవివభాష్యేప్రా
 గుత్పక్షేరవ్యాకృత నామరూపభేదాత్తథూతంజగదాసీదితిజగతఃకారణాత్తనాసత్తై
 వోక్తా- నతు బాధఇతి. నచ సృష్టేః ప్రాక్కాలాభావేనాఽగ్రఇతి కాలసమ్మన్దో
 యోగఇతి వాచ్యం - ప్రాక్కాలే ఘటశరావాదికం మృదేవాసీదిత్యాది వాక్యేషు
 కాలసమ్మన్దేనైవ బోధనస్య పున్తస్మత్వేనేహపి తక్షణ బోధయితుం కాలసమ్మ
 న్దారోపాపపత్తేః. యథా దేవదత్తస్య శిరఃత్యాదావవయవావయవిభేదేన బోధ
 నస్య ద్దత్తత్వేన రాహుశ్చిర ఇత్యాదావపి తత్కల్పనం, యథావా పూర్వకా
 లేఽపి కాల ఆసీదిత్యాదౌ కాలాద్రసమ్మన్దారోపణం, - తద్వత్. దీపికాయాన్తు
 పరీత్యాపరోహోధనీయఇతి వ్యాయేన పరమతే కాలస్య నిత్యత్వేన ప్రాగపిసత్త్వా
 తద్రీత్యాకాశసమ్మన్ద ఉక్తఇత్యుక్తం. సచాత్మావా ఆసీదితి సత్తావైశిష్ట్యమేవ
 ప్రతీయతే- కర్తుః క్రియ-శ్రయత్వాదివాచ్యం. సవితాప్రకాశతత్త్వాదౌకర్తృ
 వాచిప్రత్యయస్య ధాతుమాత్రార్థత్వేన సవితః ప్రకాశరూపత్వప్రత్యయవదాత్త
 నపివ సద్రూపత్వప్రతీతేః, అతిరిక్తసత్తాబాధ్యభావా, చ్చ. అస్యథా సత్తాఆసీది
 త్యాదావగతేరిత్యంశున్దం. వివంశూత్రితమాత్మనోఽఖ్యైకరసత్వంసాధయితు
 ముపక్షిప్తంప్రవక్ష్యిస్యమృషాత్వంతదభ్యారోపాపవాదాభ్యాందృఢీకర్తుమధ్యాయ

ఉ— స క్షు త లో కా న్ను సృ జా ఇ తి॥

౧

శం. యః సః-సర్వజ్ఞ స్వాభావ్యాదాత్మావీక సున్నీతుత. ననుప్రాకు
త్వ తైరకార్యకరణత్వాత్ కథమీషీతవాక్. నాయందోషః-సర్వ
జ్ఞ స్వాభావ్యాత్. తథాచ మస్త్రవర్ణః *అపాణిపాదోజవనోగృ
హీతా ఇత్యాదిః. కేనా భిప్రాయేణేతి. అహ-లోకా-అహఃప్ర
భృతీకప్రాణికర్మఫలోపభోగస్థానభూతానుసృజై-సృజేయేతి. ౧

ఆ. శేషః. తత్రాప్యధ్యారోపార్థం *సజాతోభూతానీత్యతః ప్రా క్తనః. తదాదరప
వారాక్షః. తత్రాపివారమృణన్యాయేనాత్మాతి క్రస్యవికారస్యమృపాత్వంవత్సం
సృష్టివాక్యం. తత్ర సప్తరాత్వనఃసమ్భవితం చేతనావత్త్వందృశీకర్తృమీక్షణమాహ
(ససర్వజ్ఞేతి) సర్వేకస్యాఖిణ్డ సృకథమీక్షణం-సాధనాభావాదిత్యాశక్త్యానతస్య
సాధనావేషేత్యభిప్రేత్యైకస్వస్వపిసర్వజ్ఞ స్వాభావ్యాదీక్షితేత్వత్వం. అత్రాదాగ
మాభావశ్చాన్తనః. ఇమమేవాభిప్రాయంశక్త్యాపరిహారభ్యాంసృష్టికరోతి (సస్వతి)
తత్రకరణాని-ఇచ్చియాని. కార్యం- శరీరమితివేకః. తద్రహితస్యాపిసార్వజ్ఞే
ప్రతిమాహ (తథాచేతి) *అపాణిపాదోజవనోగృహీతాపశ్యత్వచక్షుఃసశృణో
త్వకర్ణః సవేతివేద్యంసచతస్యాస్తివేత్తాతమాచురగ్ర్యంపురుషంమహానమితి మ
స్త్రీశేషః. *నతస్యకార్యంకరణశ్చవిద్యతేనతత్సమశ్చాభ్యధికశ్చదృశ్యతేవరాస్య
శక్తిర్వివిధైవశ్చాయతే స్వాభావికీజ్ఞానవిలక్రియాచేత్యాదిరాదిశ్చార్థః. ననుస్వా
భావికనిత్యవైలగ్యేన కథంకాదాచిత్కేక్షణమితి. అత్రకేచిత్- సర్వాదాప్రాణిక
ర్మభిరేకాసృజ్నాకారావిద్యావృత్తిరుత్పద్యతే. తస్మామాత్మజైతస్యంప్రతిబిమ్బ
తం. తదేవేక్షణం. తచ్చాదికార్యత్వాత్ స్వపరనిర్వాహకమితిసతత్రావీక్షణాన్త
రావేషై. సర్వైరపి స్రగమకార్యేన సవస్థాపరిహారాద్వైవమేవైష్టవ్యమిత్వామయః.
అపరేచుప్రాణికర. వశాత్ సృష్టి కాలేఽభివ్యక్తున్ముఖీభూతానభీవ్యక్తనామరూపా
వచ్ఛిన్నం సత్స్వరూపజైతస్యమేవాన్ముఖ్యస్యకాదాచిత్కత్వాత్కాదాచిత్కమీక్ష
ణమిత్వామయః. అస్యేత్వీక్షణవాక్యస్యకారణస్యావైతస్యవ్యావృత్తిపరత్వా, దీక్షణే
తాత్పర్యాభావా, చ సతత్రభూయానాగ్రహః కరవ్యగిత్యామయః. సుశబ్దోవిత
ర్కార్థగతిమనసేనిధాయాహ (స్వతి) లోడగ్ధస్యవిధ్యావేః స్వాత్మస్యసమృవాత్
లోటోబధగత్వమాహ (సృజేయేతి) అత్రేతీత్యస్యేక్షితేతిపూర్వజాన్వయః. ౧

ఉ— స ఇమాంఘోకానసృజత

శం ఏవమీక్షిత్యా- ఆలోచ్యసః-ఆత్మాఇమాంఘోకానసృజత- సృ
ష్టవాణ్యధేహబుద్ధిమాంస్తత్రోదిరేవంప్రకారాప్రాసాదా
దీన్సృజాభిక్షిత్వేత్యనంతరంప్రాసాదాదీన్సృజతి- తద్వత్.
నను సోపాదానస్తత్రోదిఃప్రాసాదాదీన్సృజతీతియ్యుక్తం- నిరు
పాదానస్త్యాత్మాకథం లోకాన్సృజతీతి. నాయందోషః- సలి
లస్థానీయే అహుపే ౭వ్యాకృతే ఆత్మేశబ్దవాచ్యేవ్యాకృతఫేన
స్థానీయస్య జగత ఉపాదానభూతేసమ్భవః. తస్మాదాత్మభూత
నామరూపోపాదానస్య సర్వజ్ఞో జగన్నిర్మితభితి నవిరుద్ధం.

ఆ ఈక్షణస్యపూర్వకాలీనత్వంవదన్సృష్టిహేతుత్వమహ (ఏవమితి) అత్రే
క్షణపూర్వకసృష్టిత్వేప్రయోజనం సృష్టిశ్చేతనత్వసిద్ధిరేవేత్యభిప్రేత్యతథావిధ
సృతశ్చేతనత్వముదాహరి (యథేతి) నన్వీక్షేతుస్తయదేర్దార్యా ద్యుపాదాన
కారణసహితత్వాత్ప్రాసాదాదేవసృష్ట్యర్థంయ్యుక్తం ఇహతు * ఆత్మావాచద
మేక ఏవేత్యుక్తస్యాద్విత్వీయత్వేనోపాదాన కారణానరాభావాత్ సృష్ట్యర్థంన
య్యుక్తమితిశబ్దే (నన్వీతి) నచ * జహుస్యాం ప్రజాయేయేతి * రదాత్మా
సంస్వయమకురుతేతిక్రత్వా అత్తనవిహోపాదానత్వానోపాదానానరావేషేతి
వాచ్యం - వియదాదేర్ద్యావహరికత్వేన ఘటాదివత్పరిణామత్వాత్తస్యపరిణామ్య
పాదానంవత్త్వం సచాత్మాతథాభవితుమర్హతి - తస్య నిరవయవత్వేనాపరిణామి
త్వాదితిభావః. అత్రవియదాదేఃపరిణామత్వ మజీకృత్యత్రత్రాననివృత్తనామరూ
పావస్థాదీజభూతిమవ్యాకృతం * తద్దేహంతర్వ్యావ్యాకృతమాసీత్ * తమఆసీత్
* మాయాస్తోప్రకృతిం విద్యాదిత్వాదిక్రమిస్తద్దం పరిణామ్యపాదానమస్త్రీత్యా
ః (నాయమితి) (ఆత్మభూతే) అనేనానభివృత్తనామరూపజగితావ్యాకృ
తస్యాత్తస్యభ్యుత్పత్తేన పరిణమమానావిద్యావిస్థానత్వేనాత్మనోవివర్తపాదానత్వం,
తదాంతాత్మకాత్రత్వేనమృతత్వాత్ ఆత్మనోఽద్విత్వీయత్వంచనవిరుద్ధతదిదృ
యతి (నామరూపేతి) తదాశ్రయావ్యాకృతేవ్యర్థః ఇదానీం-ఘటాదిష్వపివి
వర్తన- పరిణామనానావివర్తదన్వోనాన్వేన- వివర్తభితిపరిణామ ఇతివచనా

౩౦ అథవా- యథా విజ్ఞానవాక్యమాయావీ నిరుపాదాన ఆత్మానమే
వాత్మానరత్వేనాకాశే గచ్ఛన్నివస్త్విమితే - తథా సర్వజ్ఞోదే
వః సర్వశక్తి ర్మహామాయ ఆత్మానమే వాత్మానరత్వేన జగ
న్రూపేణ నిర్విమితఇతి యుక్తతరం. ఏవంబుసతి కారణకార్యో

ఆ య ఇత్యారమ్మణాకరణన్యాయేన వివరతాసిద్ధిః, వికారేఽపి * ఆత్మకృతేఽపి
ణామాదితి సూత్రకారణవణిణామశబ్దప్రయోగాచ్చసిద్ధం. - తత్రచాత్మన ఏవోపా
దానత్వం - మాయాతుసహాయమాత్రమిత్యభిప్రేత్య * ఆత్మనివైవంచిత్రాశ్చ
హితిద్వితీయస్య ప్రథమపాదసూత్రో పప్తవ్యేన పరిహారానరమాహ (అభవేతి)
(విజ్ఞానవానితి) ఆకాశేగచ్ఛన్తమివస్థితమాత్మానరం స్రక్ష్యమీతిజ్ఞానవానిత్య
ర్థః. ఇదృశ్యవిశేషణమిదాంశస్య స్రష్టృత్వస్యచక్ర క్షిరజతాదావినరే అదర్శనాత్
కార్యస్యకత్తుత్వేన తదభయంసన్యాదితశ్చాగ్నిరాసార్థం. తస్మిన్సశ్చమా
యావినిర్మితేవినరే తదభయదర్శనాదితి. (నిరుపాదానఇతి) స్వవ్యతిరిక్తోపా
దానరహితఇత్యర్థః. సర్వశక్తిత్వేహేతుమాహ (మహామాయఇతి) (ఆత్మాన
రత్వేనేతి) ఆత్మత్వన్నత్వేనేత్యర్థః. (యుక్తతరమితి) * ఇన్ద్రోమయాభిః పు
రురూప కుయతే * మాయయాత్వ న్యదివభవతి * బహుస్యాం ప్రజాయేయ
* వాచారమ్భణం వికారః * అపిగాదగ్నే రగ్నిత్వమిత్యాది బహుశ్రుతి సమ్మత
త్వాదిత్యర్థః. (ఏవంబుసతి) సతవివాత్తనఃకారణకార్యరూపేణావస్థానాజ్ఞీకా
రాదిత్యర్థః. నిర్దేతుకమేవకార్యముత్పద్యతఇతి యద్యచ్ఛావాదినాం. అసదేవకా
ర్యముత్పద్యతఇతి నైయాయికానాం. ఉభయమస్యసదితి శూన్యవాదినాం పక్షః.
అదిశబ్దేన సదేవకార్య ముత్పద్యతఇతి సాక్ష్యాదీనాం పరిణామపక్ష ఉక్తః. అస
త్కార్యపక్షేత్వసతః సత్త్వాపత్తిః, శశవిషాణాదేరపుత్పత్తిప్రసక్త, శ్చ దోషః
పరిణామవాదేన తస్యపూర్వమేవ కారణే సత్త్వాత్కులాలాది కారకవ్యాపార నై
యర్థ్యం, పూర్వమసత్వేకారణనైవవావస్థానరాపత్తి లక్షణపరిణామత్వానుపప
త్తిః, ఉత్పత్తిన నరమసత్వేతతోవ్యవహారానిద్దీరపరోక్షత్వానుపపత్తి, శ్చదోషః.
ఉభయాసత్వేచోభయపక్షోక్తదోషః తేవినరవాదేన స్రజ్జనగ్రత్యర్థః. య
ద్వా- అస్మాభిద్వివ ర్తవాదసాక్షీకారాత్ పరిణామాదిపక్షాజ్ఞీకారే పరపక్షాజ్ఞీకా

ఉ— అమౌఘ మరీచీర్మరమాపోఽదోఽమృతపరేణ దివం
ద్యౌః ప్రతిష్ఠాఽస్తరిక్షం మరీచయః పృథివీమరోయా
అధస్తాత్తా ఆపః॥

౨

శం. భయానద్వాదాదివత్తాశ్చ నప్రసజ్యస్తే, సునిరాకృతాశ్చ భవ
త్తి. కాల్లోకా నస్సజతేతి. ఆహ (అమౌఘమరీచీర్మరమాపత్తి)
ఆకాశాది త్రమేణాణ్యముత్పాద్యామ్భుః ప్రభృతీల్లోకానస్సజత.
తత్రామ్భుః ప్రభృతీస్వయమేవవ్యాచప్తైశ్రుతిః-అదస్తదమ్భు
శ్శబ్దవాచ్యలోకః (పరేణదివం) ద్యులోకాత్పరేణ-పరస్తాత్.
సోఽమ్భుశ్శబ్దవాచ్యలోకః- అపాంభరణాత్. ద్యౌఃప్రతిష్ఠా- ఆ
శ్రయస్తస్యామ్భుసోలోకస్య. ద్యులోకాదధస్తాదస్తరిక్షంయత్.
తన్నరీచయః. ఏకోఽప్యనేకస్థానభేదత్వా ద్భుమువచనభావ.
మరీచిభిర్వా - రశ్మిభి స్సమ్బుధాత్. పృథివీమరః - మ్రియస్తే

ఆ. రలక్షణాదోషానసమ్భవతిత్యాహ (వివక్షాసతీతి) (సునిరాకృతాశ్చేతి) ని
జరవాదస్యైవపరిగ్రహేణపక్షే నరేణుదోషసూచనా, దద్వితీయాత్కనస్తద్విపరీ
ప్రపక్షాకారతాఽభిధాయన్యా బహుస్యామితిశ్రుత్యావివరవాదస్యైవపర్య
హీరత్వేన పక్షేక్షరాణాం శ్రుతిబాహ్యత్వా, చ తేనిరాకృతాభవత్ప్రకారః లో
కానాం భౌతికత్వాదస్తాదస్తరిక్షత్వాచ్చ భూతస్పష్టి తత్పక్షీకరణాణ్ణ సృష్ట్యనస్త
రం తత్సృష్టిరితి గుణోపసంహారన్యాయమాత్రిత్యాహ (ఆకాశాదితి) (స్వ
యమేవవ్యాచప్తైశ్రుతిః) తేషాం లోకేష్వప్రసిద్ధత్వాదిచ్యురః ద్యులోకాత్పర
స్తాద్యేషుమరాదమూలోకాః, యశ్చ తస్యామ్భుసో లోకస్యాక్రమోద్భవ్యలోకః-
తేనర్వేఅప్పుశ్శబ్దేనోచ్యస్తే- సమస్త్యమ్భుసంత్రవిద్యమానత్వా దిత్వాహ (అద
ఇతి) అస్తరిక్షంమరీచయః ఇత్యస్సార్థమాహ (ద్యులోకాదితి) మరీచిశబ్దేన
మార్మకరణసమ్బుద్ధాదస్తరిక్షలోకంలక్షయిత్వాతస్యైకత్వేఽపి ప్రదేశభేదాభ్యుహ,
వచనంయత్తం యద్వా-బహునాంమరీచినాలక్షకత్వాత్తత్కృతంబాహుశ్చిగ-
గక్తాయాంఘోపాద్యత్వత్రలాక్షణికగతస్త్రీత్వమివేత్యాహ (మరీచిశబ్దేని) కను
మరీచిశబ్దేనా న్నోయలోకస్వీకారేమరీచిసమ్బుద్ధోనిమిత్తాక్షరమువ్యత్యతిభ్రమితవ్యం-

౫౦. ౭న్నిన్నా తాన్తి. యా అధస్తా త్ పృథివ్యాః - తా ఆవడచ్యుతే
అహోలే గ్లోకాః. యద్యపి పశ్చిభూతాత్మకత్వం లోకానాం-
తథాపి అబ్బాహుశ్యా దబ్బాహుశిరేవామ్నో మరీచీర్కరమాప
శిశ్యుచ్యుతే. ౧

౩. వితద్విన్నస్సు నిమిత్తస్సు పూర్వమను క్తత్వేన విరల్పార్థకవాచచ్ఛాదోగాత్. (ఆప
ఉచ్య న్తతి) ఆఫోలోకవానిశ్చీనైరాప్యహసత్వాదాబ్జోలేద్రాతో రక్షయోగా
లేలోకా ఆవృత్త్యుచ్య న్తత్యవ్యయః. ససూక్తానాం పశ్చిభూతసమ్మన్తావిశేషా
మృతా నరణ పృథివ్యాదీనాముపరసలోకాలక్ష్యంతాం, అ న్తరిక్షస్యమరీచివృత్తిః
క్షవదార్థాస్తరేణ సేఘాదినాపి సమ్మన్తానైసలోకః. పృథివ్యానతో ౭భోలోకా
నాఞ్చ మరణాప్తి వృత్తిరిక్షమనాది క్రియూ నరేణాపి యోగా త్తేనైవ లేచ్యంతా
మితీకద్యుతే (యద్యపీతి) (భూతాత్మకత్వమితి) భూతసమ్మన్తిక్యుచ్యుత్యర్థః.
ఇదముపలక్షణం- సేఘాదివదార్థాస్తరసమ్మన్తో ౭పివ రక్షయద్రక్ష్యం. అమృతాదీ
నామేవ లేడు లోకేడు ప్రాచుర్యాన్తరేవ లేలోకాలక్ష్యణీయాః- ప్రాచుర్యేణ వృ
పదేశాభవ న్తితి న్యాయాదితి పరిహరతి (తథాపీతి) అబ్బాహుశ్యా దిమృపలక్ష
ణం- మరీచ్యాదీనామపి బాహుశ్యాదిత్యపి ద్రక్ష్యం. (అద్బాహుశిరితి) అత్రాపి
మరీచ్యాదినామభివ్యపి ద్రక్ష్యం. యథా క్షుతేతిచాన్తకత్వేనామ్నో ఆదిశబ్దలక్ష్య
త్వానుక్తేర్లోకానాం శక్త్యానుపపత్తే, ర్మరీచ్యాదీనా మద్బాహుత్వాదావా, దశ్శబ్ద
స్యాప్యాప్తి క్రియార్థతోక్తేరద్బాహుత్వాభావేనాద్బాహుశిరితి పరిహరానుపపత్తే,
శ్చేతి. ఉపరితసలోకా ద్వృప్తిద్వా రేణాగతమమ్మవివాస్యాః సాక్షాదపలభ్యతే-
నతు భూతా నరమితి అస్తచ్చప్రప్రప్ర అబ్బాహుశ్చముపరసలోకానాం. ఉర్ధ్వలో
కగామిప్రాణ్యవేక్షయా అఫోలోకగామినాం ప్రాచీనాం పురాణేషు బాహుశ్యో
క్తేర్మమృరాప్యనే అఫోలోకాభివ్యభోలోకేషు తత్త్వ-ర్పకాక్షరేపిహమశ్యం.
పృథివ్యామరీచ్యుం ప్రాచీనాం మరణాత్తస్యాపి తత్రబాహుశ్యం. అ న్తరిక్షస్యతు
మరీచిబాహుశ్యం ప్రసిద్ధమేవేత్యేయం (అమ్నోమరీచీర్కరమాపశిశ్యుచ్యుత్యతి)
ఏతైర్వామభిరుచ్య న్తేష్యర్థః. ౧

ఉ— సశుక్ష లేమేనులోకాలోకపాలాన్నస్పృజా ఇతి
సోఽద్భ్యవపపురుషంసముద్భృత్యామూర్ఛయత్ || 3

శం. సర్వప్రాణ కర్మఫలోపాదానాధిష్ఠాన భూతాన్ చతురో
లోకాన్ సృష్ట్యాసః-ఈశ్వరఃపునరేవేక్షత. ఇమేస్వపఃప్రభృ
తయోమయాసృష్టాలోకాః పరిపాలయిత్వ వర్జితావినశ్యేయః-
తస్మాదేహం రక్షణార్థం లోకపాలాన్ - లోకానాం పాలయి
తత్వాన్ సృజేహమితి. ఏవమీక్షిత్యాసోద్భ్యవప - అప్రధానే
భ్యవపఃప్రభృభూతేభ్యః. యేభ్యోఽపఃప్రభృతీన్ సృష్టవాన్ - తే
భ్యవపేత్యర్థః. పురుషం- పురుషప్రకారం శిరఃపాణ్యాదిమంత్రం
సముద్భృత్య - అద్భ్యసముపాదాయమృత్పిణ్డమివకులాలః పృథి
వ్యాఅమూర్ఛయత్ - సముర్ఛితవాన్. సమ్పిణ్డతవాన్ స్వావ
యవసంమోజనేత్యర్థః. 3

ఆ. అత్ర*అత్తావాఇత్యుక్తాత్తజ్ఞానేన సంసారిమోచయితవ్యత్వేనవివక్షితః-
అసంసారిణోమోక్షోనుపపత్తేః సంసారశ్చ సంసరణాధికరణలోకాన్, తదుపా
ధిభూతంలిజ్జశరీరం, తదభిమానినోదేవాన్, తదధిష్ఠానం ఘోరశరీరం. సంసారరూ
పాశనాయాదీన్, తదభిమానినంతద్బోక్తారంచాస్తరేణనోపపద్యతేఇతితత్సృష్టిం
*అయమావసధఇత్యనేన గ్రహేన క్రమేణవక్ష్యన్ సంసరణాధిష్ఠానలోకసృష్టిము
క్త్యా తత్సృష్టియిత్యేవతాసృష్టిక్షణద్వారాసమష్టి ఘోరశరీరస్య, సమష్టిలిజ్జశరీర
స్య, తదభిమానినాందేవానా, ఇన్ సృష్టింవక్తుమారభలే (సశుక్షతేతి) తద్వాప్య
చష్టే (సర్వప్రాణీతి) ఫలస్య తదుపాదానస్య తత్సృష్టానస్యచాధిష్ఠానభూతాని
త్యర్థః అవ్యయానామనేకార్థత్వాన్నుశబ్దస్తుశబ్దార్థః. వైలక్షణ్యం లోకానామా
హ (ఇమేస్వితి) (అహమితి) అన్యేక్షతేతిపూర్వేజాన్వయః. సమష్టిలిజ్జశరీర
తదభిమానినాంవిరాడవయవజస్యత్వాత్తదగ్ధంవిరాట్సృష్టిమాహ (ఏవమీక్షిత్యేతి)
యద్యపిలోకోత్పత్తేఃపూర్వమేవాణ్డోత్పత్తిరుక్తాఅణ్డముత్పాద్యాఃప్రభృతీన్
లోకానస్పృజతేతి ణాద్యకారేణ తథాసినైవోత్పత్తిరిహసూద్యతేలోకపాలసృష్ట్య
క్షమితి సవిరోధఇతిభావః. అద్భ్యవివేత్సేవకారాధ్యమాహ (యేభ్యఇతి) కులాలః

ఉ— తమభ్య తప త్రస్యాభి తప్తస్య ముఖం నిరభిద్యత
యథాణ్డంముఖాద్వాగ్వాచోఽగ్నిర్వాసికే నిరభిద్యే
తాం నాసికాభ్యాం ప్రాణః ప్రాణాద్వాయురక్షిణీ
నిరభిద్యేతాం అక్షిభ్యాఞ్చ యుశ్చతుషఆదిత్యః కర్ణౌ
నిరభిద్యేతాం కణ్ఠాభ్యాం శ్రోత్రం శ్రోత్రాద్విశస్త్వి
జ్వీరభిద్య తత్వచోలోమానిలోమభ్యః ఓషధివనస్పత

శం. తం- పిణ్డంపురుషవిధముద్విశ్యాభ్యతపత్ - తదభిధ్యానం - స
ఙ్కల్పం కృతవానిత్యర్థః. *యస్య జ్ఞానమయంతపశ్చతి శ్రుతేః.
తస్యాభితప్తస్య- ఈశ్వరసఙ్కల్పేన తపసాఽభితప్తస్య పిణ్డస్య.
ముఖంనిరభిద్యత- ముఖాకారంసుషిరమజాయత యథాపక్షిణౌ
ఽణ్డంనిరభిద్యత. ఏవం తస్మాన్నిర్భిన్నాన్త్యుఖాద్వాక్ - కరణం-ఇ
ద్రియంనిరవర్తత. తదధిష్ఠాతాగ్నిస్తతోవాచోలోకపాలః. తథా
నాసికేనిరభిద్యేతాం. నాసికాభ్యాం ప్రాణః. ప్రాణాద్వాయు
రితీసర్వత్రాధిష్ఠానంకరణందేవతాచక్రయంక్రమేణనిర్భిన్నమి

అ. పృథివ్యాః సకాశాన్త్యప్సిద్ధిమివేత్యన్వయః. (స్వావయవేతి) భూతానాంయః
ఛరస్వరావయవసంయోజనేనాతిష్ఠిప్రస్పందాగః- తేనేత్యర్థః. ౩

విరాడుత్పత్తిముక్త్యాతదవయవేభ్యో లోకపాలోర్హతిమాహ (తంపిణ్డమి
త్యాదినా) తపశ్శబ్దేనాభిధ్యానశబ్దతంజ్ఞానముచ్యతే- సకృత్రాదీత్యత్ర శ్రుతిమా
హ (యస్మేతి) యస్యతపోజ్ఞానమేవ - సకృత్రాదీత్యర్థః. తతోవాచోలోకపా
లోఽగ్నిర్వాగధిష్ఠాతానిరవర్తతేత్యన్వయః. యద్యపివాగాదికరణజాతమపభ్యేకృ
తభూతకార్యం- సముఖాదిగోళకకార్యం- తథాపి ముఖాద్వాగ్రయేతదభివ్యక్తేర్ము
ఖాద్వాగిర్ముక్తం. (నాసికాభ్యాం ప్రాణఇతి) అత్ర ప్రాణశబ్దేన ప్రాణవృత్తిహి
తం ప్రాజ్ఞేంద్రియముచ్యతే. (ఆధిష్ఠానమితి) గోళకమిత్యర్థః త్వక్ - గోళకం.
లోమేతి- లోమసహచరితం స్పర్శనేంద్రియముచ్యతే. ఓషధివనస్పతయఇతి- ఓష
ధ్యాద్యధిష్ఠాతృదేవతావాయురుచ్యతే. * చిత్తనుచేతోహృదయం *హృదయజ్ఞ
హృహృదయజ్ఞఞ్చేత్వాదాహృదయశబ్దస్యఃకరణార్థత్వ దర్శనాన్సకృత్యేనాపి

ప్రథమాధ్యాయే - ద్వియోఃఖండః.

— శ్లోకములు —

ఉ— తాపతాదేవతాః సృష్టా అస్మిన్మహాత్మ్యే ప్రాప్తవతః

శం. తాపతా అగ్న్యోదయో దేవతా లోకపాలత్వేన సజ్జల్ప్య
సృష్టా ఈశ్వరేణాస్మిన్సంసారార్థవే-సంసారసముద్రేమహతి-
అవిద్యాకామకర్మప్రభవదుఃఖోదకేతీవ్రరోగజరామృత్యుమహా
గ్రాహే అనాదావననై అపారే నిరాలమ్యే విషయేన్ద్రియజనిత
సుఖలవతుణవిక్రామే పశ్యేన్ద్రియాథ తృష్ణామారుతవిరోభోభి
తానర్థశతమహూర్తై మహారోరవాద్యనేక నిరయగతహాహే.

అ. ఏవం సమస్తీవా మిన్ద్రియాణాం లబధిమానిదేవతానాం శ్లోత్సత్తి ముక్తాస్వ
అథతాసాం దేవతానాం భోగయాగ్యాల్పవ్యష్టి దేహస్పష్టిం తేషుదేవతానాం భో
గార్థం వ్యష్టిరూపేణ ప్రవేశ్యావివక్షుస్తమసోష్ఠాతత్వేన తుప్తిపాసయోఃస్పష్టిం
దర్శయతి (తాపతా ఇతి) తచ్చ ద్దర్శమాహ (అగ్న్యోదయ ఇతి) ఏతచ్చ ద్దా
ర్శమాహ (లోకపాలత్వేనేతి) అశనాయాదిసృష్టుపయోగిత్వేనైతాసాంస్వరూ
పాజ్ఞానపూర్వకం సంసారే బ్రహ్మరూపేవతితత్వం- ఆసక్తత్వం- తన్నాత్ర త్యాభి
మానేన యద్బద్ధత్వం- తదాహ (అస్మిన్మితి) అర్థవసాదృశ్యమాహ (అవిద్యే
త్యాది నా) అవిద్యాది ప్రభవదుఃఖమేనమప్సృవేశత్వగుణేనోదకమివోదకం య
స్మిన్. తీవ్రరోగాదయఏవథయచ్చరత్వేన గ్రాహకః- సక్రాదయోయస్మిన్. త
త్త్వజ్ఞానమనరేణ వినాశాభావాదననై. అజ్ఞానాముత్తరావధ్యభావేనాపారే. వి
క్రామస్తానాభావేననిరాలమ్యే. సమీచీనవిక్రామస్తానాభావేనైతే తదాభాసోఽస్మిన్
త్యాహ (విషయేన్ద్రియేతి) విషయేన్ద్రియసమ్బంధజనితసుఖరోపాపవిక్రామో
యస్మిన్. పశ్యేన్ద్రియాణామర్థేషు - విషయేషు శబ్దాదిమయాత్మస్తా - నైవమా
రుతః. తత్కృతోయోవియోభః - తేనోచ్చితాస్యనర్తకతాని - విషయసమ్పాదితాః క్షే
శాః. తపివోర్మయోయస్మిన్. మహారోరవాదయ ఏవానేకేనిరయాః - సరకవిశే
షాః. తద్దతానాం, గర్భవాసతస్మిన్మృమణదాల్యాదయోమరణాంతాః యేనోనేకేని
రయాః - దుఃఖజనకత్వాత్. తద్దతానా, ఇన్ద్రియానిహహేత్యాదీనిహానితాని- స్వ

శం. త్యాది కూజితాక్రొశనోద్భూతమహారవే సత్యాన్వదానదయా
 ౭హింసాదమశమధ్యత్యాద్యాన్వగుణపాథేయపూర్ణజ్ఞానోడుపే
 సత్సక్తసర్వత్యాగమార్గే మోక్షతీరే ఏతస్మిన్మహాత్మ్యన్వపే ప్రాప
 తక్- పతితవస్తాః తస్మాదగ్నాదిదేవతావ్యయలక్షణాపియాగ
 తిర్వాభ్యాతా జ్ఞానకర్మసముచ్చయానుస్థానఫలభూతా- సాపి
 నాలంసంసారదుఃఖోపశమాయేత్యయమత్ర వివక్షితార్థః. యత
 ఏవం- తస్మాదేవంవిదిత్వాపరం బ్రహ్మ ఆత్మాఆత్మనః సర్వభూ

అ. బృహస్పత్యః ఆక్రొశనాని- మహాభస్పత్యః తిడుద్భూతోమహారవోయస్మిక్. మ
 హాపాతకాద్యనేకనిరయేతిహారే మహాపాతకజన్మానిరయాఇతి ద్రుష్టవ్యం. సంసారా
 రాజ్యవనైవకమూతత్వే తస్య తరణాసమ్భవాన్మోక్షాస్తానిర్లక్ష్యమిత్యాశక్త్య ల
 వివేకినాం తథాత్వే౭పి వివేకినాం తత్తరణోపాయో౭స్తీత్యాహ (సత్యేతి) స
 త్యాదయోఽత్యగుణాః- తపివపాథేయం- పశ్యశనం తేనపూర్వజ్ఞానమేమేదు
 హః- స్వయంస్మిక్ సత్సక్తిః సమ్మోహస్వేత్వేతావేవహారా- జ్ఞానోడుపప్రవృత్తి
 హేతుయస్మిక్ మోక్షేసతిప్రసంసారాజ్యవస్వర్థాభావాత్ సవివతీరమివతీరం
 యస్మిక్ వివేకి- స్రుత్యక్షసిద్ధే౭ర్లవేత్సత్సక్తిః అత్రపతనంనామ- స్వరూపాజ్ఞా
 నేనసంసారే అహమభిమానేనసత్త్వం నను సంసారార్థవతితత్త్వం, వక్ష్యమా
 నాశనాయాదియోగ, ఇత్యాదిస్వర్వో౭పిజన్మద్రుష్టభూనిసోబీవస్వకత్వవ్యః- నదేవ
 తానాం. సవతాసామపి తత్రాభిమానో౭స్తీతి తదుక్తమితీశబ్దానీయం- తథాపి
 ప్రాధాన్యతో౭భిమానం బీవంవిహయా ప్రాధాన్యతో౭భిమానీనీడు తదుక్తేర
 భిప్రాధానవక్తవ్యఇత్యరతిహ (తస్మాదితి) యస్మాత్ సంసారాజ్యవపతితత్త్వం తా
 నాం - తస్మాదిత్యర్థః మహారాజాద్యనేకనిరయగతివేతిహారే ఉక్తనిరయగతిర్య
 తా దుఃఖోపశమాయనాలం - తథాసాపినాలమితి పూర్వేజ్ఞాన్వయః. తద్వివక్షే
 యాలపి ప్రయోజనమాహ (యతఏవమితి) (వివంవిదిత్వేతి) నాలమితివిది
 త్వేత్సత్సక్తిః. ఆత్మనః సర్వభూతానాన్మాత్మాయః, ఆత్మావాచమిత్యాదినా జగ
 దుత్పత్త్యాది హేతుత్వేనచయః ప్రకృతః- సచరంబ్రహ్మవేదితవ్యఇత్యన్వయః న
 ను * విషవద్రా, విత్కర్తృత్వే తద్భ్రహ్మతత్వమిత్తునక్తమ్య * ఉక్తముక్తమి
 తివా ఇత్యాదిసాకర్షసమ్మన్విసగుణబ్రహ్మత్వజ్ఞాననైర్వహేత్తత్వాత్ తస్యేవ మో

ఉ— తమశనాయా పిపాసాభ్యామన్యవార్జిత తాపనమబ్రువ

శం. తానాఞ్చయోవత్సమాణవిశేషణః ప్రకృతశ్చ జగదుత్పత్తిస్థితి
సంహారహేతుత్వేన- సుసర్వసంసారదుఃఖోపశమనాయవేదిత
వ్యః. తస్మాదేషపథాః పతన్తురైతద్భ్రష్టతత్సత్యం-యదేతత్
పరబ్రహ్మత్వవిజ్ఞానం- * నాన్యఃపథావిద్యతేయనాయేతిమన్త్ర
వగ్దాత్. తం- స్థానకరణదేవతోత్పత్తిబీజభూతం పురుషం ప్రథ
మోత్పాదితం పిణ్డమాత్మానమశనాయా పిపాసాభ్యామన్యవా
ర్జిత- అనుగమితవాక్. సంయోజితవానిత్యర్థః. తస్య కారణ
భూతస్యాశనాయాదిదోషవత్త్వాత్ తత్తార్కభూతానామపి దే
వతానామశనాయాదిమత్త్వం. తాస్తతోశనాయా పిపాసా
భ్యాం వీద్యమానావనం- పితామహంప్రప్టారమబ్రువక్- ఉక్త
వత్యః. ఆయతనం-అధిష్ఠానం-అస్త్యభ్యంప్రజానీహి- విధత్స్వ.

ఆ. తుసాధనత్వం- నోక్తకేవలాత్తజ్ఞానమాత్రస్యేత్యాశంభ్య * విషపథావత్పాదినా
బ్రహ్మత్తజ్ఞానమేవాత్మం- సకర్మసముచ్చితజ్ఞానం- తస్మైక్తవాక్యేన సంసారహే
తుత్వావగమేన సత్యత్వాదయోగాదిత్యాహ (తస్మాదేషపథావతి) యస్మాత్ క
ర్మసహితస్య ప్రాణవిజ్ఞానస్య సంసారఫలత్వం- తస్మాత్ * విష ఇత్యనేనపదేన
యద్యదేషత్తజ్ఞానం- తదేవోక్తమిత్యన్వయః. * తమేవవిదిత్వాతి పృథ్వీమేతి
నాన్యఃపథావిద్యతేయనాయేత్వనేనాపి కేవలాత్తజ్ఞాన వ్యతిక్రమభవిషేషాద
పుస్తకమేవజ్ఞానం పథావత్పాదినా (నాన్యవతి) * విషపథావతి బ్రహ్మత్తజ్ఞానము
పత్రమ్యమథేన ప్రాణవిజ్ఞానోక్తిస్తు ప్రాణోపాసనయా చిత్తే కాగ్రేసతి తత్ఫ
లాచ్చైరాగ్రేసతి * విషపథావత్పాదినా ప్రాప్తముఖ్యంజ్ఞానంవస్తుంశక్యమిత్యభి
ప్రాయేజేతిభావః యద్యదేవేంద్రాకృత్యాభ్యానావసరేకర్మమార్గోపిపథశబ్దార్థత్వే
నోక్తః- తథాపి జ్ఞానమార్గోపాయత్వేనసప్తః- సప్రాధాన్యేనేతిభావః. సను పి
ణ్డస్యాశనాయాదియోగేదేవతానాం కథం తద్వత్త్వం - యేనతానామన్నాదనార్థ
మాయతనప్రశ్నఃస్యాత్ * యత్ప్రతిష్ఠితా ఇత్యనేనేత్యత ఆహ (తస్మైతి)
(పితామహమితి) స్వజనకపిణ్డజనకమిత్యర్థః (అధిష్ఠానమితి) శరీరమిత్యర్థః.

౪౦ ఆనందగిరికాసహిత శబ్దరథావ్యయంతా

ఉ— న్నాయతనం నః ప్రజానీహి యస్మిన్ ప్రతిష్ఠితా
అన్నమదామేతి॥ ౧

తాభ్యో గామానయంతా అబ్రువన్నవై నోఽయ
మలమితి తాభ్యోఽశ్వమానయంతా అబ్రువన్నవై నో
ఽయమలమితి॥ ౨

శం. యస్మిన్నాయతనే ప్రతిష్ఠితాః సమధ్ధాస్సత్యోఽన్నమదావ- భ
క్షయామేతి. ౧

ఏవముక్తశ్చశ్వరస్తాభ్యః- దేవతాభ్యోగాం - గవాకృతివిశి
ష్టంపిండంతాభ్యపవాద్యుః పూర్వవత్ పిండైసముద్భవ్యమూర్ఖ
యిత్వాఆనయత్-దర్శితవాక్. తాఃపునర్గవాకృతింధృష్ట్యాఽబ్రు
వత్. నవై నః-అన్తదర్థమధిష్ఠాయాన్నమస్తుమయం- పిండోఽలం.
నవై అలం- పర్యాప్తం. నయోగ్యభివ్యర్థః. గవిప్రత్యాఖ్యాతే త
త్తై వాశ్వమానయత్. (తాఅబ్రువన్నవై నోఽయమలమితి)
పూర్వవత్. ౨

ఆ ససు విరాడేహ వివాయతనంప రతే ఇత్యాశక్తివస్యతి ప్రాథత్యాక్షమాపూర్వ
తత్రస్థానంవయమనమధాః, అన్నం తదేహపర్యాప్తంసమ్పదయితుమనమధాః,
అతోఽసద్యోగ్యంవృష్టిదేహం సృజన్వేయ్యక్షవత్సత్యాహ (యస్మిన్మితి) య
ద్యప్యన్తదాదివృష్టిదేహంవిసాపిచరుపురోడాకాదిహవిరదసమస్తి- తథాపి తదహ
విరదసం వృష్టిదేవతాదేహమన్తరానాక్రితిధావః. ౧

వృష్టిదేహసృష్టిమాహ (తాభ్యుతి) (మూర్ఖయిత్వేలి) విదతయా
పరస్పరావయవ సంహజనేన సృష్టేత్వేత్వర్తః. (నయోగ్యుతి)-శరీరస్యోపద
నాభావేన దూర్వాదిమూలస్యోష్ణాదుమశక్యత్వాదిత్యర్థః (ఆశ్వమితి) తస్యోభ
యతోదన్తత్వేనోక్తదోషావాదిత్యర్థః. (నవై నోఽయమలమితి) ఆశ్వస్యపి
వివేకజ్ఞానాభావాదయోగ్యత్వాదిత్యర్థః ౨

ఉ— తాభ్యఃపురుషమానయత్ తాఅబ్రు వకసుకృతం
బతేతి పురుషోవావసుకృతం తాఅబ్రవీద్యథాయత
నంప్రవిశతేతి॥ ౩

అగ్నిర్వాగ్భూత్వాముఖంప్రావిశత్

౪౦. సర్వప్రత్యాఖ్యానేతాభ్యఃపురుషమానయత్ స్వయోనిభూ
తం. తాఃస్వయోనింపురుషందృష్ట్వా ౭భిన్నాస్సత్యః సుకృతం-
శోభనమిదమధిష్ఠానంబతేత్యబ్రు వక. తస్మాత్ పురుషోవావ- పు
రుషవసుకృతం - సర్వపుణ్యకర్తృహేతుత్వాత్. స్వయంవా
స్వేనై వాత్సనాస్వనూయాభిః కృతత్వాస్తత్సుకృత ముచ్యతే.
తాదేవతా ఈశ్వరోబ్రవీత్ ఇష్టమాసామిదమధిష్ఠానమితి మ
త్వా. సర్వేహిస్వయోనిషురమస్తే- అతోయథాయతనం- య
స్యయద్వదనాదిక్రియాయోగ్యమాయతనం- తత్ప్రవిశతేతి. ౩
తథాస్త్విత్యనుజ్ఞాం ప్రతిలభ్యేత్సర్వసగర్వామివబలాధిక్య

ఆ గవాశ్వగ్రహణస్య సర్వచిర్యధేచూపలక్షకత్వాచిత్సభివ్రేత్యోక్తం (సర్వే
త) (స్వయోనిభూతమితి) స్వయోనిభూతవిరాట్పురుషదేహ సజాతీయమిత్య
ర్థః. యస్మాత్ స్వకీయపరితోషద్యోతకేనసుకృతం బతేత్యనేనశబ్దేన పురుషదేహ
ముక్తవత్వః- తస్మాత్తస్యేదానీమపిసుకృతత్వమిత్యాహ (తస్మాదితి) (స్వయం
వేతి) ఈశ్వరేణస్వేనైవకృతం భృత్యాదికృతాపేక్షయాసుకృతం- సుష్టుకృతమి
త్యర్థః. పుణ్యదరాదిత్వాన్ స్వయమితిస్థానేసుశబ్దఇత్యర్థః. ఏవం వ్యప్తిదేహ స్ప
ష్టిముక్త్యా తత్ర కరణానాం దేవతానాం వ్యప్తిరూపేణ ప్రవేశమాహ (తాదేవ
తాఇతి) ఇష్టత్వేహేతుమాహ (సర్వేహీతి) (అయతనమితి) గోళకరూప
స్థానమిత్యర్థః. ౩

రాజ్ఞోఽనుజ్ఞాం ప్రతిలభ్యబలాధిక్యతాదయః - సేనాపత్వాదయోనగర్వాం
యథాప్రవిశన్- తద్వదీశ్వరస్యానుజ్ఞాం ప్రతిభాగ్నిః ప్రావిశదిత్యస్వయః.
యద్యపి వాగధిమాన్యగ్నిః - నతు వాగేవ- తథాపి తస్యవాచంవినాప్రత్యక్షమను
పలభ్యే, తస్మాదపి దేవతాంవినాస్వవిషయగ్రహణసామర్థ్యాభావాత్, తయోరేక

ఉ— వాయుః ప్రాణోభూత్వా నాసికే ప్రావిశదాదిత్యశ్చ
 తురుష్భుత్వాఽఘ్నిః ప్రావిశద్విశః శ్రోత్రం భూత్వాక
 ణ్డో ప్రావిశన్నోషధివనస్పతయోలోమానిభూత్వాత్వ
 చం ప్రావిశం శ్చన్ద్రమా మనోభూత్వా హృదయం
 ప్రావిశత్ మృత్యురపానోభూత్వానాభిం ప్రావిశ
 దాపోరేతోభూత్వాశిశ్నం ప్రావిశత్॥ ౪

తమశనాయా పిపాసేఅబ్రూతామావాభ్యామ
 ధిప్రజానీహీతిసతే అబ్రవీదేతాస్వేవవాం దేవతా

శం. తాదయః అగ్నిర్వాగభిమానీవాగేవ భూత్వాస్వాం యోనింము
 ఖం ప్రావిశత్. తథోక్తార్థమన్యత్. వాయుర్నాసికే. ఆదిత్యోఽ
 ఘ్నిః. దిశఃకణ్డో. ఓషధివనస్పతయస్త్యచం. చన్ద్రమాహృదయం.
 మృత్యుర్నాభిం. ఆపః శిశ్నం ప్రావిశత్. ౪

ఏవం లబ్ధాధిష్ఠానాసుదేవతాసునిరధిష్ఠానే సత్యావశనాయా
 పిపాసేతం-ఈశ్వరమబ్రూతాం-ఉక్తవత్వో. ఆవాభ్యామధిష్ఠా

ఆ. ఫలీభావేనాభేదోక్తిత్యాహ (వాగేవేతి) యద్యపి దేవతానామిశ్వరేణ ప్రవే
 శశ్చోదితః - తథాపి కరణైర్విదానాంసాంసాదేవదనాదిభోగాసమ్భవాత్ తేషామపి
 ప్రవేశోఽర్థాచోదితఏవేతి తేషామపి సఉక్తః. ౪

అశనాయా పిపాసయోరపి వ్యష్టిదేహేఽపి కరణాధిష్ఠాతృదేవతాసమ్మన్థం
 వక్తుంతయోః ప్రశ్నమవతారయతి (ఏవమితి) (నిరధిష్ఠానేసత్యావేతి) కార
 ణీభూతే విరాట్కేహేఽధిష్ఠానవిశేషో యదిస్వాదశనాయా పిపాసయోరగ్న్యధీ
 నాం ఋభాదయఇత్యతథావ్యష్టిదేహేపి తదేవస్యా త్రయోరధిష్ఠానం తేషామివ.
 సత్వే తదస్మి ఆతో నిరధిష్ఠానేతే. ఇత్యర్థః. విధత్వేత్వసన్దరం యస్మిన్సృష్టితే
 అన్నమదావేతిశేషః. తత్రాధిష్ఠాన విశేషస్తావత్ యవయోః కారణే సమష్టిదే
 హేఽభావాదిహాపి నాప్రేయ - కారణపూర్వకత్వాత్కార్యే ష్విధిష్ఠానస్య. అద
 సన్ద్రయవయోర్ధర్మయూపత్వా, ధర్మిణమనాశ్రిత్యధర్మస్య స్వాతన్త్ర్యాదాగా, చే

ఉ— స్వాభజామ్యేతానుభాగన్యాకరోమీతి తస్మాద్యన్యైక
న్యైచదేవతాయై హవిర్గ్రహ్యతే భాగన్యావేవాస్యా
మశనాయా పిపాసేభవతః॥ ఇతి ద్వితీయఃఖండ్ః ౫

శం. నమభిప్రజానీహి- చింతయ. విధత్స్వేత్యర్థః. సః-ఈశ్వరపవము
క్షస్తే-అశనాయా పిపాసేఅబ్రవీత్. నసీయువయోర్భావరూ
పత్వాచ్చేతనావద్వస్త్యనధికృత్యాన్నాత్మత్వం సమ్భవతి- త
స్మాదేతాస్వేవ- అగ్న్యదిషు దేవతాస్వధ్యాత్వాధిదైవతాను
వాం- యువాం ఆభజామి- వృత్తిసంవిభాగేనానుగృహ్ణోమి. ఏ
తానుభాగన్యా-యదైవత్యోయోభాగోహవిరాదిలక్షణస్యాత్ -
తస్యాస్తేనైవభాగేనభాగన్యా. భాగవత్యోవాం కరోమీతి. సృ
ష్ట్యాదావీశ్వరపవంవ్యదధాద్యస్తాత్ - తస్మాదిదానీమపి యన్యై
కన్యైచదేవతాయై అర్థాయహవిర్గ్రహ్యతే- చరుపురోడాశాది
లక్షణం- భాగన్యాపవ- భాగవత్యావేవాస్యాం- దేవతాయామ
శనాయా పిపాసేభవతః. ఇతి ద్వితీయఃఖండ్ఃభాష్యమ్..... ౫

ఆ. తనావద్ధర్మిభూతదేవతాగతమేవాన్నాదసంయువయోరిత్యాహ (సకుశ్వరఇతి)
(భావరూపత్వాదితి) ధర్మరూపత్వాదిత్యర్థః. ధర్మిణః ౭వ్యవేతనస్య భోక్తృ
త్వాదర్మనాచ్చేతనావద్వస్త్యిత్వత్వం. (అభ్యాత్మేతి) అభ్యాత్మదేవతాః-వృష్టి
దేహగతదేవతాః. అధిదైవతదేవతాః- సమష్టివిరాడేహగతాహవిర్భూతా ౭గ్న్య
దయః ప్రసీద్ధాః. తాస్మిత్యర్థః. (వృత్తిసంవిభాగేనైతి) భావకదేశదాసేనేత్య
ర్థః. ఏతదేవ సమష్టికరోతి (ఏతానుభాగన్యాదితి) సాక్షి దేవతానుభాగవత్త్వా
యోగాదేవతాభాగేనభాగవత్త్వం- అంశవత్త్వము క్షుదితి వ్యాచక్షే (యదితి)
యదైవత్యః - యదేవతాసమ్భవీయోభాగఃస్యాత్ - తస్యాదేవతాయాః సమ్భవినా
తేనైవభాగేనేత్యర్థః. (హవిరాదీతి) ఆదిత్యదేవ తత్తద్విధియవిషయో ౭పిగృహ్య
తే. కరోమీతిత్వం స్రవముత్వైతిశేషః. ఉక్తమర్థమిదానీ స్రవవ్యవహారేణవృధీకరం
తస్మాదిత్యాదివాక్యం. తద్వ్యాచక్షే (యస్మాదితి) యస్మాత్ సృష్ట్యాదావేవం
వ్యదధాత్ - తస్మాదిత్యర్థః. హవిర్గ్రహణముపలక్షణం. అధిదైవతంహవిర్గ్రహ్యతే,
అభ్యాత్మం దేవతాయైచక్షాదివిషయోగృహ్యత, ఇతి యోజ్యం. (భాగన్యావేవైతి)

ప్రథమాధ్యాయే - తృతీయఃఖండః.

— శ్లోకములు —

ఉ— స క్షుతే మేనులోకాశ్చ

శం సః- ఏవమీశ్వరక్షుతత- ఐతుత. కథం. ఇమేనులోకాలోక

ఆ యద్యపి శబ్దాదివిషయేణ హవిషాచాగ్నాదిదేవతాత్వప్తా తద్యోర్నాశవివదృశ్య
తే- నతు తద్భాగేనభాగిత్వం- తథాపితయోః సర్వాత్తనానాశేషునః కాలాంతరే
సస్యాతాం- అతః స్వరూపేణస్థితయోరేవతయోః కదాచిద్విధియదేవతానాం విష
యోన్ముఖితయాశ్రేరకత్వరూపం కార్యోన్ముఖిత్వం. కదాచి వైదభావరూపోపశా
ని, రిత్వభ్యుపగస్తవ్యం. తథాచహవిష దేవతాత్వప్తావశనాయా పిహసయోరపి
తృప్తిరూపశానిర్వృత్తత ఇతి తద్భాగేన భాగవత్త్వముక్తమిత్వం. నచ చక్షురాది
నా రూపాదిగ్రహణదశాయామశనాయా పిహసయోర్నానిర్వృత్తత ఇతి నసర్వ
త్రభాగవత్త్వం తయోరితిశబ్దం - తుప్తిపానా ర్థస్యాస్తపానదర్శనశ్రవణాదినా
ఽన్నపానప్రత్యాసత్తిపరితోషేణమనసితృప్త్యావేషణా - నతు యథాపూర్వం
బాధత ఇతి చక్షురాదిష్వపి తద్యోర్భాగవత్త్వమిత్వం సంసారయజ్ఞీయదీపికాయాం.
వస్తుత స్వశనాయా పిహసాశబ్దేనేన్ద్రియాణాం స్వస్వవిషయగోచరా తృప్త్యాకా
మాపుచ్చ్యేతే అనిన్నమదామేత్యత్రాప్యన్నాదనం స్వస్వవిషయగ్రహణమేవ- చక్షు
రాదీన్ద్రియదేవతానాం ముఖ్యాన్నాదనాసమృద్ధాత్. తథాచ రూపాది విషయగ్ర
హణే తత్త్వవిషయగోచరయోస్తయోఃపుధక్ తృప్తిర్వృత్తత ఇతివాచ్యం- ఇన్ద్రియదే
వతానాం స్వస్వవిషయోన్ముఖితయాశ్రేరకత్వరూపకార్యోన్ముఖి నివృత్తిరూపో
పశానిరేవపుధక్తయోస్తృప్తిరీతిత్వంక్తవాత్. యద్యప్యర్థవప్రవేశనమశనా
యా పిహసాదిమత్త్వం. తన్నిమి త్రమన్నాదన, మిత్యాదిసర్వం కార్యకరణసంఘా
తపక్షరాభ్యుత్థిస్యజీవస్య భోక్తురేవ- నేన్ద్రియదేవతాశనాయా పిహసాదీనాం-
తథాపి తస్య వస్తుతోఽభోక్తృబ్రహ్మభూతస్య స్వతోభోక్తృత్వాద్యోగాదిన్ద్రి
యదేవతాద్యుపాధిక్రమేవ తస్య భోక్తృత్వాది సర్వసంసారఇతివక్తుం తేష్యవత
మారోప్యక్రమోవ్యవృత్త ఇతి నదోషః — ఇతి ద్వితీయఖండభాష్యటీకా..... ౫

వివంభోగసాధనసృష్టిముక్త్యాభోగ్యసృష్టింవక్తుమారభతే (సవివమితి) ను
శబ్దోక్తం వివర్తనంసృష్టికరోతి (లోకాభిత్వాదినా) పూర్వవల్లోకపాల ప్రార్థ

ఉ— లోకపాలాశ్చ న్నమేభ్యః సృజాతి॥ ౧
 సోఽహోఽభ్యతపత్ తాభ్యోఽభితప్తాభ్యోమూర్తిర
 జాయతయావై సామూర్తిరజాయతాన్నంవై తత్ ॥౨

శం. పాలాశ్చ మయాసృష్టే, అశనాయా పిపాసాభ్యాశ్చ సంయో
 జితాః, - అతో నై పాంస్థితిరన్నమస్తరేణ. తస్మాదన్నమేభ్యః -
 లోకపాలేభ్యఃసృజై - సృజేతి. ఏవంహిలోకేక్షుశ్వరాణా మ
 సుగ్రహేనిగ్రహేచ స్వాతస్త్వ్యందృష్టంస్వేషు- తద్వత్సహేశ్వ
 రస్యాపిసర్వేశ్వరత్వాత్ సర్వాః ప్రతినిగ్రహేసుగ్రహేస్వాత
 స్త్వ్యమేవ. ౧

సః- ఈశ్వరోఽన్నం సిస్సృజుస్తాపవ- పూర్వోక్తా అపఉద్ది
 శ్యాభ్యతపత్. తాభ్యోఽభితప్తాభ్యఉపాదానభూతాభ్యోమూ
 ర్తిః- ఘనరూపంధారణసమర్థంచ చరాచరలక్షణ మజాయత -
 ఉత్పన్నం. అన్నంవై తత్ - మూర్తిరూపం. యావై సామూర్తిర
 జాయత. ౨

ఆ. నాం వినాశ్వయమేవాన్నం ప్రప్తం వితర్కితవానిత్యక్తేః ప్రయోజనమిశ్వరత్వ
 జ్ఞాపనమిత్యాహ (ఏవంహీతి) ౧

(అపఙ్గలి) పఞ్చభూతానీత్యర్థః. (అభ్యతపదితి) ఏతేభ్యోభూతేభ్యో
 మనుష్యాదీనామన్నభూతావ్రీహ్యదమౌజాయంతాం, మూర్ధ్వరాదీనామన్నభూతాని
 మూషకాదీనిజాయంతా, మితిపర్యాలోచనం - సజ్జల్పంకృతవానిత్యర్థః. మూర్తి
 శబ్దేన కరచరణాదిమతోఽభిధానేవ్రీహ్యదే రగ్రహణంస్వాత్. అత ఆహ (ఘన
 రూపమితి) కఠినమిత్యర్థః. నన్న మూర్తానామపి వాయుచన్ద్రకిరణాదీనామపి స
 ర్వాదీన్ ప్రత్యక్షత్వమస్తీతి తత్సజ్జిహ్వర్థకూహ (ధారణసమర్థంచేతి) శరీర
 ధారణసమర్థమిత్యర్థః. (చరాచరేతి) చరంమూషికాది. అచరం- వ్రీహ్యదీత్య
 ర్థః. యావై సామూర్తిరజాయత - అన్నంవై తదితి పూర్వేణాన్వయః. తచ్ఛబ్దార్థ
 మాహ (మూర్తిరూపమితి) ౨

ఉ— తదేతదభిసృష్టంనదత్పరాజ్ఞత్యజిహ్వాంసత్ తద్వా
చాజిఘృక్షత్తన్నాశక్నోద్వాచాగృహీతుం సయధ్ధై
నద్వాచా౭౧౫హైష్యత్

శం. తదేతత్-అన్నం లోకపాలానామభిముఖోత్సృష్టంసత్, య
థామూషకాదిర్వాహారాదిగోచరేనక మమమృత్యురన్నాదభి
మత్వాపరాగఞ్చతీతిపరాజ్ స, దత్తౌసతీత్యాజిహ్వాంసత్-అతి
గస్తుమైచ్ఛత్. పలాయతుం ప్రారభతేత్యర్థః. తదన్నాభిప్రా
యం మత్వాసలోకలోకపాలసజ్ఞాతః కార్యకరణలక్షణః పిండః
ప్రథమజత్వాదవశ్యన్నజిఘృక్షత్తత్. నాశక్నోద్వాచా- వదన
క్రియయాగృహీతుం-ఉపాదాతుం. సః- ప్రథమజశ్శరీరీయత్-
యదిహైతద్వాచా ౭౧౫హైష్యత్ - గృహీతవాకస్యాదన్నం-

ఆ. శబ్దాభిభోక్తృత్వమిన్ద్రియదేవతోపాధికం- నస్వతఆత్మన ఇత్యభిప్రాయేణ
తాసాం శబ్దాభిభోగముక్త్వా ఇదానీమన్నపానభోక్తృత్వమప్యపానవృత్తి మత్వా
ణోపాధికం- నస్వతఆత్మన ఇత్యభిప్రాయేణ తస్యాభోక్తృత్వంపశేషాన్నిర్ధారయ
తుమాహ (తదేతది) ఉత్సృష్టంసత్. పరాజ్ సత్, ఆజిహ్వాంస దివ్యస్వయః.
పరాజ్పదంపుత్వాదయతి (పరాగఞ్చతీతి) ఉక్తార్దృష్టానకూహ (యథేతి)
యథేత్యనంతరంపరాగఞ్చతి- తద్వదితిశేషః. (అతిగస్తుమైచ్ఛతి) యద్యపి బ్రీ
హ్యద్యచేతనాన్నస్య నైవమిచ్ఛాసమ్భవతి- తథాశిభోక్తృశరీరాంతర్వ.ప్ర విప్రం-
కిన్తు బహిరేవస్థిరమిత్తత్రతాత్పర్యం. కార్యకరణలక్షణపిండో న్నదన్నంవాచా౭ జిఘృ
క్షదిత్యన్వయః. నస్యదానీమవప్రథమమేవాపానేనైవాన్న జిఘృక్షాతస్య కిమితివా
నేదిత్యాశక్నోత్సేదానీ న్నశరీరాపేక్షయా ప్రథమజత్వేన తదజ్ఞానాదిత్యాహ
(ప్రథమజత్వాదితి) అన్తదాద్యపేక్షయేత్వర్థః. క్షయశ్చిక్ ప్రతిష్ఠితాలన్నమ
దామేత్సుపక్రాంతస్య వృష్టిశరీరస్యసమష్టిపిండోపేక్షయా ప్రథమజత్వాభావత్.
అపశ్యక్- ఆజానన్దిత్యర్థః. వదనక్రియయా ప్రథమజస్య పిండస్య కారణస్యా
న్నగ్రహణాసామర్థ్యం కార్యకతాసామర్థ్యేనదృశయతి (సప్రథమజఇతి) అర

ఉ— అభివ్యాహృత్య హైవాన్నమత్రస్యత్ ॥ ౩

తత్ప్రాణేనాజిఘృత తన్నాశకోఽతాప్రాణేనగృహీ
తుంసయద్దై నతాప్రాణేనాగ్రహైష్యదభిప్రాణ్య హైవాన్న
మత్రస్యత్ ॥౪॥ తచ్ఛత్రుమాఽజిఘృత తన్నాశకోఽ
చ్ఛత్రుమా గృహీతుం సయద్దై నచ్ఛత్రుమాఽగ్రహైష్యద్భృ
ష్టా హైవాన్నమత్రస్యత్ ॥౫॥ తచ్ఛోక్తై నాజిఘృత
తన్నాశకోఽచ్ఛోక్తై నగృహీతుం సయద్దై తచ్ఛోక్తై
నాగ్రహైష్యచ్ఛోక్తా హైవాన్నమత్రస్యత్ ॥౬॥ తత్త్వ
చాఽజిఘృత తన్నాశకోఽత్వచాగృహీతుం సయద్దై
నత్ త్వచాఽగ్రహైష్యత్ స్పృష్టా హైవాన్న మత్ర
స్యత్ ॥౭- తన్ననసాఽజిఘృత తన్నాశకోఽన్ననసాగృ
హీతుం సయద్దై నన్ననసాగ్రహైష్యద్ధ్యాత్వా హైవాన్న మ
త్రస్యత్ ॥౮॥ తచ్ఛిశ్నేనాజిఘృత తన్నాశకోఽచ్ఛి
శ్నేన గృహీతుం సయద్దై నచ్ఛిశ్నేనాగ్రహైష్య ద్విసృజ్య
హైవాన్నమత్రస్యత్ ॥

౯

శం. తదా సర్వోఽపి లోకస్తత్కార్య భూతత్వా దన్నమభివ్యాహృ
త్యైవాత్రస్యత్ - తృప్తాభవిష్యత్. నచైతదస్తి - అతోనాశ
కోఽత్ పూర్వజోఽపివాచాగృహీతుమిత్యవగచ్ఛమః. ౩

పూర్వేణ సమానము త్తరం. తత్ప్రాణేన. తచ్ఛత్రుమా. త
చ్ఛోక్తై నా. తత్త్వచా. తన్ననసా. తచ్ఛిశ్నేన. ౪-౫-౬-౭-౮-౯.

ఆ. ప్రథమమన్నపదం గృహీతవాక్ స్యాదిత్య త్రకర్తృత్వేనసమృద్ధ్యే. (తత్కార్య
భూతత్వాదితి) తదన న్నరభూతత్వాదిత్యర్థః. ఇదానీ న్నశరీరస్యపూర్వకాలీనవ్య
ప్తిశరీరకార్యత్వాభావాదితి. (అభివ్యాహృత్యేతి) వాచకశబ్దేనాభిధాయేత్యర్థః.
పూర్వజోఽపి త్యస్యనాశకోఽదితి పూర్వేణాన్వయః. ౩

ప్రాణేన - ప్రాణేన. అభిప్రాణ్య - ఆహ్వాయేత్యర్థః. ౪-౫-౬-౭-౮-౯.

౪౫ అనన్దగిరిటీకాసహిత శబ్దరభాష్యేణయుక్తా

ఉ— తదపా నేనాజిఘృతుత్ తదావయత్ సపషోఽన్నస్యగ్ర
హూయద్వాయువన్నాయుర్వాపషయద్వాయుః॥ ౧౦
సశుక్షతకథంబిదం

౪౦. తేనకరణవ్యాపారేణాన్నంగృహీతుమశక్నువన్ వశ్యాదపా
నేన వాయునా ముఖచ్ఛిద్రేణ తదన్నమజిఘృతుత్. (తదావ
యత్) తదన్నమేవంజగ్రాహ. అశితవాన్. తేన సపషః - అ
పానవాయురన్నస్యగ్రహః-అన్నగ్రాహకశిత్వేతత్. యద్వా
యః - యోవాయుః. అన్నాయుః- అన్నబద్ధనోఽన్నజీవనోవై-
ప్రసిద్ధం సపషః - యోవాయుః. ౧౦

సపవంసలోకలోకపాలసమైతస్థితిమన్నమిత్రాంకృత్వాపు
రపారతత్పాలయితృస్థితిసమాంస్వామీవశుక్షతకథంబు- కేనప్ర

ఆ. (అపానేనేతి) ముఖచ్ఛిద్రేణాదర్శవృత్తా వాయునేర్విద్యః. అన్నతల
త్వమపి నిశ్చలసప్తతిమతః ప్రాణస్పృగర్థః - నాత్మగఃస్వతత్త్వేతత్ * తదేతదభి
సృష్టంసదత్పరాజిత్యాచిన్తం. అస్య సదర్శస్య ప్రమాజనముపసంహరతి (తే
నసపషః) యేనకారణేనాపానేనాన్నమశితవాన్- తేనేర్విద్యః అపానవృత్తిమ
తఃప్రాణస్యాన్నగ్రాహకత్వంప్రసిద్ధ్యాదృశీకర్తృమన్నాయురితివాక్యం వ్యాచక్షే
(అన్నాయురితి) * అన్నమదామేత్యాది శ్రుత్వతరే ప్రాణస్యాన్నాయుష్ట్యం
ప్రసిద్ధమిత్యర్థః. ౧౦

ఏవం భోగాధికరణభూతానాం లోకానాం, భోగాయతనస్య సమష్టివృష్టి
శరీరస్య, భోగోపకరణానాం వాగాదీనాం, సమష్టిశరీరే లోకపాలత్వేన వృష్టిశరీ
రేకరణాధిష్టాత్మీత్వేనచస్థితానాం దేవతానాం, భోగేద్రేరకయోరశనాయా పిపా
సయా వృత్తియై కరణనిష్ఠస్య శబ్దాది విషయగ్రహణలక్షణస్య భోగస్యా,
పానవృత్తివృత్తినిష్ఠస్యాన్నపానగ్రహణలక్షణస్యచ భోగస్యా, త్వనస్సంసారిత్వ
సిద్ధ్యర్థం సృష్టిమఖిథాయేదానీంసంసారిణం భోక్తారందర్శయితుం ప్రమురీశ్వరస్య
విచారాంశందర్శయితుం సశుక్షతేతివాక్యంవ్యాచక్షే (సపషమితి) పురస్య,
పారాణాం- పురవాసీనాం, తత్పాలయితృణాం, రాజనియుక్తాధికారిణాం, స్థితి

ఉ— మధ్య తేస్వాదితి

౪౦. కారేణేతివితర్క-యన్. ఇదంనుద్యతే- మామస్తరేణ పురస్వామి నమ్. యదిదం కార్యకరణసంఘాతకార్యంవత్సమాణం - కథంను ఖలుమామస్తరేణస్వాత్ పరార్థంసత్. యదివాచా ౭భివ్యా హృతమిత్యాది కేవలమేవవాగ్మ్యవహరణాది - తన్నిరర్థకంస కథజ్ఞునభవేత్ - బలిస్తుత్యాదివత్. పారవద్యాదిభిః ప్రయుజ్య మానంస్వావ్యర్థం సత్తత్సామినమస్తరేణ-అసత్యేవస్వామిని. తద్వత్. తస్మాన్మయాపరేణస్వామినా ౭భిస్తాత్రాకృతాకృతఫల

ఆ. సమాం- తత్తుల్యమన్నమిత్యాం- అన్నాకీనాం సఘాతస్థితింకృత్యేత్యన్వయః. కృ త్వేత్యుపలక్షణం. లోగాదీస్పృశ్శైవ్యత్వసిద్ధత్వమ్. చరాధానుత్పాదాత్కాన్తమా నా (యదిదమితి) (వత్సమాణమితి) * నాచాభివ్యాహృతమిత్యాదివావత్స మాణమభివ్యాహరణాదివత్సర్కః. హేతుగన్ధితమిదం శబ్దార్థస్థవిశేషణం (పరా ర్థంసదితి) పరాధత్వాత్పరాధానం మామృతేకథంస్యాదిత్యర్థః. అన్యైవాధ్యస్య క థం శబ్దసూచితంవృత్తిచేకమాహ (యదితి) కేవలం- భోక్తృరహితంవ్యాహరణా దియత్- తన్న కథజ్ఞునభవేత్- కథజ్ఞుదస్సభవేదిత్యన్వయః. తత్రహేతుః (నిర న్తకమితి) అర్థయతఇత్యర్థః- పచాద్యచ్. అర్థయతాపురుషః. తద్రూపమిద్యర్థః. అర్థయతాహిపురుషః స్వస్వప్రయోజనస్థిత్వమ్ వాగాదికంప్రేరయత్ - తదభావే ప్రేరకాభావాద్వాగ్మ్యవహరణకంసభవేదిత్యర్థః. యద్వా- అర్థః- ప్రయోజనం. అధికో౭భావేతస్యార్థవత్త్వాభావాన్నిచ్చ్యయోజనంసత్ తన్నభవేత్- ప్రయోజనప్ర యుక్తత్వాత్సర్వప్రప్రవృత్తేతి. తత్రదృష్టాంతః (బలిస్తుత్యాదివదితి) వితదేవవిప్ర ణాతి (పారేతి) అత్ర యథాశబ్దోద్రుప్తవ్యః. యథాపారాధిః ప్రయుజ్యమా నంబలిస్తుత్యాదికం స్వామినమస్తరేణసభవేత్- తద్వదిత్యన్వయః. స్వామినమస్తరే ణేత్యన్యవ్యాఖ్యానం (అసత్యేవేతి) విచారస్య ఫలమాహ (తస్మాదితి) చరేణ- అర్థాదన్వేన. స్వామినా- అద్వివా. వాగాదివ్యవహరకృతోపకారభావా. అనిష్టా త్రా- వాగాదిప్రేరకేణ. అనిష్టాత్పత్వంచ- ఆయస్మాన్ప్రవచ్ఛేతనస్య సన్నిధాన మాత్రమేవసాక్షాతయ- సవ్యాపారఇత్యాహ (కృతేతి) కృతాకృతయో నత్ఫల

శం. సాక్షిభూతేనభోక్త్యాభవితవ్యం పురస్కృతరాజ్ఞా. యదినామైత
త్సంహతకార్యస్యపరాధత్వంపరాధినత్వేతనమన్తరేణభవేత్పు
రపారకార్యమివతత్సామినమన్తరేణ (అభివృద్ధిహం) కింస్వ
రూపకస్యవాస్వామి. యద్యహం కార్యకరణసమ్మతః ఘనుప్రవి
శ్యవాగాద్యభివ్యాహృతాదిఫలంనోపలభేయంరాజేన పురమావి
శ్యాధిక్యత పురుషక్యతాక్యతావేద్యం- నకశ్చిన్మామయంసన్నే
వం రూపశ్చేత్యధిగచ్ఛేద్విచారయేత్. విపర్యయేతుయోఽయం

ఆ. సృజేత్సర్వః. ఫలసాక్షిత్వమేవభోక్తృత్వమపీత్యాహ (భోక్తృత్వి) (రాజేత్వి)
అస్యఇతిపదాధ్యాహరణఇతిరుక్షతేతిపూర్వేణాస్వయః. విపం వాగ్వివహరణా
దికార్యసిద్ధ్యర్థంమయాప్రవేష్టవ్యమిత్యుక్త్యా ఆత్మస్వరూపభోధాధ్యక్షమయం ప్ర
వేష్టవ్యమితివక్తం సఙ్కతుతయదివాచాభివ్యాహృతమిత్వాద్యభివ్యాహృతమిత్వన్తం వా
క్యం. తత్ప్రవేశప్రయోజనకథనాద్ధేవ కథంస్విదమితివాక్యమిత్వత్వాత్సఙ్కతుత
కతరేణేతివాక్యేనవ్యవహితమపీత్యావాక్యవ్యాచక్షే (యదినామైతి) సంహత
స్య వాగాదిలక్షణస్య కార్యస్యపరాధత్వం- పరోపకారరూపాభివ్యాహరణాదికా
రిత్వంపరాధిసం-ఉపకారవాజమన్తరేణభవేదిత్యర్థః. అనేనయదివాదైవకేవలయా
2భివ్యాహృతంభవేదిత్యేవకారాధ్యాహరణవాక్యం యోజితం. విషముక్తరక్తాపి
యదిప్రాజేనైవాభిప్రాసితంభవేదిత్యాదిద్రక్ష్యవ్యం. అభిప్రాసితం - అన్వయం. ఆ
భ్యుపాసితం- అన్వయం. భక్షితమిత్వార్థః. ఉత్తమేవవాక్యాక్షంస్పష్టికరో (య
ద్యహమిత్వాదినా) (అయంసన్నితి) అయచాత్మా2స్తి, సవిపరూపత్వే, తి
నాధిగచ్ఛేదిత్యర్థః. అప్రవేశే స్వస్యానిగమోసస్యాదిత్యుక్త్యాప్రవేశేతుస్సా2స్తితి
ప్రవేశఫలమాహ (విపర్యయేత్సి) ప్రవిశ్య అభివ్యాహృతాద్యపలమేత్సి
త్యర్థః. సంవేదీనరూపసంశ్చేత్యధిగ నన్యో2హంస్యామిత్వస్వయః. వేదనరూపత్వ
ముపపాదయతి (యో2యమితి) యో2యంవాగాద్యభివ్యాహృతాదివేద-స
సంవేదనరూపఇత్యర్థః నన్యోన్యామిత్వస్వయః. నచవేదితుః కథంవేదనరూపత్వమి
తివాచ్యం- వేదితురవేదనరూపత్వే తస్య వేదనానరకర్తృత్వంవాచ్యం. ఆస్తికా వే
దనేవేదితైవకర్తాచేత్- ఏకస్మిన్వేదిత్యర్థంకర్తృత్వాదిరుద్ధం ప్రసజ్యేత.
అన్యోవేదితాకర్తాచేత్- తస్మాప్యన్యోవేదిత్యేవనన్యాన్యాదిరి వేదితురేవవేదనరూ

ఉ— సకృత్తతరేణప్రపద్యాఇతి సకృత్త యదివాచా **No 3 7 7 7**

౭భివ్యాహృతంయదిస్తాణేనాభిప్రాణితం యదిచతు
సాదృప్తం యదిశ్రోత్రేణ శ్రుతం యదిత్వచాస్మ
ప్తం యదిమనసాభ్యాతం యద్యపానేనాభ్యపానితం
యదిశిశ్నేనవిస్మప్తమథకోఽహమితి॥ ౧౧

౪౦ వాగాద్యభివ్యాహృతాదీద మితివేద - ససన్నితసంవేదనరూప
శ్వాదిగస్తవ్యోఽహంస్యాం- యదన్యమిదంసంహతానాంవాగా
దీనామభివ్యాహృతాది. యథాస్తస్మకుద్యాదీనాం స్తాసాదాది
సంహతానాంస్వావయవైరసంహతపరాధత్వం- తద్వదితి. ఏవ
మీక్షితాఽతః (కతరేణప్రపద్యాఇతి) ప్రపదభ్యామూర్ధాచా
స్యసన్ధాతస్యప్రవేశమాద్యో. అనయోకతరేణ మాద్యేజేదంకా
ర్యకరణసన్ధాతలక్షణం పురంప్రపద్యై- ప్రపద్యేయమితి. ౧౧

ఆ. పర్వంభివ్యాహృతం చుప్యజరే * దూపేదేదం బిహిషీ సతతేతి హృత్ప్ర
యైయ ప్రాణవేదసన్ధాత్యముతమిదావ. తస్య వేదనరూపత్వేప్రమాణము
త్వాదిత్వేప్రమాణమాహ (యదన్యమితి) సంహతానాంవాగాదీనామభివ్యా
హృతాదియదర్శం- సోఽన్యోవాగాదిభిరసంహత్యసంశ్చేత్సద్భిగస్తవ్యఇతి పూర్వేణా
స్వయః. సంహతానామసంహతపరాధత్వేద్యస్తావమాహ (యథేతి) ఏవకుత్తం
భవతి- వాగాద్యభివ్యాహృతాదిస్వాసంహతపరాధంభవితుమర్హతి-సంహతత్వాత్.
కుద్యాదివత్ప్రాసాదాదివత్ప్రేతి. తద్వదితిత్వసన్తరంశ్రుతిగతంసకృత్తతేతిపదంద్ర
ష్టవ్యం. వాష్యతుస్పష్టతయాత్వత్తం ప్రయోజనద్వయవశాత్ ప్రవేశస్యకర్తవ్య
త్వేనీదే ప్రవేశద్వారవిచారస్వావసరఇతి ఇదానీంసకృత్తతకతరేణేతివాక్యంవాన్వి
చక్షే (ఏవమీక్షితేతి) (అత ఇతి) యతః ప్రవేశస్య వాగాదివ్యవహరనీది
ర్వత్స్వరూపబోధశ్చేతి ప్రయోజనద్వయనీర్ణ్యగ్గంకర్తవ్యత్వం-అత ఇత్యర్థః. అన్తరి
తిహారేశరీరస్యాస్తవప్రపద్యైఇత్యన్వయః కతరేణేతిపదంశ్రుతిత్వాత్తద్వ్యాఖ్యానం
మాద్యద్వయందర్శయతి (ప్రపదభ్యేతి) ఇత్యర్థః. సోఽన్యోవాగాదీనాం (అన
యోకతరేణేతి) ప్రపద్యేయమితిత్వసన్తరంశ్రాంతంసకృత్తతేతిపదంద్రష్టవ్యం ౧౧

అంబు 3771

ఉ—

సవితమేవసీమానంవిదార్యైతయాద్వా
రాప్రాపద్యత సైషా విదృతిర్నామద్వా

౪౦. ఏవమీషీత్వానతావచ్ఛద్భృత్యప్రాణస్య మమ సర్వాస్థాని
కృతస్యప్రవేశమార్గప్రపదాభ్యామధఃప్రపద్యే. కింతస్మి. పారి
శేష్యాదస్య మూర్ధానం విదార్యప్రపద్యేయమితి లోకాభిప్రాయే
కారీయశ్చశ్వరఃప్రప్తా- ఏతమేవ మూర్ధసీమానం- కేశవిభాగా
వసానంవిదార్య- భిద్రంకృత్వా ఏతయాద్వారా- మార్గేణేమం
లోకం- కార్యకరణసంక్లాతం ప్రాపద్యత- ప్రవివేశ. సేయంహి
ప్రసిద్ధాద్వాః- మూర్ధని తైలాదిధారణకాలే తద్రసాదిసంవేద
నాత్ సైషా. విదృతిః- విదారితత్వాద్విదృతిర్నామప్రసిద్ధాద్వాః.

౪౧. అనన్తరం సకుక్షతయదివాచేత్వాదివాక్యంపూర్వమేవవ్యాఖ్యాతమితితద
న్తరం సవితమేవ సీమానమితివాక్యం వ్యాఖ్యాతుం తదవేషితమాహ (ఏవమీషీ
త్వేతి) పర్యాలోచ్యేత్యర్థః. భృత్యస్యప్రవేశమార్గేణస్వామిసఃప్రవేశోఽనుచిత
ఇత్యనేనైవమార్గేణప్రవేశం నిశ్చితవానిత్యాహ (నతావదితి) (అస్మేతి) పి
స్యేత్యర్థః. ప్రపద్యేయమితిత్వనన్తరం నిశ్చిత్యేతశేషః. ఏవమవేషితముక్త్యా స
వితమితివాక్యంవ్యాచప్తే (లోకాభిప్రాయే) ఏవమీషీత్వామూర్ధానంవిదార్య ప్రప
ద్యేయమితి నిశ్చిత్యేమం సంక్లాతం ప్రాపద్యత ఇత్యన్వయః. నను * నవనైపురు
షేప్రాణాః * సప్తవైర్షణ్యాఃప్రాణాః ద్వావర్షాః * నవద్వారేపురేదేహీ
త్యానిమ ద్వారసవకంప్రసిద్ధం - నతు మూర్ధనిద్వారాన్తరమిత్యాశంక్యై ప్రత్యక్ష
తః * తమూర్ధ్వమాయస్సమృతత్వమేతీతి శ్రుతితత్త్వ తస్య ప్రసిద్ధేర్నైవమితివక్తుం
నైషేతివాక్యం. తద్వ్యాచప్తే (సేయమితి) ప్రత్యక్షతఃప్రసిద్ధిం నైషేతి ప
దాభ్యాం దర్శయతి (మూర్ధసీతి) మూర్ధనిచిరం విషవృక్షతైలాది ధారణకాలే
తిక్తాది తద్రససంవేదనం దృశ్యతఇలిసాద్వాః ప్రత్యక్షతః ప్రసిద్ధేత్యర్థః. నకేవలం
ద్వారప్రత్యక్షతవివప్రసిద్ధిః - కిన్తు తస్యాః విదృతిరిహిన్నాపిసిద్ధిరిత్యాహ (విదృ
తిరితి) అనేనేశ్వరేణ స్వప్రవేశార్థ మసాధారణతయా విదారితత్వాన్న భృత్య
స్థానీయచక్షురాదిప్రవేశద్వారైస్సహ * నవనైపురుషేప్రాణాఇత్యాదిపూర్వోక్త

ఉ— స్తదేతన్నాన్దనం తస్యత్రయ ఆవసథాః

శం. ఇతరాణితు శ్రోత్రాది ద్వా రాణిభృత్యాదిస్థాన్తియ సాధారణ మార్గ త్వాన్న సమృద్ధిని-నానస్వ హేతుని. ఇదంతద్వారంపరమే శ్వరస్యైవ కేవలస్యేతి తదేతన్నాన్దనం- నద్దనమేవనాన్దనమితి. దైర్ఘ్యంభావనం. నద్ద్యనేనద్వారేణ గత్వావరస్త్రిక్రమ్యణీ తి. తస్య- ఏవంసృష్ట్యా ప్రచిష్టస్య జీవేనాత్మనారాజ్యైవ స్వం పురంత్రయ ఆవసథాః- జాగరితకాలే ఇద్వియస్థానం దక్షిణం చతుః, స్వప్నకాలేఽర్ధరేణి, సుషుప్తకాలేభవంహృదయాకా శ, మిత్యేతత్. వక్ష్యమాణావాత్రయ ఆవసథాః- పితృశరీరం,

ఆ. శ్రుతిషు పరిగణితమిత్పుక్తంభవతి. శ్రా తప్రసేద్ధింవక్తుం తదేతన్నాన్దనమితివాక్యం. తత్రై తదేవనాన్దనం - నాన్దనానీత్యుక్తమితి కృత్వా వ్యాచక్ష్యే (ఇతరాణిత్వేతి) (సమృద్ధిసేతి) సమృక్ముద్ధిః - ఆనందోయేషుతానీతివిగ్రహః. హేతుశబ్దంభావప్ర థానంస్వీకృత్యఆనందం ప్రతిహేతుత్వం యేషమితి బహువ్రీహిణా హేతునీతిసపుం సకత్వం ద్రష్టవ్యం. (నద్ద్యనేనద్వారేణ గత్వేతి) అనేన * తయోర్ధ్వమాయ స్మృత్యుచత్వమేతీతి శ్రుతౌ ప్రసేద్ధిర్భూతా. ఈశ్వరస్యైవం ప్రవేశముక్త్యా తస్యైవ పూర్వోక్తకార్యకరణసంఘాతోపాధికనంసారమాహ (తస్యేతి) ఏవం పురంసృ ష్ట్యాజీవేనాత్మనా ప్రచిష్టస్య తస్యరాజ్యైవత్రయ ఆవసథాః- క్రీడాస్థానానీత్యస్వ యః. తాన్యేవాహ (జాగరితేతి) (చతుః) చక్షుర్లోకమిత్యర్థః. (మన ఇతి) మనసోఽధికరణం కణ్ఠస్థానమిత్యర్థః. * కణ్ఠస్వప్నంసమాదిశేతితి శ్రుతేః. (హృదయాకాశమితి) హృదయావచ్ఛిన్న భూతాకాశిత్యర్థః. యద్యపి బ్ర హ్మజ్యేవ సుషుప్తా జీవోవ రతే * సతాసోమృతదాసమృన్నజ్జిత శ్రు తేః - తథాపి బ్రహ్మణోఽపి హృదయాకాశేఽవస్థానా తత్సమృన్నోఽపి తస్మిన్నేవ రతఇతి తథోక్తం. అస్యథా హృదయాకాశశబ్దేనైవ దహ రాధికరణన్యాయేన బ్రహ్మభిధా నే తస్యత్రయఃస్వప్నాఇతి వక్ష్యమాణ స్వప్నతుల్యత్వానుపపత్తిరితి. అతపివ చ యోస్తరమాహ (వక్ష్యమాణావేతి) తానేవాహ (పితృశరీరమితి) నను * ఆ త్కావాఇదమేకపివేత్యద్వితీయత్వేనోక్తస్య కరమావసథానాంయోగఇత్యాశక్య

ఉ— త్రయః స్వపా అయమావసధోఽయమావసధోఽ
యమావసధ ఇతి॥ ౧౨

౪౦. మాతృగర్భాశయః, స్వజ్ఞశరీర, మితి. (త్రయఃస్వపాః)
జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తాభ్యాః. ననుజాగరితంప్రబోధరూపత్వాన్న
స్వప్నః. నైవం- స్వప్నవ. కథం. పరమార్థస్వాత్మప్రబోధా
భావాత్, స్వప్నవదసద్వస్తువర్తనా, చ్చ. అయమేవావసధశ్చ
యుద్ధక్షిణంప్రథమః. యనతివ్రతంద్విటీయః. హృదయాకాశస్తృ
తీయః. అయమావసధ ఇత్యుక్తానుకీర్తనమేవ. తేషుహ్యయమా
వసధేషు పర్యాయేతాన్మభావేన వర్తమానోవిద్యయాదీర్హుకా
లంగాఢంప్రస్తుతఃస్వాబావిక్యానప్రబుధ్యతేఅనేకతనహస్రా
నగ్ధసన్నిపాతజమఃఖముహున్ముహురభిమాతానుభవైరపి. ౧౨

ఆ అవసధానాం పృష్ఠత్వాత్పరమాత్మాత్విత్తీయత్వానాగతివస్తుం త్రయః స్వ
పాః త్వుం తద్వ్యవస్థే (త్రయఃస్వపాః) స్వప్నమభ్యా ఇత్యర్థః
జాగ్రదిద్వ్యవస్థాం పిత్రాదిశరీరత్రయజ్ఞేర్వపి ద్విత్వం. తేషాం స్వప్నతు
ల్యక్ష్మణాన్దీపిజతే (శర్వం) ఆత్మాపి శరీరత్రయముపయితం తత్ప్రతి
బోధస్య స్వప్నప్రతిబోధియత్వాత్ స్వప్నమేవేత్యాహ (నైవమితి) తథా
ప్రసిద్ధిర్నాన్దీపిజతే (కథమితి) అవిదేశినాం తథాప్రసిద్ధ్యభావేఽపి వివేకి
నాం తల్లిక్షణజ్ఞత్వాత్తథా ప్రసిద్ధిరస్తిత్వాహ (పరమాదౌ) వస్తుతత్త్వ తిరో
ధానేనావద్యస్తుప్రసాదః స్వప్నజ్ఞలిప్తాం జాగరితమపి తథాభావమేవ-అ
హస్వరూపంరాజానాదవిద్యమానజన్మప్రతిశ్చేత్సర్వః ఆనరంయన్మనః తత్
ద్విత్వీయఅవసధఇత్యన్వయః. అయమావసధఇత్యాదినాఅరావరంసోచ్యతే-ప్రసా
దఃసామికావదవ్యథోదానేన జ్ఞితావపిచక్షురాదరాఽభ్యుత్థాన్దీప్యన్ ప్రదర్శయే
జాహ్నవసధాన్వారకాయేర్వాహ (అయమావసధఇత్యుక్తానుకీర్తనమేవ)
నన్వావసధశ్చిద్వస్యమహితేషవాచినః కథమిద్యోమిదు ప్రయోగఇత్యాశ్చిద్వ్యఅవసధ
స్థితస్యేవైషు సైరస్యద్వినిద్రావస్థనా వైషు సుఖగుప్తస్యేవశ్చప్రబోధాదర్శ
నాత్, గౌణాన్తత్త్వాంపవసధమహా (తేషుహ్యయమితి) స్వాదావిక్యాఅవిద్య
యేత్యన్వయః. అనుభవైరపీవ్యవసధంజ్ఞేతేఅవసధాకల్యుప్యన్జ్ఞేతిశేషః ౧౨

ఉ— సజాతోభూతాన్యభివ్యైకుతో

శం. (సజాతత్వతి) (సః) కదాచిత్ పరమకారుణికేనాచార్యే
ణాన్యజ్ఞానప్రబోధకృచ్ఛజ్ఞకర్యాం వేగాన్తమహాభేర్యాం తత్క-
ర్ణమూలతాడ్యమానాగూం సపతమేవ- సృష్ట్యాదికత్వత్వేన
ప్రకృతంపురుషం- పురిశయానమాత్మానం బ్రహ్మ-బృహత్తమం
అన్తతకారేణై కేనలుప్తేనతతతమం- బ్యాప్తతమం-పరిపూర్ణమా

ఆ. జాగృతాదికంభూతకార్యస్య కార్యకరణసాధారణ్యభర్తః- సత్త్వాత్సః- త
ద్విన్నసాపి రస్మింస్తాదాత్మాభిమానాన్తద్దర్శవత్త్వమితివక్తుం సజాతత్వతివక్యం.
రిద్వాచప్తే (సజాతత్వతి) భూతాన్యేవాభిముఖ్యేన - తాదాత్మ్యేన వ్యాక-
రోత్- వ్యక్తంభూతవానుక్రవాంశ్చ మనుష్యైహం కాణిహం సుఖ్యహ మి-
త్యాది ప్రకారేణేత్యర్థః. తదాచ శ్రుత్వేనరం * అనేనజీవేనాత్మనానమప్రవి-
శ్యనామరూపేవ్యాకరవాణితి నను వ్యతిక్రాన్తజ్ఞానేనం కథయంతతాదాత్మ్యైత్ర-
మిత్యాశబ్ద్యాహ శ్రుతిః (కిమిహాస్యమితి) ఇహ- అగ్నికాశరేచనస్యం - వ్య-
తిక్రమాత్మానంవాచియ్యమితికాత్వాహో క్తవానిత్యర్థః సజాతవానిత్యపి ద్రవ్య-
వ్యం. ఇతిశబ్దోయస్మాదిత్యర్థః. యస్మాదేవం- తస్మాదభివ్యైకుదితి. అథ్యారోపప్ర-
కరణసమాప్త్యర్థేవా. ఇదంవాక్యంవాక్యకారైః స్పష్టత్వాదుపేక్షితం. లేఖకవో-
దావోపపతంవా. చివమధ్యారోపం ప్రదర్శయతస్మాదపవాదార్థం సపతమిత్యాదివా-
క్యంవ్యాచప్తే (సకదాచిదిత్యాదిహ) యద్వా - సజాతత్వత్వాదిరపవాదః. త-
ద్వికాశక్షేపివంశాజ్ఞాన-భూతానివ్యాకరోత్- చిచిన్త్యాకరోత్. కిమిహంస్మకస్సు-
త్తైర్హి- నవేవిచారితవానిత్యర్థః చిచార్థరకిమస్యం- ఆత్మవ్యతిక్రం స్పతస్సు-
త్తాకంవాచియ్యత్- వదిష్వామి. నశ్చిద్రవ్యాత్మస్యచిత్తం వత్తుర్నిశ్చయమితి సప్తత-
వానిత్యర్థః. ఏవం పదార్థభేదసత్తోవాత్కారజ్ఞానచూహ (సమమితి) * ఆ-
చార్యవాక్ పురుషవేదేతి శ్రుతేః తేనసాస్వరోవాత్కారజ్ఞానం సగమ్యః తీర్థభి-
వ్రేత్యాహ (పరమే) (వేదానై) ఉపనిషత్సాన్త్రాగమదాయస్వభవస్థానీ-
యత్వం. తద్దతానాం * రత్వమనీత్యాదివాక్యానాం ప్రబోధజగత్త్వమితిజ్ఞే-
యం. (పురిశయానమితి) మూర్తస్యయాద్వారా ప్రవిశ్యేతిశ్చ. (లుప్తేనేతి)

ఉ— కిమిహోస్యంవావదిషదితి సపతమేవపురుషం బ్రహ్మ
తతమమవశ్య దివమదర్శమితీతి॥ ౧౩

తస్మాదిదన్తోగ్రహమేదన్తోగ్రహవై నామతమిదన్తం
సన్తమిన్తమిత్యాచక్షతే పరోక్షేణ పరోక్షప్రియా
ఇవహిదేవాః పరోక్షప్రియాఇవహిదేవాః॥... ౧౪

ఇతి తృతీయఃఖండాః.

ఇత్యైతరేయే ద్వితీయే ఆరణ్యకే చతుర్థాఽధ్యాయః.

ఉపనిషత్సు ప్రథమోఽధ్యాయః.

ఓమ్ తత్సత్.

ॐ
శ్లోక

శం. కాశవత్ప్రబుధ్యఅవశ్యత్. కథం. ఇదం-బ్రహ్మనుమాన్తనఃస్వ
రూపమదర్శం-దృష్టవానస్మి. అహూఇతివిచారణాథాప్లుతిః. ౧౩
యస్మాదిదమిత్యేవ యత్పాతూదపరోక్షాద్బ్రహ్మసర్వాన్తర
మవశ్యత్-నపరోక్షేణ-తస్మాదిదంవశ్యతీతి ఇదన్తోగ్రహమపర
మాత్మ. ఇదన్తోగ్రహవై నామ-ప్రసిద్ధోలోకశుశ్పరః. తమేవం
ఇదన్తంఇన్తమితి పరోక్షాభిధానేనాచక్షతే బ్రహ్మపదః సంవ్య
వహారాథంపూజ్యతమత్వాత్ ప్రత్యక్షనామగ్రహణభయాత్.
తథాహి (పరోక్షప్రియాః) పరోక్షనామగ్రహణప్రియాః ఇ

ఆ. తేన సహేత్వత్. కింపరోక్షతయాజ్ఞాతమితిపృచ్ఛతి (కథమితి) తస్య కృతిత్వ
ప్రఖ్యాపకేనవాక్యేన తస్యాపరోక్షత్వమాహ (ఇదమితి) ఇతిఇతి ప్లుతేర్గమ
హ (అహూఇతి) విచారణాపూర్వమితి విచారణార్థ ప్లుతేర్విహితత్వాత్
ప్లుత్యాసమృద్ధిహాజ్ఞాతంసవేతి విచార్యసమృద్ధాతమితి నిశ్చిత్యాహూఇతి స్వస్య
కృతార్థత్వం ప్రఖ్యాపితవానిత్యర్థః- ౧౩

తస్యేదన్తనామ ప్రసిద్ధాపి తస్య జ్ఞానస్యాపరోక్షత్వమితివక్తుం తస్మాదిద
న్త్రీతివాక్యం. తద్వాచ్యచక్షే (యస్మాదితి) యస్మాత్ సర్వాన్తరం బ్రహ్మఇద

౪౦ వ- ఏవహి - యస్మాద్దేవాః. కిముసర్వదేవానామపిదేవోమహే
శ్వరః. ద్విర్వచనంప్రకృతాధ్యాయ పరిసమాప్త్యర్థమ్. ౧౪
ఇతి తృతీయఃఖండఃభాష్యమ్.

అస్మిన్నధ్యాయే ఏవవాక్యార్థః - జగదుత్పత్తిస్థితిలయకృద
సంసారిసర్వజ్ఞఃసర్వశక్తిఃసర్వవిత్ సర్వమిదంజగత్ స్వతోఽ
న్యద్వస్త్యస్తరమనుపాదాయైవాకాశాదిత్రమేణసృష్ట్యాస్వాత్మ
ప్రబోధనార్థంసర్వాణిచ ప్రాణాదినుచ్ఛరీరాణి స్వయంప్రవి

౮. మిత్వచరోక్షం- ప్రత్యగాత్మేత్యేవాఽపశ్యదిత్వస్వయః. కథమిదన్వనామత్వం అత
ఆహ (ఇదన్ద్రోహవాఇతి) నను • ఇన్ద్రోహయాభిశ్యాదా విన్ద్రప్రసిద్ధిర్న
ర్విదన్ద్ర ఇత్యతఆహ (తమేవమితి) ఇదన్ద్రన్ద్రైవసతః పరోక్షత్వాత్థం ఆక్షర
లోపేనేన్ద్ర ఇత్యాముచిత్వర్థః. పరోక్షోక్తేఃప్రయోజనమాహ (పూజ్యేతి) పూ
జ్యాశాం పరోక్షతయైవ నామవక్తవ్య మిత్వేత్ర ప్రమాణమాహ (తథాహితి)
(దేవాఇతి) పూజ్యాఇత్యర్థః. అలవివాచార్యా, ఉపాధ్యాయా, ఇత్యుక్తావేవ
ప్రేరిం కుర్వన్తిలోకే- నతు విఘ్నమిత్రాదిసామగ్రమాణఇతిభావః. నామ్నఃపరోక్ష
త్వంనామ-యథార్థసామ్నో రూపాః సరకరజేనస్వరూపాచ్ఛాదనమితిజ్ఞేయమ్ ౧౪

ఇతి తృతీయఃఖండః భాష్యటీకా

అస్మిన్నధ్యాయే ఆత్మైకత్వ. లోకపాలసృష్ట్య, శనాయా పిషాసా సంయో
జనా, దీనాంబహూనామథానాముక్త్యాత్ సర్వేషామపి వివక్షితత్వ శక్త్యావారణా
యవివక్షితమగ్రమాహ (అస్మిన్నితి) సర్వేషుపి శరీరేష్వేకవివాత్తా, సవివపర
మేశ్వర, ఇతివత్సమాణోఽర్థవితచ్ఛబ్దార్థః (వాక్యార్థఇతి) వివక్షితఇతిశేషః.
కథ మయమేవాద్ధో వివక్షితఇత్యాశక్యూ పూర్వసర్వస్థ పర్యాలోచన యేత్వాహ
(జగదిత్యాదినా) యద్యపి లోకాదిసృష్ట్యా ఆన్నసృష్ట్యాబోధ్యేత్తితి వివోక్త-
తథాపుత్పత్తిస్థితుక్త్యాఆదౌత్ ప్రశయోఽపుక్తప్రాగయఇతిలయకృదిత్యుక్తం.
లోకపాలాదీనామేవ భోక్తృత్వోక్త్యా అసంసారిత్వ్యుక్తం. సామాన్యతస్సర్వంజా
నాలితి సర్వజ్ఞః. విశేషతః- సర్వప్రకారేణాపిసర్వంజానాలితిసర్వవిత్. సృష్టే
త్యజేన జగత్ప్రకృత్యాత్వత్వద్వ్యుచితేణ నాన్విత్యుక్త్యాప్రత్యగాత్మనఃసదభేద
మాహ (స్వాత్మేతి) నకేవలం ప్రవేశోక్త్యేవ తదభేదః- కిన్తు తదభేదభానోక్తే

శం. వేశ, ప్రవిశ్యచ స్వమాత్మానం యథాభూతమిదం బ్రహ్మస్థితి
సాక్షాత్ ప్రత్యబుధ్యత, తస్మాచ్ఛ సవసర్వశరీరేష్యేక పవా
త్కా-నాన్యఇతి. అన్యోఽపి సమతత్వాబ్రహ్మస్థిత్యేవంవిద్యాదితి.
* ఆత్మావాఇదమేకపవాగ్రాసీత్ * బ్రహ్మతతమమితిచోక్తం.
అన్యత్రచ. సర్వగతస్య సర్వాత్మనోవాలాగ్రమా త్రమప్యప్రవి
ష్టంనాస్తీతికథంసీమానంవిదార్యప్రాపద్యత పిపీలికేవసుషిరం
నన్వత్యల్పమిదంచోద్యం-బహుచాత్రచోదితవ్యం. అకరణస్సనీ
తుత, అనుపాదాయకిచ్చిల్లోకానస్సజత, అద్భ్యుఃపురుషం సము
ద్భృత్యామూర్ఛయత్, తస్యాభిధ్యానాన్ముఖాదినిర్భిన్నం, ముఖా
దిభ్యోచ్చాగ్న్యదయో లోకపాలా, ప్రేమాభ్యాశనాయాది సం

ఆ శ్చేత్యాహ (ప్రవిశ్యచేతి) (ప్రత్యబుధ్యతేతి) యస్మాత్ సర్వశరీరేష్యేక
స్థైర్యప్రవేశకైః, యస్మాచ్ఛ ప్రవిష్టస్య బ్రహ్మతయాభాసముక్తం, తస్మాత్
సర్వశరీరేష్యేకపవాత్కా, సచసర్వజ్ఞః ఈశ్వరపవ- నాన్య, ఇత్యేవవాక్యార్థోవివ
క్షితఇతి పూర్వేణాన్వయః * సమతత్వేతివిద్యాదితి సంహితోపనిషత్తత్వాశేష
ఽప్యేతమేవార్థమాపేత్యాహ (అన్యోఽపి) (సమతై) సర్వభూతేష్యేక
ఇత్యర్థః * సఈతతేత్యాది సన్నిర్భాదయముః ప్రతీయతఇత్యుక్తంపూర్వం- ఇ
దానీముపక్రమోపసంహారాభ్యామప్యేషవివార్థః ప్రతీయతఇత్యాహ (ఆత్మావా
ఇతి) * సదేవసోమేదమగ్రాసీత్ * తదేతద్భ్రహ్మపూర్వమిత్యాదౌచాద్విత్
యత్వముక్తమిత్యాహ (అన్యత్రచేతి) ప్రవేశవాక్యాదాత్మసమీకత్వముక్తం
తదయముక్తం- తస్యైవాసక్తతాదృత్వాదితశబ్దతే (సర్వగతస్థితి) అశరీరత్వా
ద్విదారయిత్యేత్వం, సర్వగతత్వాత్ ప్రవేశ, శ్చ ససజ్జచ్ఛతఇత్యర్థః కిం ప్రతీయ
మానాఃఽసజ్జతత్వం- ఉతవివక్షితాథ్న ఆద్యేసర్వస్యాప్యసజ్జతాగత్యేనసర్వస్యా
ప్యప్రామాణ్యంస్యాత్. సచవేదవృత్త్యుక్తమిత్యాహ (నన్వితి) చక్షురాదికరణైరీ
క్షణంప్రసీధం, మృదాద్యపాదానవతపవప్రప్యత్వం, హస్తాభ్యామేవసముద్ధరణ
సంమూర్హనే, ఇత్యశరీరస్య తదసజ్జతం. శస్త్రాదినామాదైవవిదారణం- నర్వమూ
ర్తానాం. ముఖాదిభ్యోఽగ్న్యదయత్తోతస్య దాహవిహిస్యాత్ మూర్తనైవ్యా

౪౦ యోజనం, తదాయతనప్రాధనం, తదర్థంగవాదిప్రదర్శనం, తే
షాంబు యథాయతనంప్రవేశనం, సృష్టస్యాన్నస్య పలాయనం,
వాగాదిభిస్తజ్జిస్తుతా, ఏతత్సర్వంసీమావిదారణప్రవేశసమమే
వ. అస్తుతర్హిసర్వమేవేదమనుపపన్నం. న-అత్రాత్మావబోధా
ర్థమాత్రస్యవివక్షితత్వాత్ సర్వోఽయమర్థవాద ఇత్యదోషః.
మాయావివక్ష్యామహామాయావీచేవః సర్వజ్ఞఃసర్వశక్తీఃసర్వ
మేతచ్ఛరాచరం. సుఖావబోధప్రతిపత్త్యర్థం లోకవదాఖ్యాయ

ఆ. స్వేనసంయోజనంకర్తుంశక్యం- వాశనాయాదేరహూర్తస్య అగ్న్యదీనాం శరీర
సృష్టేఃపూర్వంప్రార్థనాయాఅయోగః తదాగవాదిశరీరాభావాత్, స్వయంచాశరీ
రత్వా, దానయనాయోగః తేషామశరీరత్వాదహూర్తత్వాత్ ప్రవేశానుపపత్తిః
అన్నస్యాతేతనస్యపలాయనానుపపత్తిః వాగాదీనాం హస్తాదివిద్యస్తాదానానా
దుద్ధ్యాత్ లైః తజ్జిస్తుతానుపపత్తిః అత సర్వమసజ్జతాద్విమిత్యర్థః తద్వి సర్వమ
ప్రమాణమస్త్వికశ్చిచ్ఛజ్జతే (అస్త్వి) వివక్షితాద్వివిషంభుజ్జన్య * ప్రజా
పరాత్మనోఽపిపాముదభివదిత్యాదీనామివ ప్రమాణ్యసమ్మతేనాప్రమాణ్యం సకస్య
చిదపియక్తం. వివక్షితాన్వేచనాసజ్జతిరితిద్వితీయంచాపియతి (నేతి) లోకేస్వ
యమేవద్వారంకృత్యాం నేకేషుగృహేషుప్రతిస్థితస్యచేదదత్తస్యైకత్వదర్శనాత్తద్వ
దిహత్వనదికత్వమితిదోషయితుంవిదారణప్రవేశనేతిచ్యేతే నమసోఽర్థోవివక్షి
తః- వివక్షితాన్వైకత్వబోధద్వారతయోక్తత్వాత్ ప్రాకస్త్యార్థద్వారతయోక్తవహ
స్థననాదివదర్శనాదత్యర్థః అసతవివప్రవేశాదేవమూక్తిరిచ్ఛజ్జీకృత్య తస్యగుణా
ర్థవాదత్వం వహోజ్ఞననాది వాక్యవదత్వా * అగ్నిర్హిమస్య భేషజమితివిద్యుత్సార్థ
వాదత్వమజ్జీకృత్యాహ (మాయావీతి) మాయయాఅఘటితమిహసర్వముపపద్య
తే- అఘటితఘటతత్వాత్సాన్నిత్యత్వార్థః. అనేన సృష్ట్యాదేరఘటితార్థత్వా ద్దర్శనంగ
రాదివత్ప్రమాత్వమేవేవ సృష్టికర్తృమఘటితమపిసృష్ట్యాదిశ్చ త్యాద్యితివిమత్యక్తం
సన్యాత్మావబోధశ్చేద్వివక్షితః- తద్వి సాక్షాదేవసజ్జత్యాం- విమనేనప్రధానప్ర
జ్ఞనేనేత్యరహితా (సుఖేతి) అవబోధః- అవబోధనం ప్రతిపాదనం సుఖే
నమక్తుః ప్రతిపాదనార్థం, సుఖేన శ్రోతుంప్రతిపత్త్యర్థం, చేష్టార్థః నమ లోకస్య

శం. కాదిప్రపచ్చిత్యుత్తరఃపక్షః. సహస్రప్రవృత్త్యాఽపరిజ్ఞానాత్ కిచ్చితఫలమివ్యతే. ఏకాత్మ్యస్వరూపపరిజ్ఞానాత్త్వమృతత్వంఫలంసర్వోపనిషత్ప్రసిద్ధం. స్మృతిమచగీతాద్యాసుః * సమంసర్వేషుభూతేషుతిష్ఠంతంపరమేశ్వరమిత్యాది.. నను త్రయ ఆత్మానః. భోక్తాకర్తాసంపారీజీవపకస్సర్వలోకశాస్త్రప్రసిద్ధః, అనేకప్రాణికర్మఫలవభోగయోగ్యానేకాధిష్ఠానవల్లోకదేహని

ఆ. ప్రాణదేహినా ద్రుగోచరత్వేనాపూర్వత్వాత్ తత్పరత్వమేవాఖ్యాయికాయాఅప్రిత్యాశక్తిఃఅపూర్వత్వేనపి తత్ప్రతిపత్త్యాఫలాభావాత్, ఫలవత్త్వానేశుతేస్తాత్పరనియమాత్, అసృభాదుద్రుగదనాదేరవ్యపూర్వత్వేన తత్రాపితాత్పర్యాపత్తేర్నస్పష్టాదాతాత్పరమిత్యాహ (సహిత) ఆత్మప్రతిపత్తామఫలదర్శనాత్ తత్పరత్వమేవయత్కమిత్యాహ (ఏకాత్మ్యేతి) (సర్వేతి) * వితాపదరేఖల్పమృతత్వం * తమేవం విద్వానమృతభూతభవతి * విద్వానమృతస్సమభవదిత్యాదిషుజ్ఞానాదమృతత్వంసిద్ధమిత్యర్థః. * సమంసర్వేషుభూతేషుతిష్ఠంతేనైకాత్మ్యముక్త్యా * సమంపశ్యత్ హి సర్వత్ర - సహసస్యాత్తనాత్మానమితి తద్జ్ఞానాదమృతత్వముక్తమిత్యాహ (స్మృతిమచేతి) * యదత్త్వానమృతమశ్నుత ఇత్యాదిరాదిశబ్దార్థః. * సోఽహంసచత్వంసచసర్వమేతదాత్మస్వరూపంత్యజభేదమోహం | ఇతీరితస్తే ససరాజవర్య సత్త్వాజభేదంపరమార్గదృష్టి రిత్యైకాత్మ్యముక్త్యా * సహచిజాతి ద్దురణాత్ప్రబోధ సత్త్వైవజన్మస్వపవర్గమపేత్వాది విష్ణుపురాణమాద్యశబ్దార్థః. ఆత్మైక్యమేవాస్మాభ్యాంస్యాద్ధ ఇత్యుక్త్యాపితదేవగీరికర్తు మాశబ్దంతే (నన్వితి) జీవకుశ్వరోనిర్విశేషంబ్రహ్మచేతి త్రయఆత్మానఇత్యర్థః. తత్రజీవాఽహంకరైలిలోకే, * ఏవహిద్రస్థాస్మిహి * యజేతస్వర్గకామఇత్యాదిశాస్త్రే, చ ప్రసిద్ధ ఇత్యాహ (భోక్తేతి) (వికరేతి) త్రయాణాం మధ్యేవికరేత్యర్థః. యోలోకదేహనిర్మాణేనలిక్ష్ణేనావగమ్యతే సర్వజ్ఞకుశ్వరః - సద్విత్తీయఇత్యాహ (అనేకేతి) అనేకేషాం- విచిత్రాణాంప్రాణీనాం యాస్యనేకాని- విచిత్రాణి కర్మఫలాని. తదుపభోగయోగ్యాని యాస్యనేకాని- విచిత్రాణ్యధిష్ఠానాని- స్థానవిశేషాః - తద్వనోలోకాదేహశ్చ. తేషాం నిర్మాణేన లిక్ష్ణేనేత్యర్థః. ఇదం విశేషణంకర్తుః సర్వజ్ఞ

౩౦. యథాశాస్త్రప్రదర్శితేన పురప్రాసాదాదినిర్మాణవిజ్ఞేన తద్విషయకౌశలజ్ఞానవాత్ తత్కర్తృతయోదిరివశ్యశ్రవః సర్వజ్ఞోజగతఃకర్తా ద్వితీయశ్చేతన ఆత్మావగమ్యతే, * యతో వాచోనివర్తంతే * నేతి నేతీత్యాదిశాస్త్రప్రసిద్ధబోధనిషదఃపురుషస్త్రీతీయః, - ఏవమేతేత్ర యఆత్మానోన్యోన్యవిలక్షణాః. తత్ర కథమేకపవాత్మాద్వితీయోఽసంసారీతిజ్ఞాతుంశక్యతే. తత్రజీవపవతావత్ కథంజ్ఞాయేత. నన్వేపంజ్ఞాయతే శ్రోతామన్తాద్రష్టాదేష్టాదఘోష్టావిజ్ఞాతాప్రజ్ఞాతేతి. ననువిప్రతిషిద్ధం - విజ్ఞాయతే యః శ్రవణాదికర్తృత్వేన, * అమతోమన్తావిజ్ఞాతోవిజ్ఞాతేతి, చ. తథా * నమతేర్నన్తారంమన్సిథానవిజ్ఞాతేర్విజ్ఞాతారం

ఆ. త్వాద్ధం. (యథాశాస్త్రప్రదర్శితేనేతి) * స ఇమాల్లోకానస్థజితేత్యాదిశాస్త్రప్రదర్శితవిజ్ఞేనేత్యర్థః. అనుమానద్బుష్టావమాహ (పురేతి) అచేతనంప్రధానం స్వయమేవ విచిత్రజగదాకారేణపరిణమతే- నతు సర్వజ్ఞోఽధిష్టాతాకశ్చిదితి సాక్ష్యాః. తస్మిన్సాయామా (చేతనఇతి) చేతనాసద్ధిత్వాచేతనస్య స్వతఃప్రవృత్త్యదర్శనాదవశ్యం సర్వజ్ఞశ్చేతనోఽధిష్టాతాఽక్షీకార్యత్యర్థః. త్వతీయమాహ (యతఇతి) ఏకస్వైవరూపభేదభేదఇత్యాశక్త్యాహ (ఏవమితి) (అవ్యోస్యేతి) అవ్యోవ్యవిరుద్ధధర్మవత్త్వాద్దహనమహినవద్భిన్నాభివ్యర్థః. తత్రజీవస్య యత్కర్తృత్వతోక్తృత్వాదివైలక్షణ్యముక్తం- తదసిద్ధం- తస్య మానాన్తరావిషయత్వేన తద్ధర్మవత్తయాప్రమాతుమశక్యత్వాత్. అతోనభేదభివ్యభిప్రాయేణపరిహరణిద్ధాన్తి (తత్రజీవపవేతి) (కథమితి) తస్యజ్ఞేయత్వాభావేకర్తృత్వాది ధర్మవిజ్ఞతయాపి సజ్ఞాతుం నశక్యత్యభివ్యర్థః. అవిజ్ఞాతాభిప్రాయప్రకారః ప్రశ్నం మత్వాశక్యతే (నన్వేతి) అదేష్టా- వర్ణాత్తకశబ్దవత్కా. ఆఘోష్టా- భస్మాత్తకశబ్దవత్త్యర్థః. పుర్వవాక్యే * సపిండోఽశ్రుతోఽమతోఽవిజ్ఞాత ఇతి విజ్ఞేయత్వస్య ప్రతిషేధాత్తస్మిం ప్రద్విరుద్ధంజ్ఞేయత్వమిత్యాహ (నమవిప్రతిషిద్ధమితి) యః శ్రవణాదికర్తృత్వేనవిజ్ఞాయతే- సపివామతోఽవిజ్ఞాతశ్చేత్యేతద్విప్రతిషిద్ధ మిత్యస్వయః. శ్రుత్యంతర విప్రతిషిద్ధంచేత్వాహ (తథానమతేరితి)

శం. విజానీయాదిత్యాదిచ. సత్యం- విప్రతిషిద్ధం- యదిప్రత్యక్షేణ
జ్ఞాయతేనుఖాదివత్, ప్రత్యక్షజ్ఞానంచనివార్యతే * నమతేర్క
నారమిత్యాదినా, జ్ఞాయతేతుశ్రవణాదిలిజ్ఞేన- తత్రకుతోవిప్ర
తిషేధః. నను శ్రవణాదిలిజ్ఞేనాపికథంజ్ఞాయతే. యావత్తాయదా
శృణోత్యాత్మా- శ్రోతవ్యశ్శబ్దస్తదా. తస్యశ్రవణాదిక్రియయైవ
వర్తమానత్వాత్సననిజ్ఞానక్రియేన సమ్భవతతత్సంపరత్రవా. త
థాన్యత్రాపి మననాదిక్రియాను. శ్రవణాదిక్రియాశ్చస్వవిషయే

ఆ. మతేః- మనోవృత్తేర్ననారం- సాక్షిణమిత్యర్థః. ఆదిపదేన * అమతోమనా ౭వి
జ్ఞాతోవిజ్ఞాతేత్యాదిసంజ్ఞిహః. శ్రుతోః సామాన్యవిశేషా ద్విప్రతిషేధానుప
పత్తేఃప్రత్యక్షేణావిజ్ఞేయత్వమనుమానేనవిజ్ఞేయత్వంచ్యతే తాభ్యామితిశబ్దతే
పూర్వవాదీ (సత్యమితి) అత్సనియుగపక్షానద్వయాదాగాత్ శ్రవణాదికాలే
మననవిజ్ఞానదూరసమ్భవాత్ శ్రవణాదినామననవిజ్ఞానరూపాత్మవిషయక మన్యవిష
యకంవా ౭ సుమితిజ్ఞానంససమ్భవతీత్యాహాద్వాన్తి (సనుశ్రవణాదీతి) శ్రవణక్రి
యయైవ సహవర్తమానత్వాత్- శ్రవణక్రియాధారత్వాదాత్మనివిషయే పరవిషయే
వాతస్య మననవిజ్ఞానక్రియే ససమ్భవత ఇత్యర్థః. అత్రప్రకరణే మననవిజ్ఞానశబ్దా
భ్యామనుమితిరచ్యతే - ఆత్మనస్తద్విషయత్వవైకళ్యా శబ్దావాదినోక్తత్వాదితి.
తస్మి శ్రవణమననదూర్యగపవసమ్భవే అన్యవిషయకమననక్రియయా ఆత్మామస్త
వ్యుత్థిత్యాశక్త్యవిజాతీయక్రియాద్వయవత్ సజాతీయక్రియాద్వయమపి యుగప
స్తసమ్భవతీత్యాహ (తథేతి) (మననాదిక్రియాస్వీతి) మననాదిక్రియా నరమపి
ససమ్భవతీతిశేషః. సను మననక్రియాహిల్లం. సచలిద్వంకరణం-అవీశలిజ్ఞేనాప్య
సుమితిదర్శనాత్. కింతు లిజ్ఞానంకరణం. సచ తస్మాత్సనుమితికాలేన త్త్వనియ
మః- పూర్వక్షణసత్త్వకాలేణ కరణతోపపత్తేన రూపాన్యగపద్యాధావే ౭పి
సహోపగతిచేన్మ- శ్రవణమననాదిలిజ్ఞవిజ్ఞానస్య సాక్షిరూపస్య స్వతో విశేషభా
వేన శ్రవణాదినిరూపితత్వవేషేనైవ తస్మానుమానకల్పస్య వత్తవ్యత్వేన తత్ప్రత్యా
యాఅపి తత్కాలేవ తవ్యత్వాదితిభాష్యం. సను తస్మి బాహ్యగోచరశ్రవణాదిక్రియ
యామస్తరనుమానంమాభూత్- కింతు బాహ్యగోచరశ్రవణాదిక్రియైవాత్మాసమవివి
షయాకరవ్యతీత్యత ఆహ (శ్రవణాదిక్రియాశ్చేతి) స్వవిషయగోచరావిష-

శం ఘోష. నహిమస్తవ్యాదన్యత్రమస్తుర్మననక్రియాసమ్భవతి. నను
మనసః సర్వమేవమస్తవ్యం. సత్యమేవం- తథాపిసర్వమపి మ
స్తవ్యం మస్తారమస్తరేణసమస్తుంశక్యం. యద్యేవం-కింస్యాత్.
ఇదమత్రస్యాత్- సర్వస్యయోఽయంమనా- సమనైవేతి నను
స్తవ్యఃస్యాత్. నచద్వితియోమస్తుర్మనాఽస్తి. యదాసతిశ్చనై
వమస్తవ్యః- తదాయేనచాత్మనామస్తవ్యః, యశ్చమస్తవ్యః- ఆ
త్మనాద్వోప్రసజ్యేయాతాం. ఏకఏవవాత్మాద్విధామస్త్రమస్త

ఆ నకు స్వాశ్రయగోచరాభివ్యక్తిః కిచ్చ- * నమతేర్తన్నారం మన్వీథా ఇత్యాత్మనో
మస్తవ్యత్వనిషేధాత్ మస్త్రాస్త్రని ఘనసక్రియా ససమ్భవతీత్యాహ (నహితి)
(అన్యత్రేతి) ఆత్మనీత్యర్థః కురారాదిక్రియాయాః దారుణాన్యత్ర వ్యా
పారాదర్శనాదిత్యర్థః సను * మనసోవశే సర్వమిదంబహువేతిక్రమేః సర్వస్యమ
నోవిషయత్వాదాత్మస్యపి మస్తవ్యత్వమేవేతి శబ్దతే (సనుమనసక్తి) విషమపి
మనసఃకరణత్వాత్, క్రియాయాశ్చకరారమస్తరాఽనుపపల్లే. ర్మనాఽవశ్యమన్వీ
కర్తవ్యమితిన్ద్రావృతావదాహ (సప్యమేవమితి) (తథాపీతి) * మమన్వీథాఇతి
విశేషశ్రుత్యామస్తవ్యత్వనిషేధాత్ అభ్యుపగమ్యాచ్యతేఇతి సూచయత్పశిశబ్దః
ఆస్తు మస్తరావశ్యకత్వం- తావతాకింస్యాదిశిశబ్దతే (యద్యేవమితి) ఏవం స
త్యాత్మనోమస్తవ్యత్వావాచస్పీధ్యతీత్యాహ (ఇదమితి) కుకవితదిశేత్- తత్రవ
త్వం కిమాన్యనోమననేష్టయమేవమనా - ఉతాన్యోవేతి వికల్పాద్యం బూహ
యతి (సర్వసేవీతి) ఏకత్రకర్తృకరణావస్థ విరోధాన్మస్తుర్మస్తవ్యత్వంససమ్భ
వతీత్యర్థః. ద్వితీయేనమనాఅనాత్మా- ఆత్మావేతి వికల్పవిరోధాహ (నచేతి)
ద్వితీయ ఇత్యనస్తరమనాతేతిశేషః అనాత్మనోఽచేతనస్థమన్వీత్వానుపపత్తి
త్యర్థః. ద్వితీయమనువదతి (యదేతి) అస్తిన్నక్షేపికస్తిస్మరీచేతిత్వద్వయంస్యా
దిత్యాహ (తదేతి) చ శబ్దావస్థస్వరసముచ్చయార్థా యేన చాత్మనాత్మామననో
యశ్చాత్మా మస్తవ్యభివ్యక్తయః త్వతీయా నప్రథమా నయచ్చబాభ్యాముక్తౌద్వా
వాత్మానాస్యాతామిత్యర్థః వితద్దోషపరిహారాదుకపైవ్యాత్మనవికాంశేనమస్త్ర
త్వం, మంకా నరేణమస్తవ్యత్వం, మిశ్రుక్తోసావయవత్వంస్యాదిత్యాహ (ఏకవివేతి)

౪౦. వ్యత్యేనద్విశకలీభవేద్వంశాదివత్. ఉభయభావ్యనుపపత్తిరేవ. యథా ప్రదీపయోః ప్రకాశ్య ప్రకాశకత్వా నుపపత్తిః సమత్వాత్ - తద్వత్. నచ మస్తుర్మస్తవ్యేమననవ్యాపారశూన్యకాలోఽప్ర్యాత్మమననాయ. యదాపి లిజ్జేనాత్మానం మనుతేమస్తా-తదాపి పూర్వవదేవలిజ్జేన సుస్తవ్యఆత్మాయః, యశ్చ తస్యమస్తా-తాద్వాప్రసజ్యేయాతాం-ఏకపవవాద్విధేతిపూర్వోక్తోదోషః. నప్రత్యక్షేణనాప్యనుమానేన జ్ఞాయతేచేత్ - కథముచ్యతే * సమత్యేతివిద్యాదితి, కథంవా * శ్రోతామనైత్యాది. నను

ఆ. అస్తు కోదోష ఇత్యాశక్త్యైతత్తేదే తయోక్తకమత్యా యోగాద్విరుద్ధదిక్ష్రియ తయా శరీరమున్నభేత, సావయవత్వేననిత్యత్వేన కృతహానికంస్యా, దితిదోషమాహ (ఉభయభేతి) నిన్నయారపి సమానస్వభావయోద్దీపయోకర్తృకర్మభావాదర్శనాదాత్మభేదపక్షేఆత్మశకలభేదపక్షేవాతయోః సమానస్వభావత్వాదభిన్నపక్ష ఇవకర్తృకర్మభావోనమ్భవతిత్వనుపపత్త్యుచరమాహ (యభేతి) *పరాఞ్చిఖాని వ్యత్యేత్యయమ్మునస్తాత్పరాఞ్చిశ్చతిసానరాత్మన్నితిశ్రుత్యాకోణానాంబహిర్విషయత్వనియమస్యాత్మవిషయత్వాభావవ్యచోక్షత్వాత్, * యననసానమనుతే ఇతిశ్రుతే, శ్చ మనసోబహిర్విషయేమస్తవ్యపవవ్యాపారః-నాత్మనీత్యాహ (సచమస్తుతి) సచైవంసతి *కశ్చిద్ధిరఃప్రత్యగాత్మానమైత్ *మనసైవానుద్రుప్తవ్యమిత్వాదీనాంకాగతితివాచ్యం-మనసోబహిర్విషేషభావేనైకాత్వేనత్యాత్మాస్వయమేవప్రకాశతఇతితదర్థత్వాత్. అస్యధాపూర్వోక్తన్యాయాబబంహితామతోఽవిజ్ఞాతఇత్యాదిబహుశ్రుతివ్యాకోపస్సాన్విదిభావః. ఏవమాత్మసోపాత్యైన్నసామస్తవ్యత్వపక్షేవికస్త్రిన్మరీచేఆత్మభేద, ప్రస్యశకలీభావో, వాస్యాదిత్యుక్తబోధమనుమితి విషయత్వపక్షేఽప్యాహ (యదాపీతి) ఏవం *అమతోఽవిజ్ఞాతఇతిశ్రుత్యాన్యాయాబబంహితయానర్వాత్నాజ్ఞేయత్వాభావాదితిస్థితం. తత్రపూర్వవాదిశక్త్యే (సప్రత్యక్షేణేతి) (కథమితి) జ్ఞేయత్వప్రతిపాదకశ్రుతేఃశ్రోతృత్వాదిధర్మవత్వప్రతిపాదకశ్రుతేఃసానుపపత్తిత్వద్వః తత్ర *విద్యాదిత్రుతౌఇతరనిషేధేనతిస్వప్రకాశత్వేనస్వఃస్ఫురణమేవోచ్యతే- సతు కర్మతయావేద్యత్వమితిపరిహారంవయ్యమకత్యభిప్రత్యశ్రోతృత్వాదిశ్రుతౌపరిహరమాహ (సన్నితి) తత్రకింధర్మవత్వ

౩౦. శ్రోతృత్వాదిధర్మవానాత్మా. అశ్రోతృత్వాదిప్రసిద్ధమాత్మనః
కిమత్రవిషమంపశ్యసి. యద్యపి తవనవిషమం - మమాతువిషమం
ప్రతిభాతి. కథం. యదాసౌ శ్రోతా- తదానమన్తా. యదామ
న్తా- తదానశ్రోతా. తత్రైవం సతివత్సే శ్రోతామన్తా, వత్సేన
శ్రోతానాపిమన్తా. తథాన్యత్రాపిచ. యదైవం- తదా శ్రోతృ
త్వాదిధర్మవానాత్మా-అశ్రోతృత్వాదిధర్మవాన్వేతిసంశయస్థానే

౩౧. ప్రతిపాదనస్య కాగతిరిత్యుచ్యతే-కింవా శ్రోతృత్వాది ప్రతిపాదనేనా శ్రోతృత్వా
దికమప్రసిద్ధమిత్యవ్యతేవేతి వికల్పనాద్యః- సత్యమేవ శ్రోతృత్వాదిధర్మాన్తీకారా
దిత్యాహ (శ్రోతృత్వాదీం) * స శ్రోతానమన్తేత్వాది శ్రుతేర్నిత్యమేవా శ్రోతృ
త్వాద్యః- ప్రామాణికత్వాత్ అతిశయిచింతాపీత్యాహ (అశ్రోతృత్వాదీం)
ఉభయారవిరోధజ్ఞాన్తర త్రవయ్యేమితిభావః. ఏవం * శ్రోతామన్తా * సశ్రో
తానమన్తేతి, చోశయశ్రవణేనలి శ్రోతృత్వాది ధర్మవానేవేత్వస్యతర పరిగ్రహవైష
మ్యం తవనయ క్తమిత్యాహ (కిమత్రేతి) నన్వ శ్రోతృత్వశ్రుతే రస్యతరత్వో
పపన్నేర్నవైషమ్య మిత్యాశక్త్య కాలభేదేనోభయారపి ధర్మవాచస్యతరస్యాస్యప
రత్వే హేత్వభావాబ్ధిప్రేక్షేత్వాది శ్రుత్యర్థాన్తీకారే వైషమ్యంస్యాదేవేత్వాహ
(యద్యపీతి) అశ్రోతృత్వాది ప్రసిద్ధమాత్మనఃకలిపాతే స్ఫుటి వాక్యమపి శ
క్నోత్తర్యతమేవ. * శ్రోతామన్తేత్వాది శ్రుత్యాశ్రోతృత్వాది ధర్మవానాత్మా-
నను తత్ కథం స్వాదిత్యన్వయః. నను * స శ్రోతేత్వాది శ్రుతేర శ్రోతృత్వా
ది ధర్మవత్త్వమాత్మన ఇత్వాశక్త్య లోకప్రసిద్ధేర్నైవమితి సమవాహ (అశ్రో
తృత్వాదీం) ఉభయో రహ్యత్వధర్మత్వ శ్రవణేనమానేన్యతరస్యానాత్మధర్మత్వా
భిధానమయ క్తమితి సిద్ధాప్రమాణయతి (కిమత్రేతి) నను లోకప్రసిద్ధి బలాద
నాత్మధర్మత్వనిశ్చయాన్న వైషమ్య మిత్వాశక్త్యనిరాకరోతి (యద్యపీతి) అ
శ్రోతృత్వాదేరాత్మధర్మత్వేన్ సప్రసిద్ధేరవిశేషాత్ శ్రుత్యనురోధేనోభయారప్యా
త్మధర్మత్వమితిప్రశ్నపూర్వకమాహ (కథమితి) ఇతరత్వస్వంసమానం త్వయా
హికాదాచిత్కజ్ఞానేనలిత్యమేవ శ్రోతృత్వాదికమన్తీక్రియతే- తదయ క్తమిత్యాహ
(యదాసౌభావతి) మన్తేత్వన తరం ననుత్వమేవ శ్రోతామన్తావేతిశేషః. (త
థాన్యత్రాపిచ) ద్రష్టుత్వ భావత్వాదావత్సేనమేవకాదాచిత్కత్వ మిత్వర్థః.

శం. కథంతవనవైషమ్యం. యదాదేవదత్తోగచ్ఛతి-తదానస్థాతా-గవై
 వ. యదాతిష్ఠతి-నగంతా- స్థాతైవ. తదాఽస్యపక్షవివగస్తృత్వం
 స్థాతృత్వఞ్చ-ననిత్యంగస్తృత్వంస్థాతృత్వంవా-తద్వత్. తదైవా
 త్రకాణాదాదయఃపశ్యంతి-పక్షేప్రాప్తేనైవశ్రోతృత్వాదినాఆత్మో
 చ్యతే* శ్రోతామనైత్యాది. సంయోగజత్వమయాగపద్యఞ్చజ్ఞా
 నస్యహ్యోచక్షతే. దర్శయన్తిచ *అన్యత్రమనాలభావంనాదర్శ
 మిత్యాది, యుగపత్ జ్ఞానానుత్పత్తిర్నసోల్లింగమితి, చన్యాయ్యం.
 భవత్వేవం- కింతవనేష్టం- యద్యేవంస్యాత్. అస్త్యేవం - తవే

ఆ. శ్రోతృత్వాదేహక్షీకత్వం దృష్టాన్తేనస్పష్టికరోతి (యదేతి) తదాన్యేత్వత్రయ
 దైవమితి పదమధ్యాకృత్యయదైవంవ్యవస్థా- తదాఽస్యపక్షవివగస్తృత్వమితి వా
 క్యంయోజ్యం (తద్వదితి) శ్రోతృత్వాదికమవిసత్కమిత్యర్థః. అత్రానరే ఆవిది
 తాభిప్రాయాః కాణాదాదయఃపశ్యంతి కాదాచిత్కమేవాస్త్విచిచోదయన్తి
 త్యాహ (తదైవాత్రేతి) నను సిద్ధాన్తనాపి శ్రోతృత్వా శ్రోతృత్వయోరక్షీకార
 స్య సిద్ధాన్తతత్వాత్ కథంభేదఇత్యాశక్యత తన్నతేనిత్యసాక్షిణా నిత్యమేవ శ్రోతృ
 త్వం, కాదాచిత్కజ్ఞానస్యమృదుత్వేన తదభావేనచ నిత్యమేవాశ్రోతృత్వం, అన్య
 త్తతేతు కాదాచిత్కజ్ఞానేనైవ శ్రోతృత్వాదికమివిశేషమాహ (సంయోగజత్వ
 మితి) జ్ఞానస్య కాదాచిత్కత్వే అయాగపద్యేచ యథాక్రమం ప్రమాణమాహ
 (దర్శయన్తిచేతి) (యుగపదితి) యది మనోసన్యాత్- తస్మి చక్షురాదీన్ద్రి
 యాణాం యుగపదేవరూపాదిభిః సమ్యగై యుగపదేవసర్వేన్ద్రియైః సర్వవిషయక
 జ్ఞానానిన్యుః సామగ్రాస్పృత్వాత్. నచ తథాఽస్తి- అతః క్రమేణ తత్తదీన్ద్రి
 యసంయోగిణుపరిమాణం మనోఽక్షీకర్తవ్యం. తథాచ యుగపత్సర్వేన్ద్రియైర్క
 నస్సంయోగాభావాన్న యుగపత్సర్వవిషయకంజ్ఞానం. అతో యుగపద్రూపాది
 సర్వవిషయకజ్ఞానానుత్పత్తిలిజ్ఞేన మనో నీతివదంతో యుగపత్సర్వజ్ఞానానుత్పత్తిరి
 త్యుక్తచ నైకత్వం. ఇమమన్తంన్యాయ్యం పశ్యన్తితిపూర్వేణాన్వయః. కాణాదాది
 మతే సిద్ధాన్తినాప్రదర్శితేసతి తస్మి కాణాదాదిరీత్యాశ్చ తిద్వయోపపత్తే రాత్తనః
 శ్రోతృత్వాదిదర్శనీదేశ్య తదైవాస్త్వితిపూర్వపక్షీతలఘ్నవా సిద్ధాన్తం ప్రతిశక్తతే
 (భవత్వదితి) యద్యేవంన్యాయ్యంస్యాత్- వివమేవభవతు. కింతవనేష్టమిత్యర్థః.

శం. జ్వంచేత్. శ్రుత్యధస్తనసమ్భవతి. కింనశ్రోతామస్తేత్యాదిఃశ్రుత్యధః. *నశ్రోతానమస్తేత్యాదివచనాత్. ననుపాక్షికత్వేనప్రత్యుత్తంత్యయా. న - నిత్యమే* శ్రోతృత్వాద్యభ్యుపగమాత్ *నహి శ్రోతుఃశ్రుతేర్విపరిలోపోపన్యతగత్యాదిశ్రోతేః. ఏవం తద్వినిత్యమేవ శ్రోతృత్వాద్యభ్యుపగమేప్రత్యక్షవిరుద్ధాయగపజ్ఞానోత్పత్తిరజ్ఞానాభావశ్చోత్పత్తినఃకల్పితఃస్యాత్ - తచ్ఛానిష్ఠమితి. నోభయదోషోపపత్తిః - ఆత్మనఃశ్రుత్యాదిశ్రోతృత్వాదిధర్మ

అ. ఆత్మనఃకాదాచిత్కృజ్ఞానేన శ్రోతృత్వాదిధర్మవత్త్వస్య శ్రుత్యనభిమతత్వాన్న తస్మాద్యమితిసిద్ధాంతిపదం చూషయతి (అస్తేవమితి) నను * శ్రోతామస్తేతి శ్రుత్యాతద్ధర్మవత్త్వప్రతిపాదనాదసభిమతత్వమసిద్ధమిత్యేతే (కింనేతి) * నశ్రోతేతి శ్రుత్యావిశేషతఃకాలత్రయేఽపి శ్రోతృత్వాదిధర్మరాహిత్యప్రతిపాదనాత్ తద్ధర్మవత్త్వమసభిమతమేవేతిసిద్ధాంతి తరమాహ (నశ్రోతేతి) యదాఽసౌ శ్రోతేత్యాదినా శ్రోతృత్వాదేః పాక్షికత్వస్యత్వయేవోక్తత్వాత్, కాణాదపక్షప్రదర్శనవేతాయాంచ కాదాచిత్కృజ్ఞానేన తదుపపాదనాత్, పాక్షిక శ్రోతృత్వాది తదభావవిషయతయా శ్రుతిద్వయస్సోపపత్తిరిత్యేతే (నస్తితి) అపాక్షికత్వేన శ్రోతృత్వతదభావయోః శ్రుతిభ్యాంస్వరసతఃప్రతితేఃపాక్షికత్వేన తత్ప్రజ్ఞానోనయ క్షతి స్వాభిప్రాయం చివృణ్వన్గోదాన్త్యాహ (ననిత్యమేవేతి) నను శ్రుతేరనిత్యత్వేన తద్వేతితంశ్రోతృత్వమన్యనిత్యమినిసజ్ఞానచరణశృక్. అతఆహ (నహితి) శ్రుతేః శ్రోతృత్వస్యచానిత్యత్వవచనం శ్రుతివిరుద్ధమిత్యధః. శ్రుతిమత్యాదీనాం నిత్యత్వేయగత్యర్థజ్ఞానంస్యాత్, కదాచిదపి కస్యచిదపిజ్ఞానస్యాభావోనస్యాత్ - శ్రుత్యాదిశబ్దితానాం సర్వేషాం జ్ఞానానానిత్యత్వాత్, నచేష్టాపత్తిః - ప్రత్యక్షవిరోధాత్. అతో * నహి శ్రోతుః శ్రుతేర్విత్వాది శ్రుతేరస్యపరత్వంవక్రవ్యమిత్యేతే (ఏవంతర్జీతి) ఇతిశబ్దఃశక్త్యాసమాప్త్యర్థః. పరిహరతి (నోభయేతి) యగపజ్ఞానోత్పత్తి రజ్ఞానాభావశ్చే త్నుభయదోషస్సోపపత్తిః - సమ్భవోనాస్తీత్యర్థః. శ్రోతృత్వాదేర్నిత్యత్వేకథముభయదోషభావ ఇత్యాశక్త్యాత్మస్వరూపభూతపాక్షిరూప శ్రుత్యాదేర్నిత్యత్వేఽపివ తిరూపకాదాచిత్కృత్యాదేరప్యభ్యుపగమాదు క్తదోషభావఇతిపరిహరణిత్వ శ్రోతృత్వాదికందర్శయతి (ఆ

శం. వత్సశ్రుతేః. అనిత్యానాం మూర్తానాం చ తురాదీనాం దృష్ట్యాద్యనిత్యమేవ సంయోగ వియోగధర్మిణాం. యథా ౭ గ్నేర్జ్వలనంతృణాదిసంయోగజత్వాత్ - తద్వత్. నతు నిత్యస్యా మూర్తస్యాసంయోగవిభాగధర్మిణః సంయోగజదృష్ట్యాద్యనిత్యధర్మిత్వం సవ్యవతి. తథాచ శ్రుతిః * నహి ప్రజ్ఞార్థౌ జ్ఞేర్విపరీతాహోవిద్యత ఇత్యాదిః. ఏవం తస్మిద్వేద్యప్రేక్షే- చతుషో ౭ నిత్యాదృప్తి, ర్నిత్యాచాత్మనః, తథాచ ద్వేశ్రుతీ- శ్రోతస్యానిత్యా, ఆత్మస్వరూపస్యచ నిత్యా, తథామతి విజ్ఞాతీ బాహ్యబాహ్యే. ఏవం హ్యేవ- తథాచేయం శ్రుతిరుపపన్నాభవతి * దృష్టేర్ద్రష్టౌ శ్రుతేః శ్రోతా ఇత్యాద్యా. లోకే ౭ పిప్రసిద్ధం చతుషస్తిమిరా

ఆ త్తన ఇతి) ఆత్మనః స్వరూపభూతం యత్ శ్రుత్యాది - శ్రోతజన్యవృత్తిమత్వాప్తిరూపం - తద్వశాద్యచ్ఛ్రేయత్వాది - తద్ధర్మవత్త్వస్య * శ్రోతామత్రత్వాది శ్రుతేత్వర్థః అనిత్యశ్రుత్యాదికం తస్మిన్ కథమిత్వాశబ్దస్య తద్ధర్మయతి (అనిత్యానామితి) తేషామనిత్యత్వమాహ (మూర్తానామితి) దృష్ట్యాదేరనిత్యత్వేషేతుమాహ (సంయోగేతి) సంయోగజన్యత్వాదృష్ట్యాదేరనిత్యత్వమిత్వర్థః జ్వలనమిత్వన నైకమనిత్యమిత్వముపజ్ఞః సమయద్యనిత్యదృష్ట్యాద్యభ్యుపగమ్యత- తస్మిన్ తదేవాత్మనో ౭ పి ధర్మో ౭ ను - కినిత్యదృష్ట్యాదిసేత్యత ఆహ (సత్వీతి) నిత్యత్వాద మూర్తత్వం అమూర్తత్వాత్ సంయోగాది ధర్మరహితత్వం. తతః సంయోగజదృష్ట్యాద్యసమ్యవృత్త్యత ఆత్మనో నిత్యదృష్ట్యాద్యభ్యుపగ నవ్యమిత్వర్థః శ్రుతితో ౭ పి నిత్యదృష్ట్యాదిర్నిర్దిష్టాహ (తథాచేతి) నిత్యానిత్యదృష్టిద్వయాన్వీకారే గౌరవమితి శబ్దతే (ఏవంతర్జీతి) శ్రుతిప్రామాణ్యాత్ ద్వైవిధ్యాన్వీకారే గౌరవం ప్రామాణికమితి హ (ఏవం హ్యేవేతి) (తథాచేతి) చో ౭ సభారణే తత్తవేత్వర్థః (దృష్టేర్ద్రష్టేతి) దృష్టివిషయకదృష్టిమానిరదర్థః. తత్రవిషయవిషయభావనైకస్తిన్నసమ్యవాదృష్టిద్వయం ప్రతీయత ఇతి దృష్టిద్వైవిధ్యే సత్తేవేయం శ్రుతిరుపపద్యతే- నాస్యభేత్వర్థః తిమిరరోగస్యాగమేన ప్రాదృష్టిః- అపాయేచ జాతాదృష్టితి ప్రతీతేర్జ్ఞానాశయోగినీ అనిత్యాదృష్టిరేకా, తదీయజన్మనాశసాక్షిః సూతా, ద్వితీయాదృష్టి. రస్తీతి లోకే ౭ పి ప్రతీయక ఇత్యాహ (లోకే ౭ పితి)

శం. గమాపాయయోర్మహేద్దృష్టిః, జ్ఞాతాద్దృష్టిః, రితి చక్షుర్నృష్టేరని
త్యత్వం. తథాచ శ్రుతి మత్యాదీనామపి. ఆత్మదృష్ట్యాదీనాం
నిత్యత్వం ప్రసిద్ధమేవలోకే - వదతిహయ్యధృతచక్షుః స్వప్నే-
ద్యమయాబ్రాతాద్దృష్టాతి, తథావగతబాధిర్యః స్వప్నే శ్రు
తోమన్త్రోద్ద్యేత్యాది, యదిచక్షుస్సంయోగజై వాత్మనో నిత్య
దృష్టిస్తన్నాశేనశ్యేత-తదోద్ధృతచక్షుః స్వప్నే నీలవీతాదీనిప
శ్యేత్, * నహి ద్రష్టుద్దృష్టే రిత్యాద్యాచ శ్రుతి రనుపపన్నా
స్యాత్, * తచ్చక్షుః పురుషేయేనస్వప్నం పశ్యతీత్యాద్యాచ

ఆ. చక్షుర్దృష్టేరనిత్యత్వమిత్యుపలక్షణం. ఆత్మదృష్టేర్నిత్యత్వం ప్రసిద్ధమిత్వపి ద్రష్ట
వ్యం. (తథాచ శ్రుతి మత్యాదీనామపి) నిత్యత్వమనిత్యత్వం ప్రసిద్ధమిత్వమ
షజ్ఞః. ఆత్మదృష్ట్యాదీనాం నిత్యత్వే హేత్వం దరమాహ (ఆత్మదృష్ట్యాదీనాంచేతి)
స్వప్నే చక్షుషైకావేదపి దృష్టేస్సత్వాత్ సానచక్షుర్జన్యేతినిత్యైవేత్యర్థః. చ
క్షుఃస్వప్నేష్యమచరతమితి యదికశ్చిచ్ఛ్రీయాత్- తం ప్రత్యుక్తముద్ధృత చ
క్షుః. తస్య చక్షుస్సత్వాశ్చేవనాశీత్యర్థః. (అవగతేతి) అవగతం- నిశ్చితం
బాధిర్యంయస్యేత్యర్థః. నచ స్వప్నేదృష్ట్యాదే శ్చక్షురాద్యజన్యత్వాత్ కథందృష్టి
శ్రుత్యాదిశబ్దాచ్యత్వమితివాచ్యం- రూపాదివిషయకాపరోక్షజ్ఞానస్యైవదృష్ట్యా
దిశబ్దాచ్యత్వాదితిభావః. ఉక్తమగ్ధంవిపర్యయే బాధకోక్త్యాద్భద్రయః (యదితి)
(నపశ్యేదితి) దర్శనహేతోశ్చక్షుషైకావేదావాదిత్యర్థః. నచేదందర్శనంస్మృతిరితి
వాచ్యం- తథానతిస్సన్నిహితేనాచరోక్షావభాసోనస్యాత్. నచ తదంశే భ్రమజ
తివాచ్యం- బాధకాభావాత్. పూర్వమననుభూత బ్రాత్రాదిదర్శనంచనస్యాదితిభా
వః. ఇదముపలక్షణం. సుఖమహమస్వాప్యమితిపరామర్శ హేతుభూతస్సమప్తికా
లీనానుభవోదపి నిత్యేభ్యుపగతవ్యః- తదానీంసర్వకరణానామభావేనానిత్యా
నుభవాభావాదిత్యపిద్రష్టవ్యం. నకేవలం ప్రత్యక్షస్యానుపపత్తిః- శ్రుతిరప్యనుపప
న్నాస్యాదిత్యాహ (నహి ద్రష్టురితి) * నహి శ్రోతుః శ్రుతేర్విపరీలోపోవిద్యత
ఇత్యాద్యాఇత్యాద్యాచేత్యనేగృహ్యతే. (తచ్చక్షుః) చక్షేఇతివక్షుః- ద్రష్టా
నాక్షీ. పురుషే-ఆత్మని. శరీరేవా. యేనస్వప్నం పశ్యతి-తచ్చక్షుః-సాక్షీ. (ఇత్యా
ద్యాచ శ్రుతిః) అనుపపన్నాస్యాదిత్యనుషజ్ఞః. * స్వప్నాంతంజాగృతాంతంపడ

శం శ్రుతిః, నిత్యశ్చదృష్టిర్బాహ్యో నిత్యదృష్టేర్ద్రాహికా. బాహ్య
దృష్టేర్బాహ్యపనాపాయాద్యనిత్యధర్మవత్త్వాద్ద్రాహికాయాఆశ్చ
దృష్టేస్తద్వదవభాసత్వం. అతోఽనిత్యత్వాది భ్రాంతినిమిత్తం
లోకస్యేత్యుక్తం. యథా భ్రమణాది ధర్మవదలాతాది వస్తువి
షయేదృష్టిరపి భ్రమతీవ-తన్వత్. తథాచశ్రుతిః *ధ్యాయతీ
వలేలాయతీవేతి. తస్మాదాత్మసృష్టేర్నిత్యత్వాన్న యాగవద్యమ
యాగవద్యంవాప్తి. బాహ్యనిత్య దృష్ట్యపాధివశాత్ లోకస్య
తార్కికాణాంచాగమసమ్ప్రదాయవజ్జితత్వాదనిత్యాఆత్మనోదృ

ఆ భాయేనానువశ్యతీత్వాదిరాద్యశబ్దాః సన్వాత్తదృష్టేర్నిత్యత్వే కథంతత్రానిత్య
త్వప్రతీతిః, కథంవా లోకస్యానిత్యైవసర్వాదృష్టిరితినిశ్చయ, శ్చేత్సాశక్త్య-
గ్రాహ్య నిత్యదృష్టిగతమనిత్యత్వాది సర్వం గ్రాహికాయాం నిత్యదృష్టాభాసతే-
గ్రాహ్యయఃపిద్ధగతమరుత్వాదిధర్మాణాం గ్రాహకాగ్నిదౌభాసదర్శనాత్.
అతోలోకస్య తథాప్రతిరుపపద్యత్యత్వాహ (నిత్యేత్వాదినా) (తద్వదవ
భాసత్వది) గ్రాహ్యవదవభాసమానత్వ మిత్వర్తః గ్రాహ్యధర్మస్యగ్రాహకే
భాసందృష్టానేనస్పష్టయతి (యథా భ్రమణాదీతి) ఆదిశబ్దసగమనాదిగృహ్యతే.
ద్వితీయేన భాసత్ పఠ్యేది. (ధ్యాయతీవేతి) గ్రాహ్యబుద్ధిగతం ధ్యానాదికం
గ్రాహకే సాక్షిభాసతేజలి శ్రుత్యర్థః వివంచయర్హ్యర్హవాదినాయుగపదనేక
జ్ఞానోత్పత్తిః ప్రత్యక్షవిరుద్ధాస్యాదిత్యుక్తం- తత్పరిచ్యుతమిత్వాహ (తస్మాదితి)
తస్మాదిత్యస్సార్థమాహ (ఆత్మదృష్టేతి) అనేకనిరూపితత్వాద్వాగవద్యస్య, త
దభాసరూపత్వాదయాగవద్యవైస్య, కస్యాందృష్టా తదుభయమపినాస్తీత్యర్థః సన్వా
త్తదృష్టేర్నిత్యే కథం పరిత్యేకుశలానాం నైయామికానాం సర్వస్యచ భ్రమః
స్యాదిత్యాశక్త్య * సనరేణావరేణ ప్రోక్తవిషనువిజ్ఞేయో బహుభాచిత్వమానః
*నైమిత్యేణమతిరాపనేయాప్రోక్తాన్యేనైవసుజ్ఞానాయప్రేక్షేత్వాదిశ్రు
తేః స్వబుద్ధ్యాజ్ఞాతుమశక్యత్వావగమాత్, సమ్ప్రదాయపరమృతమైవజ్ఞాతవ్యత్వా
వగమా, చ్చ తేషాం లద్రహితత్వాద్భిమాయుక్తత్యాహ (బాహ్యనిత్యేతి) స
కేవలంజ్ఞానభేదకల్పనైవ తేషాం భ్రమః- కిన్వాత్తభేదకల్పనాన్వేతన్నాలోభ్రమ

శం. ప్తిరితిభ్రాక్తిరుపపన్నైవ. జీవేశ్వరపరమాత్మభేదకల్పనాచైతన్నిమిత్తైవ. తథాఅస్తి, నాస్తి, అస్తినాస్తి, త్యాద్యాశ్చయావన్తోవాఙ్మనసయోర్థేదా యత్రైకంభవద్వి- తద్విషయాయాః నిత్యాయాః దృష్టేర్నిర్విశేషాయాః. అస్తినాస్త్వే, కంనానా, గుణవదగుణం, జానాతనజానాతి, క్రియావదక్రియం, ఫలవదఫలం, సబీ

ఆ. ఏవేత్యాహ (జీవేశ్వరేతి) (ఏతన్నిమిత్తైవేతి) జ్ఞానానిత్యత్వ తద్భేదకల్పనానిమిత్తైవ. నిత్యానిత్యజ్ఞానవతోన్జీవేశ్వరయో, ద్విచిత్రజ్ఞానవతాత్మజీవానాం, పరమాత్మన, శ్రేయకత్వం నసమ్భవతీతియక్త్యాభాసేన తైర్భేదకల్పనాదిత్యర్థః కింఞ్-
* అత్తనైవాయం జ్యోతిషానై * అయమాత్మాబ్రహ్మసర్వానుభూః * ప్రజ్ఞానఘన ఏవేత్యాదిశ్రుతిభ్యుత్తనవివ నిత్యదృష్టిరూపత్వా. రాత్తనశ్చ * సర్వాః ప్రజాయత్రైకం భవన్తిత్యాదిసాసర్వకల్పనానాం తన్నాత్మత్వేనతద్వ్యతిరేకేణాభావోత్పేద్విశేషత్వా, తద్రూపాయాఅపిదృష్టేర్నిర్విశేషత్వాత్సామన్తీత్యాద్యాస్సర్వాఃకల్పనాః బ్రాహ్మినిమిత్తాఏవేత్యాహ (తథా౭వీతి) యావన్తోవాగ్నేహానామవిశేషః, మనసోభేదరూపవిశేషాశ్చ యత్రాత్మస్వేకంభవన్తి * సర్వేవేదాయత్రైకంభవన్తిసర్వాః ప్రజాయత్రైకంభవన్తిత్యాదిశ్రుతేః - తద్విషయాయాః - తత్సర్వాపాయాః అతవివనిత్యాయాః నిర్విశేషాయాః దృష్టేః అస్తీత్యాదికల్పనాఅస్తికానాం, నాస్తీతికల్పనాకూన్యవాదినాం, అస్తినాస్తీతికల్పనాదిగమ్భూరాణాం, అన్యేషాంచ యథా యథం సావయవత్వాదికల్పనా, సాసర్వాపి తథా- బ్రాహ్మినిమిత్తైవేతిపూర్వేణాన్వయః. నను తేతేతార్కికా అత్తనో౭వ్నిత్యాదిక తర్కేణసాధయన్తి- అతోనతేషాం బ్రాహ్మినిమిత్తత్వ మిత్యాశ్శబ్దశ్రుతివిరుద్ధత్వా, దసజేఅత్తస్యనుపపత్తే, న్నేషాం కల్పనానాంసత్వేమాత్రేనుపపత్తే, శ్చ తేషాం తార్కికాణాంకల్పనానప్రమాణపథమారోహతీత్యాహ (అస్తినాస్తీతి) సుఖమై నజానాత్మ్య, స్వత్రజ్ఞానాతీ, తికాదాచిత్రజ్ఞానవత్త్వకల్పనాచైశేషికాదీనాం. అత్తాపరలోకంప్రతిగచ్ఛతీతికేషాంచిత్రీయావత్త్వకల్పనా. ఇహైవస్థిత్యాశరీరాంతరంగ్యస్థితీత్యన్యేషాం. దేహత్వవాదే త్షణికవిజ్ఞానవాదేవాఅఫలం- పరలోకస్థాయినో౭భావాత్. అన్యేషాంఫలవత్. దేహత్వ త్షణికవాదిషక్షేపివ కర్తృతద్వానసానామాశ్రయాభావాత్ పరలోకేనిర్భజం. నిత్యాత్మవాది

శం. జంధిర్బం, సుఖంఃఖం, మధ్యమమధ్యమం, శూన్యమశూన్యం, పరోయమహమస్య, ఇతివా సర్వవాక్ప్రత్యయాగోచరే పరోయోవికల్పయితుమిచ్ఛతి - సమానంఖమపి చర్మవద్వేషయితుమిచ్ఛతి, సోపానమివచ పద్భ్యామారోఢుమిచ్ఛతి, జలేభేచమీనానాం వయసాఙ్గపదం దివ్యక్షతే, - * నేతి నేతి * యతోవాచోనివర్తంత ఇత్యాది ప్రతిభ్యః, * కోఽద్ధావేదేత్యాది మన్త్రీవర్ణాత్, కథంతర్నితస్య సమ ఆత్మైతి వేదనం. బ్రాహ్మిణేన ప్రకారేణ తమహం సమ ఆత్మైతి విద్యాం. అత్రాఖ్యాయికామాచక్షుతే - కల్పితైర్లమనుష్యోముద్ధః కైశ్చిదుక్తః కష్టించిదపరాధేన తిథిక్

ఆ. నాంసభజం. (మఃఖం) ఆనుఖయాపంనైశేషికాదివాదే. యద్వా - విజ్ఞానవాదే సోపన్లవచితస్య నతిరూపస్య సంసారిణా హేయత్వాన్తేకా రాద్ధుఖయాచత్వమాత్మనః. శరీరమధ్యవివచితైర్బిద్ధి దిగ్భుజాణామతే. అస్యేషాంతు తద్భూతైర్వస్తీత్యమధ్యమం. (పరోయమితి) మత్తపరోయం, ఆహంతితోఽస్య, ఇతి ప్రత్యక్షరాశ్చేదాదికల్పనా. ఆస్తీత్యాద్యాః పరోయ మహమస్య ఇత్యనాః కల్పనాః వాక్ప్రత్యయాగోచరే - వాఙ్మనసా గోచరేయోవికల్పయితు మిచ్ఛతీత్యన్వయః (ఆరోఢుమితి) అత్ర ఖమిత్యనుషఙ్గః జలేమీనానాం, భేవయనా, మిత్యన్వయః. వాఙ్మనసభేదాత్రనిసనై- లదగోచరత్వాదిత్యత్ర క్రమేణ శ్రుతిద్వయమాహ (నేతి నేతి) వాఙ్మనసాగోచరత్వే శ్రుత్యంతరమాహ (కోఽద్ధేతి) ఆద్ధా- సాక్షాద్వేదలి మనోగోచరత్వం, క ఇహస్రావోచదితవాగ్గోచరత్వం, చ నిషేధతీత్యర్థః. వాఙ్మనసాగోచరత్వే శ్రవణమనసయో రసమృవాదాత్మనో వేదనం నశమృవతీతి శబ్దతే (కథమితి) తర్హి మాస్తాత్మ వేదన మిత్యాశబ్ద్యశ్రుతేరసతి శబ్ద్యత్వా దాత్మవేదన నిషేధామోగా త్రస్రోపాయం పృచ్ఛామిత్యాహ (బ్రాహ్మితి) కేన ప్రకారేణ సమ ఆత్మైతి విద్యాం - తం ప్రకారం బ్రాహ్మీత్యన్వయః. * నేతి నేతి త్యాది శ్రుత్యుదాహరణేన వేదన నిషేధేనైవ తస్య స్వప్రకాశస్య బోధఇతి వేదన ప్రకార స్సోక్తత్వాత్, ప్రకారాంతరస్యాత్మాభావా, దినేనైవ ప్రకారేణావిషయతయా వేదితవ్యఇతి మత్వాసాపహా సముత్తరమాహ (అత్రాఖ్యాయికామితి) (ముగ్ధఇతి) మూఢభత్వర్థః. (స్థావరా

౪౦. త్వాం నాసిమనుష్యశ్చితి. సముద్ధతయా ఆత్మనో మనుష్యత్వం ప్రత్యయితుం కఞ్చిదుపేత్యాహ బ్రవీతుభవాత్ కో హమస్మీతి. సతస్య ముద్ధతాం జ్ఞాత్వా ఆహక్రమేణ బోధయిష్యామీతి. స్థావరాద్యాస్తే భావమపోహ్య నత్వ మనుష్యశ్చిత్వత్వా ఉపరరామ. ముద్ధః సతం ప్రత్యాహ భవాత్ మాంబోధయితుం ప్రవృత్తస్తూష్ణీం బభూవ- కింస బోధయితీతి. తాదృగేవ తద్భవతో వచనం. నాస్య మనుష్యశ్చిత్వత్వే మనుష్యత్వమాత్మనో న ప్రతిపద్యతేయః- సకథం మనుష్యోఽసీత్వత్వేఽపి మనుష్యత్వమాత్మనః ప్రతిపద్యతే. తస్మాద్యథాశాస్త్రోపదేశపవాన్తావబోధవిధిః- నాస్యః సహ్యగ్నే ద్రాహ్యం తృణాద్యన్యేన కేనచిద్దన్తంశక్యం. అతపవశాస్త్రం ఆత్మస్వరూపంబోధయితుం ప్రవృత్తం సదమనుష్యత్వప్రతిషేధనే నేవ * నేతి నేతీ త్యుక్త్వా పరరామ. తథా * అనస్తరమబాహ్య మయమాత్మాబ్రహ్మసర్వానుభూరిత్యనుశాసనం * తత్త్వమసి

ఆ. దీపి) నత్వం స్థావరాదిరూపఇత్వత్వేత్వర్థః. సన్నితరనిషేధేన తద్వేదేజ్ఞాతేఽపి త్వమేవంభూతఇత్వసభిధానే అహమేవంభూతఇతి జ్ఞానాభావా తదర్థం విధిముఖేన బోధనంకార్యం. అత ఆహ (నాసీతి) అపరోక్షతయా ప్రతీయమానవస్తుని పర్యయేణ గృహీతే విపర్యయనిరాసమాత్రేయత్వః కార్యః. సతు స్వరూపబోధే- తస్య స్వయమేవప్రతీతేః. తథాపిచేన్న బోధ్యం శక్నోతి - తస్మి మూఢత్వాదుపదేశానర్హపివ సఇత్వర్థః. అతః ప్రకృతే ఆత్మనోనిత్యాపరోక్షస్వాహంమనుష్యశ్చిత్వా దినా ఆరోపాత్తద్రూపేణ ప్రతీతే సస్య * నేతి నేతి * యతోవాచోనివర్తనఇతీత రనిషేధకృతే స్వప్రకాశస్వనియమేన ప్రతీతిసమ్భవాదయమేవోపదేశప్రకారః- నాస్యశ్చిత్వపసంహరతి (తస్మాదితి) సనుశాస్త్రం వినాప్యన్యతో విధిముఖేనాత్మావబోధోఽస్తీత్యతహ (సహ్యగ్నేరితి) శాస్త్రైక సమర్థిగమ్యత్వాదాత్మనో సహేత్వప్రరేణ బోధస్సమ్భవతీత్యర్థః. శాస్త్రేయోఽప్యవబోధప్రకారోఽయమివ- నాస్యశ్చితితరనిషేధమాత్రేణోపరమాన్నిశ్చీయతఇత్యాహ (అతపివేతి) * ఇత్యనుశాసనమితి పదేనార్థాదనుశాసనానస్తరనిషేధా దప్యేవమేవేత్యాహ (తథానస్తరమితి) * తత్త్వమసీత్యత్రాపి తత్పదార్థ సామానాధికరణ్యేన త్వంపదార్థే కర్తృత్వాదినిషేధేనైవ తస్య బ్రహ్మత్వబోధఇత్యాహ (తత్త్వమసీతి) * తత్కేన

౪౦ * యత్ర త్వస్య సర్వమాత్మైవా భూత్తేనకంపశ్యే దిత్యేవ
మాద్యపి. యావదయమేవం యథోక్తమిమమాత్మానం నవేత్తి-
తావదయం బాహ్య నిత్యదృష్టిలక్షణ ముపాధిమాత్మత్వే నోపే-
త్యావిద్యయోపాధిధర్మాత్వనోమన్యమానోబ్రహ్మాదిస్తవ్యప-
ర్యస్తేషు దేవతర్యక్షిరయస్థానేషు పునఃపునరావర్తమానోఽవి-
ద్యాకామకర్మవశాత్ సంసరతి.....*

ఇతి శ్రీగోవింద భగవద్పుజ్య పాదశిష్యస్య
పరమహంసపరివ్రాజకాచార్యస్య శ్రీశక్తిరభగవతఃకృతా
ఐతరేయోపనిషద్భాష్యే, ప్రథమాధ్యాయభాష్యమ్.
ఓమ్ తత్సత్.

ఆ. కంపశ్యేదితి దర్శనక్రియాకర్తృత్వనిషేధాదప్యవేద్యతమైవాతనో జ్ఞానమిత్యాహ
(యత్ర త్వస్యేతి) (ఏవమాద్యపీతి) వేద్యత్వం నిషేధతి తేషాః. తస్మాదాత్మనః
కర్తృత్వాది భర్తృవ తయా ప్రమాణేన జ్ఞాతుమశక్యత్వాత్తద్దర్శనత్వప్రతీతేరజ్ఞాన-
మూలత్వేన భ్రమత్వాన సంసారిత్వేన ప్రతీతస్యవస్తుతోబ్రహ్మమాత్రత్వాదనేనై-
వన్యాయేనేవైరస్యాపి సర్వజ్ఞత్వాదేరూపాధికత్వేన బ్రహ్మాత్వాద్భేదమానాభావాత్త-
స్యాపి వస్తుతోబ్రహ్మమాత్రత్వా, స్మత్త్రయతత్వానః- కిన్వాత్తైకవివాఖ్యైకరస-
ఇత్యభిప్రేత్య- ఏవంభూతస్య కథం సంసారప్రతీరిత్యాశక్త్యైకత్వన సంసార-
స్యాజ్ఞానతటోపాధికత్వ ముత్తరాధ్యాయసజ్జక్యపక్షాగితయాలహ (యావద-
యమితి) (బాహ్యనిత్యదృష్టిలక్షణమితి) ప్రత్యగాత్మనో బాహ్య మన్తఃకరణ-
వృత్తిం. వృత్తివృత్తిమతోరభేదా దన్తఃకరణ మిత్యర్థః.....*

—శ్లోకము—

ఇతి శ్రీపరమహంసపరివ్రాజకాచార్య శ్రీమచ్ఛ్రీధానస్తవభాష్యపాదశిష్య
శ్రీమద్భగవదానందజ్ఞానకృతాయాం - ఐతరేయోపనిషద్భాష్య టీకాయాం
ప్రథమాధ్యాయభాష్యటీకా.
ఓమ్ తత్సత్.

ఉ— యదేతద్రేతస్తదే తత్సర్వేభ్యోఽజ్ఞేభ్యస్తేజఃసమ్భవ
తమాత్మన్యేవాత్మానం విభర్తి తద్యదా స్త్రియాం

౪౦. వైఅయం- సంసారిరసాదిక్రమేణాదితః-ప్రథమం రేతోరూపేణ
గర్భోభవతీతి- తదాహ- యదేతత్ పురుషే రేతః- తేన రూపేణే
తి. తద్వైతద్రేతోఽన్నమయస్య పిణ్డస్యసర్వేభ్యః అజ్ఞేభ్యోర
సాదిలక్షణేభ్యస్తేజః- సారూపంశరీరస్యసమ్భవతం - పరినిష్ప
న్నం. తత్ పురుషస్యాత్మభూతత్వాదాత్మా. తమాత్మానం- రేతో
రూపేణగర్భీభూతం. ఆత్మానమాత్మన్యేవ- స్వశరీరేపవవిభర్తి-
ధారయతి. తత్- రేతోయదా- యస్మిన్దా లే. భార్యాయుతుమ
తీ. తస్యాంయోషాఽగౌస్త్రియాంసిచ్చతుష్పగచ్ఛక- అథ- త

౪౧. స్పృశ్య రసాదిక్రమేణ రేతోరూపేణపరిణామేనతి తత్సంక్లెష్టస్యాపీతతైవరేతస్సం
క్లెష్టేణ రేతోభావేనతి తేన రూపేణ పురుషస్య శరీరేవిద్యమాన వస్యసగర్భభిత్వా
హ (రసాదీతి) రసాదిత్వాది శబ్దేన శోభితమాంసాదిగృహ్యతే. రసాదిక్రమేణ
యదేతత్ పురుషే రేతః- తేన రేతోరూపేణగర్భోభవతీతియత్- తదాహేతిపశ్చాద
స్వయఃకార్యః. నను తస్య గర్భత్వమప్రసిద్ధమిత్వాశబ్ద్యప్రేయేవ తస్యపురుష
భృతత్వాదాత్మావృత్త్యాగర్భత్వమితివత్తుం తదేతదిత్వాది విభక్తిత్వవైవాక్యం
తద్వాచచ్ఛే (తచ్చైతదితి) (రసాదిలక్షణేభ్యః) రసాదిభాతుసముదాయ
రూపత్వాచ్ఛరీరస్య తేషాం తదవయవత్వం. చరమభాతుత్వాచ్చ రేతసశరీరస్య
సారూపత్వంచేత్సర్వః. (ఆత్మభూతత్వాదితి) ఆత్మాభిమానవిషయశరీరభూత
త్వాత్. తత్కాత్మానం గర్భీభూతం- విభక్తిత్వమాజానుషక్లేణవాక్యం పూరణీ
యం. ఉక్తమథం శ్రుత్యక్షరారూఢంకరోతి (ఆత్మానమాత్మనీతి) అతఃఆత్మాన
మిత్యస్య నపునరుక్తిదోషః. ఏవం పితృశరీరరూపమావసధం, తత్ర రేతోరూపేణా
వస్థానం, చోక్త్వా మాతృదేహరూపావసధం, తత్ర గర్భరూపేణావస్థానం, చ దర్శ
యితుం పితృశరీరాన్నిర్గమనరూపం జన్మదర్శయతి (తద్రేతభితి) యదేత్య
క్తంకాలంవిశదయతి (భార్యేతి) పశ్చాన్నివిద్యాయాం * యోషాపావ గౌ
తమాగ్నిర్విదినాఽయమగ్ధోదగ్ధితీతివత్తుం యోషాగ్నివిత్వక్తం (ఉపచగ్ధ

ఉ— సింహత్వై తజనయతి తదస్య ప్రధమంజన్మ॥ ... ౧

ఇతి ప్రధమఃఖణ్డః.

తత్ స్త్రియా ఆత్మభూయం గచ్ఛతి యథా స్వ
మగ్నం తథా తస్మాదేనాంనహిన స్తిసాస్యైతమాత్మా
నమత్రగతంభావయతి॥ ౧

శం. దై తత్ - రేత ఆత్మనో గర్భభూతంజనయతిపితా. తత్ - అస్య పురు
షస్య స్థానాన్నిర్దమనం రేతస్సేకకాలే రేతోరూపేణాస్య-సం
సారిణః ప్రధమంజన్మ- ప్రధమావస్థాభివ్యక్తిః. తదేతదుక్తం పు
రస్తాత్ * అసావాత్మా ముమాత్మానమిత్యాదినా. ౧

ఇతి ప్రధమఖణ్డభాష్యమ్.

తత్ - రేతోయస్యాం స్త్రియాంసి క్తంసత - తస్యా ఆత్మభూ
యం-ఆత్మావ్యతిరేకతాం యథాపితుః- ఏవంగచ్ఛతి- ప్రాప్నో
తి. యథాస్వమగ్నం- స్తనాది. తథా- తద్వదేవ. తస్మాద్దేతోరే
నాం- మాతరంసగర్భీనహిన స్తిపిటకాదివత్. యస్తాత్ స్తనాది
స్వాగ్లవదాత్మభూయంగతం- తస్మాన్నహిన స్తి- నబాధతే ఇత్య
ర్థః. సా-అస్తర్వత్పీవతమస్య- భర్తురాత్మానమత్ర-ఆత్మనక్షద

అ. స్తితి) భార్యాం సజ్జచ్ఛస్తిత్వర్థః ఆస్యరేతోరూపేణ స్థానాన్నిర్దమన మిత్యస్వ
యః. రేతో భార్యాయాంసింహత్వప్రవాక్యానరంసంవాదయతి (తదేతదితి)
అసావాత్మా- పురుషః అముచూత్తానం- స్వీయం రేతోరూపమాత్మానంఅస్తై ఆ
త్మనే- భార్యారూపాయసజ్జచ్ఛతీత్వర్థః..... ౧

ఇతి ప్రధమఖణ్డభాష్యటీకా.

నమ స్త్రీశరీరే ప్రవిష్టంపురుషస్యరేతః స్త్రీయాఉపద్రవకారిస్సాత్ శరీర
లగ్నబాణవదిత్యాశక్తోక్తం తత్ స్త్రీయాఇత్యాది. తదేతద్వాచకస్త్వే (తదే
తోయస్యామితి) పిటకాః- వ్రణయాపగ్రణ్థివశేషః. తద్వన్నహిన స్తివ్యతిరేకేణ
బృష్టైర్ద్రవః అక్షరార్దమత్వా పిండితార్దమాహ (యస్మాదితి) అత్ర ప్రసజ్ఞాత్
స్త్రీయాసావభావేన గర్భరక్షణం కర్తవ్యమితివిధతై (నేతి) భావయతి- భావ

ఉ— సాభావయిత్రీ భావయితవ్యాభవతితం స్త్రీగర్భం
 బిభర్తిసోఽగ్రపవకుమారం జన్మనోఽగ్రైఽధిభావయ
 తి సయత్ కుమారంజన్మనోఽగ్రైఽధిభావయతిఅత్తా

శం. రేప్రవిష్టం- గతంబుద్ధ్యాభావయతి- వర్ధయతి. పరిపాలయతి గ
 ర్భవిరుద్ధాశనాది పరిహార మనుకూలాశనా ద్యుపయోగంచ కు
 ర్వంతి. ౧

సాభావయిత్రీ- వర్ధయిత్రీ భగ్తురాత్మనోగర్భభూతస్య భావ
 యితవ్యా- రక్షయితవ్యాచ భర్తృభవతి. నహ్యుపకారప్రత్యు
 పకారమస్తరేణలోకేకస్య చిత్కేనచిత్ సమ్బంధఉపపద్యతే. తం
 గర్భం స్త్రీయథోక్తేనగర్భధారణవిధానేనబిభర్తి-ధారయతి. ప్రా
 జ్ఞన్మనః; సః-పితౄఅగ్రపవ-పూర్వమేవ. కుమారంజాతమాత్రం,
 జన్మనోఽధి-ఉద్భవంజన్మనః. జాతంకుమారం, జాతకర్తాదినాభా
 వయతి. సః-పితై వంపుత్రంజాతకర్తాదినాయద్భావయతి-తదా
 త్తానమేవభావయతి. పితౄరాత్మైవపితౄరూపేణజాయతే. త

ఆ. యేదిత్యర్థః. పాలనోపాయమాహ (గర్భవిరుద్ధేతి) ౧

తస్యాప్యస్తర్వత్త్వి రక్షణంవిధతై (సాభావయిత్రీతి) చశబ్దస్యనేత్యల్రస
 మ్మగ్ధః. సాపీత్యర్థః. తస్యాభావయితవ్యత్వేహేతుమాహ (నహీతి) స్త్రీపురుష
 యోః పరస్పరోపకారకత్వముక్తాతయోఃపుత్రసాధ్యవక్ష్యమాణపుణ్యకర్మప్రతినిధి
 త్వరూపప్రత్యుపకారసిద్ధ్యర్థం పుత్రంప్రత్యుపకారకత్వమాహ (తమితి) అగ్ర
 ఇత్యత్రైవశబ్దోజన్మనఃపూర్వకాలంవదతి. ద్వితీయోజనకాలం, అధిశబ్దోఽనస్తర
 కాలంవదతీ, తివ్యాచక్షు (ప్రాజ్ఞన్మనఃఇత్యాదినా) పూర్వమేవేవ్యస్యవివరణమా
 హ (జాతమాత్రమితి) జాయమానమిత్యర్థః (జాతకర్తాదినేతి) జన్మనః
 ప్రాక్సేమనాదినా, జన్మనకాలే సుఖనిష్క్రమణార్థం మస్త్రజలప్రాక్షణాదినా, అన
 స్తరంజాతకర్తాదినే, త్యర్థః పిత్రాజాతకర్తాదికంకర్తవ్యమిత్యభిధాయతేప్రాతి
 (సపితేతి) (ప్రవిశతీత్యాదీతి) * గర్భభూత్వాసమాతరం తస్యాంపునర్మ
 వోభూత్వాదశమేమాసిజాయతఇతిమస్త్రశేషః మోక్షప్రకరణేపుత్రోత్పాదనస్య

ఉ— నమేవ తద్భావయత్యేహం లోకానాం సస్తత్యావవం
సస్తతాసీమేలోకాస్తదస్య ద్వితీయం జన్మ॥... ౨

ఇతి ద్వితీయః ఖండః.

౩౦. ధావయ్యక్తం * పతిజ్ఞాయాం ప్రవిశతీత్యాది. తత్త్రిమగ్ధమాత్మా
నం పుత్రరూపేణ జనయిత్వా భావయతి. ఉచ్యతే (ఏహం లోకా
నాం సస్తత్యై) అవిచ్ఛేదా యేత్యర్థః. విన్దిద్యేరకా హీమే
లోకాః పుత్రోత్పాదనాది యదినకుర్యుః. తేచ పుత్రోత్పాద
నాదికర్తావిచ్ఛేదేనైవ సస్తతాహి ప్రబన్ధరూపేణ వర్తంతే యస్మా
దిమేలోకాః- తస్మాత్తదవిచ్ఛేదాయ తత్కర్తవ్యం. నమో యే
త్యర్థః. తదస్య- సంసారిణః పుంసః కుమారరూపేణ మాతురుద
రాద్యన్నిర్గమనం - తత్ కేతోరూపాపేక్షయా ద్వితీయం జన్మ-
ద్వితీయావస్థాభివ్యక్తిః. ౨

ఇతి ద్వితీయఖండభాష్యమ్.

ఆ. విధానాత్ పుత్రోత్పాదనం మోక్షసాధనమిత్యభిప్రాయేషు చ్యుతి (తత్త్రిమగ్ధమి
తి) * సకర్మణాన ప్రజయేత్వాది శ్రుతే ర్లోక్షప్రకరణే పుత్రోత్పాదనోక్తిరైవ
రాగ్యాధైత్యభిప్రేత్య ప్రకృత శ్రుత్యోత్తరమాహ (ఉచ్యత ఇతి) అత్ర లోకక
జ్ఞేన లోకసాధనీభూతాః పుత్రపౌత్రాదయో గృహ్యంతే. తేహం సస్తత్యేత్యర్థః.
పుత్రోత్పాదనేనైవోక్తానాం లోకానాం సస్తత్యం ప్రసిద్ధమివ త్తు మేవం సస్త
తాహితి వాక్యం వ్యాచక్ష (తేచేతి) స్వేన పుత్రోత్పాదనే విధిః కృతే సతి స్వపు
త్రోఽపి తథా, తత్పుత్రోఽపి తథే, త్యేవం లోకసస్తతిర్భవతీత్యర్థః. పుత్రో
త్పాదనస్య లోకసస్తతిరేవ ప్రయోజనమితి వదంతాశ్చ తస్య మోక్షసాధన
త్వం నిరస్తమిత్వాహ (నమో యేత్యర్థ ఇతి) ఏవం ప్రసక్తాద్భర్తృభావకాదివి
ధిముక్త్యా ప్రకృత వైరాగ్యార్థం ద్వితీయం జన్మదర్శయతి (తదన్వేతి) ... ౨

ఇతి ద్వితీయఖండభాష్యటీకా.

ఉ— సోఽప్యాయమాత్మా పుణ్యేభ్యఃకర్మభ్యః ప్రతిని
ధీయతే అథాస్యాయమితరఆత్మాకృతకృత్యోవయో

శం. అస్య- పితుః సోఽయం- పుత్రఃఆత్మాపుణ్యేభ్యః - శాస్త్రో
క్తేభ్యఃకర్మభ్యః-కర్మనిష్పదనార్థం ప్రతినిధీయతే-పితుఃస్థానే.
పిత్రాయత్కర్తవ్యం-తత్కరణాయప్రతినిధీయతఇత్యర్థః. తథా
చసమ్ప్రతివిద్యాయాం వాజసనేయకేపిత్రాఽనుశిష్టోఽహం
బ్రహ్మహంయజ్ఞాదిత్యాదిప్రతిపద్యతఇతి. అథ- అనంతరంపుత్రే
నివేశ్యాత్మనోభారమస్య- పుత్రస్యేతరోఽయం పిత్రాఽన్యకృత
కృత్యః - కర్తవ్యాదృణత్రయాద్విముక్తః. కృతకర్తవ్యఇత్యర్థః.

అ. ఏవం పితృశరీరేఽత్యనైశుచోఽత్యనైశుచిరేణోరూపేణావస్థానం, తతో
ఽపినిర్గమనం, తతోమాతురుదరే మలమూత్రాక్రావేవిస్తాక్రిమివదవస్థానం, తతో
యోనిద్వారానిర్గమనం, చేత్యాద్యత్యంతం కష్టమిత్కుత్వా- జన్మానంతరమపి నస్వా
తస్త్రియం - కిన్తు పితృనియోగాత్తత్పారతస్త్రియ సర్వదా కర్మానుష్ఠాతవ్యమితివ
దన్పుత్రేణకర్తవ్యం పితురుపకారాంతరం దర్శయతోస్యేతి వాక్యంవ్యాచక్షే
(అస్యేతి) పితుర్ద్వావత్తానా- దేహా. స్వదేహః పుత్రదేహశ్చేతి. తత్రపుత్ర
స్యోపయోగమాహ (సోఽయమితి) పుత్రస్యప్రతినిధిత్వమస్యతాత్పుత్రమి
త్యాహ (తథేతి) సమ్ప్రతిః- సమ్ప్రదానం. స్వకర్తవ్యస్య పుత్రేష్టాపనం.
తద్యతోచ్యతే- సాసమ్ప్రతివిద్యేత్యర్థః. యదాతుపితాప్రైష్యన్తస్యతే- స్వస్య
పరలోకగమనంనిశ్చినోతి. అథ పుత్రమాహత్వంబ్రహ్మత్వంయజ్ఞత్వం లోకఇతి.
మయాఽభ్యేతవ్యంబ్రహ్మ - వేదః. తత్త్వం - త్వయాఽభ్యేతవ్యం, మయాక
ర్తవ్యోఽయంయజ్ఞత్వం - త్వయాకర్తవ్యః, మయాసమ్పాద్యో లోకత్వం-
త్వయాసమ్పాద్యఇతి. ఏవం పిత్రాఽనుశిష్టస్కృతపుత్రః అహంబ్రహ్మహంయ
జ్ఞోఽహం లోకఇతి ప్రతిపద్యతే - అహంబ్రహ్మభ్యేష్యే, యజ్ఞాకరిష్యే, లో
కంసమ్పాదయిష్యామి, తి స్వీకరోతీత్సుక్తమిత్యర్థః. అనేన స్వశరీరస్య తృతీయా
వస్థాత్తా. నను కిమర్థం పుత్రంప్రతినీదథాతి- స్వయమేవకరోత్తిత్యాశ్చ్యుస్వ
స్య మరణాత్కర్తుమశక్తే రిత్యనిప్రామేణోక్తం అథాస్యాయమితి. తద్వాచక్షే

ఉ— గతఃప్రైతిసగతః ప్రయన్నేవ పునర్జాయతేతదస్య
తృతీయంజన్మ

శం. వయోగతః- గతవయాః. జీర్ణస్సౌప్రైతి-మి యతే. సగతః-
అస్మాత్ ప్రయన్నేవ - శరీరం పరిత్యజన్నేవ తృణజలూకావ
దేహో న్తరముపాదదానఃకర్మచితంపునర్జాయతే. తత్-అస్య మృ
త్వాప్రతిపత్తవ్యం యత్ - తత్తృతీయంజన్మ. ననుసంసరతఃపి
తుస్సకాశాద్రేతోరూపేణ ప్రథమంజన్మ, తస్యైవ కుమారరూ
పేణమాతుర్ద్వితీయంజన్మోక్తం. తస్యైవ తృతీయేజన్మనివక్తవ్యే
ప్రేతస్య పితుర్యజన్మ - తత్తృతీయమితకథముచ్యతే. నైషదో

అ. (అథేతి) ఏవకారార్థం మధ్యేవిలబ్ధ్యాభావందర్శయతి (తృణజలూకేతి) తృణ
జలూకా తృణస్యానంగత్వా తృణా నరమాక్రమ్యత్వానం - దేహం పూర్వస్మాత్
తృణాదుపసంహరతి- పూర్వతృణంముచ్చతి. ఏవమేవాయమాత్మాదేహో న్తరం పరి
గృహ్యపూర్వదేహం ముచ్చతి మధ్యేవిలబ్ధ్యాభావంక్రత్యన్తరేఉక్తతృణః కర్మ
చితందేహో న్తరముపాదదానః పునర్జాయతేతదస్యయః. యద్యపి దేవయాన పితృ
యాణమార్గాభ్యాంగచ్ఛతాం లోకా న్తరవిశరీరగ్రహణముక్తం * ఉభయవ్యా
మోహోత్పత్తిదైహిమాత్రే * ఆకాశాచ్చస్త్రిమసమేషసోమారాజేతిశ్రుతేః. నతు
పూర్వదేహత్వాగ్కాలవివ- తథాపి * సవిజ్ఞానోభవతి సవిజ్ఞానమేవాన్యవక్త్రాదు
తితిశ్రుతో వాసనామయంభావిశరీరముత్థాన్తికాలవివగృహ్యేతిత్యుక్తత్వాత్ తదభి
ప్రాయం తృణజలూకానిదర్శనమిదంద్రవ్యం. (తదస్యేతి) యస్మత్త్వాప్రతి
పత్తవ్యం- తదస్య తృతీయంజన్మేత్యన్వయః. యస్య జన్మద్వయముక్తం- తస్యైవ
తృతీయంజన్మవక్తవ్యం- ఔచిత్యాత్. అస్యథాఅస్యపితుఃపూర్వజన్మద్వయస్యాను
క్తత్వేన ఇదమస్య పితు ర్తృతీయంజన్మేత్యన్వయో పతేరితిశబ్దతే (నన్వీతి)
(ప్రేతస్యేతి) మి యమాణస్యేత్యర్థః. * యత్కుమారం భావయతి ఆత్మాన
మేవ తద్భావయతి * సోఽస్యాయమాత్మేతివ పితాపుత్రయోరభేదస్యోక్తత్వాత్
పుత్రస్యోక్తం జన్మద్వయం పితురేవ. తస్యైవచత్వీయోఽపిత్వవిరోధ ఇత్యాహ
(నైషదోషఇతి) యద్వా - పితుర్నరణానన్తరం పునర్జన్మస్యకై పుత్రస్యోపేవ

ఉ— తదుక్తమృషిణా॥..... ౪

ఇతి తృతీయఃఖండాః.

౪౦. షః- పితాపుత్రయోరై కాశ్చ్యస్యవివక్షితత్వాత్. సోఽపిపుత్రః
స్వపుత్రైభారంనిధాయేతఃప్రయన్నేవపునర్జాయతేయథాపితా.
తదస్యత్రోక్తమితరత్రాపుక్తమేవభవతీతిమన్యతేశ్రుతిః- పి
తాపుత్రయోరేకాశ్చ్యత్వాత్. ఏవం సంసరన్మవస్థావ్యక్తిత్ర
యేణ జన్మమరణప్రబంధారూఢఃసర్వోలోకఃసంసారసముద్రే ని
వృత్తితఃకథం చిద్యథాశ్రుత్యుక్తమాత్మానంవిజానాతియస్యాం క
స్యాజ్ఞేదవస్థాయాం- తదైవముక్తసర్వసంసారబద్ధనః కృతకృ
త్యోభవతీత్యే తద్వస్తుతత్త్వమృషిణా- మస్త్రేణాపుక్తమిత్యా
హ. ఇతి తృతీయఃఖండాభ్యావ్యమ్. ౧

ఆ. మేవ జన్మజ్ఞాతుంశక్యత ఇత్యభిప్రాయేణపితుశ్చ్యుక్తమిత్యాహ (సోఽపిపుత్రఇతి)
యథాపితేత్యనంతరం తతశ్చ పుత్రస్యైవ తృతీయంజన్మోక్తమితిశేషః. ఏవంపుత
దస్య తృతీయంజన్మేతివాక్యే తచ్చజ్జేన తత్ప్రకారత్వముచ్యతే. అస్యేతి పుత్రః
చ్యతే. అస్య- పుత్రస్య తత్ప్రకారంతృతీయంజన్మేతివాక్యాన్వయభిప్రాయః. నను ప
ర్యాయద్వయోక్తం జన్మయథాపుత్రగతం- ఏవం తృతీయపర్యాయోక్తమపిసాక్షా
త్పుత్రగతమేవోచ్యతాం- కింతయోరైకాత్మ్యవివక్షయేత్వాద్య పరిహారేదోషమాశ
ంకాహ (తదస్యత్రోక్తమితి) అయంభావః- పుత్రస్యపితరంప్రభువకార
ప్రదర్శనార్థం తత్ప్రతినిధిత్వేణైతే పితాస్వయమేవకర్తృకరోతు - కిం ప్రతినిధినే
త్వాశ్చిద్యతత్పరిహారార్థం పితర్నరణాభిధానం ప్రసక్తమితిమరణాంతరం నవక్త
వ్యమితి తృతీయంజన్మలాగువార్థం తస్మిన్నేవోక్తమితి. ఇదస్తు జన్మత్రయం సర్వే
షాం పూర్వేషామప్యస్తీతి ప్రదర్శయితుంపుత్రపుత్రైవక్తవ్యమపి తృతీయంజన్మపిత
ర్యుక్తమితి. పూర్వాభ్యామేకభ్యారోపప్రకరణోక్తమావసరత్రయంవైరాగ్యాన్వ
మిహప్రపచ్చ్య- తస్మిన్నేవాభ్యామే తస్యసంసారస్యనివర్తకత్వేనతదవసాదార్థం
యతత్త్వజ్ఞానముక్తం *సపితమేవేత్వాదినా-తత్సఖంప్రపచ్చ్యయితుంతదుక్త
మృషిణేత్వాదిగ్రంథః. తత్రతచ్చజ్ఞాన్వయాహ (ఏవమిత్యాదినా) (ఏవద్వస్తితి)

ఉ— గర్భేనుసన్నస్వేహమవేదమహం దేవానాంజ
నినూనివిశ్వాశతంమాపురతయసీరరక్షన్నధః శ్యేనో
జవసానిరదీయమితి ।

శం. గర్భే- మాతుర్గర్భాయేవసక. నివృత్తివిత్తే. అనేకజన్మా
స్తరభావనాపరిపాకవశాదేహందేవానాం - వాగ్గ్నాదీనాం
జనిమాని- జన్మాని. విశ్వా - విశ్వాని. సర్వాణ్యన్వవేదం - అ
హమహూఅనుబుద్ధవానస్తీత్యర్థః. శతం- అనేకాః. బహ్వ్యః
మా - మాంపురఃఆయసీః - ఆయస్యః. లోహమయ్యఇవాభే
ద్యాని శరీరాణీ త్యభిప్రాయః. అరక్ష- రక్షితవత్సంసాగ
పాశనిర్గమనాదధోఽధః. పశ్యశ్యేన ఇవజాలంభిత్యాజవసా-
అత్తజ్ఞానకృత సామర్థ్యేన నిరదీయం- నిర్గతోఽస్తి. అహూ.

ఆ. సంసారసముద్రపతనం, తతస్తత్త్వజ్ఞానాచ్చ తన్నివృత్తి. రిత్యేతద్వస్తీత్యర్థః.
(అహేతి) ప్రాప్త్యానిమితిశేషః

ఇతి తృతీయఖండా భాష్యటీకా.

(భావనేతి) అత్తానాత్మ వివేకభావనేత్యర్థః (వాగ్గ్నాదీనామితి)

ఉక్తానిజన్మాని- శరీరగ్రహణరూపాణి. తదుపక్షితస్సర్వోఽపి సంసారో వాగాది
కరణ తదనిష్ఠాత్మదేవాదిసంస్థాతస్య లిప్తశరీరస్యైవ- నత్వ సద్విస్మయపాపినోమమేత్య
ర్థః. అనేకపదార్థవివేకపూర్వకమాత్మజ్ఞానముక్తం. యద్వా- సర్వజ్ఞాదాత్మనస్స
కాశాదేవైహం జన్మానీత్యన్వవేదం- వితజ్జన్మహేతుభూతంమూలకారణమాత్మానం
జ్ఞాతవానస్తీత్యర్థః. యద్యపిగర్భే శ్రవణాదిజ్ఞానసామగ్రివాస్తి- తథాపిపూర్వజన్మ
కృతశ్రవణాది సామగ్రివశాదేవప్రతిబద్ధసృష్టౌ సత్త్వామపిగర్భేజ్ఞానోత్పత్తిఃసమ్య
వతీతిభావః, ఇతఃపూర్వకాలీనంబద్ధంబర్మయతి (శతమితి) (అభేద్యానీతి)
తత్త్వజ్ఞానమనరం తత్ప్రవాహవిచ్ఛేదాదిత్యర్థః. (అధోఽధఇతి) అధోబాకే
ష్టేవ. నికృష్టలోకేష్టేవారక్షస్తీత్యర్థః. యద్వా- అధఇతి శ్రావంపదం అభేత్య
దేవాన్వశ్చ (అధోఽధఇతి) అధ- అననరం. ఇదానీమిత్యర్థః. మన్త్రాద్రప్తు
రభిప్రాయమాహ (అహూఇతి) ఇదమాశ్చర్యం మమసంస్మృతమితి. వితదభి

ఉ— గర్భవవైతచ్ఛయానోవామదేవవమువాచ॥ ౧

సపవం విద్వానస్తాచ్ఛరీరభేదామార్ద్వ ఉత్కృ-
మ్యాముష్మిక్

శం గర్భవవశయానోవామదేవ యుషిరేవమువాచైవైతత్. ౧

సః - వామదేవ యుషిర్యథోక్తమాత్మానమేవం విద్వాన్
(అస్తాచ్ఛరీరభేదాత్) శరీరస్య - అవిద్యా పరికల్పితస్యాయ
స్య వదనిర్భేదస్య జననమరణాభ్యనేకానర్థశతావిప్లవశరీరప్రబద్ధ
స్య పరమాత్మజ్ఞానామృతోపయోగజనితవీర్యకృతభేదాత్. శరి
రోత్పత్తివీజావిద్యాదినిమిత్తోపమద్దహేతోశ్శరీరవినాశాదిత్యర్థః.
ఉద్ధ్వః- పరమార్థభూతస్సన్నధోభావాత్సంసారాదుత్కృష్ట
జ్ఞానవిద్యోతితామలసర్వాత్మభావమాపన్నస్సన్నముష్మిక్- య
థోక్తైజరేమరేమృతేభయే సర్వజ్ఞైఃపూర్వైఃసవరేఽన
స్తేఽబాహ్యే ప్రజ్ఞానామృతైకరసేప్రదీపవన్నిర్వాణమత్యగ

ఆ. ప్రాచీనమస్త్రప్రక్షునామనిర్దేశపూర్వకం తస్య తాత్పర్యంవక్తుం గర్భవవైతది
త్యాదిప్రాచ్యుతం తద్వ్యాచక్షే (గర్భిత్యాదినా) వితత్- పూర్వప్రాచ్య
ణోక్తమర్థజాతం చివం- మనోక్రప్రకారేణోవాచేత్యస్వయః ౧

జ్ఞానస్యావ్యభిచారయా ఫలవత్త్వజ్ఞానాయవామదేవేనఫలం ప్రాప్తమితి
వక్తుం సపవంవిద్వానితివాక్యంవ్యాచక్షే (సవామదేవఇతి) శరీరస్య పునరుత్ప
త్తిశక్త్యాం వారయతి (శరీరోత్పత్తి) తత్త్వజ్ఞానేనావిద్యాదినాశాదిత్యర్థః.
(పరమార్థభూతస్సన్నితి) ఉద్ధ్వశబ్దసోపతనవాచిత్యాత్, పరమార్థవస్తుసప
కదాచిదప్యథోభావరూపనిర్దేశభావేన నిరర్థుశోపతనభావా. దుర్ద్వశబ్దార్థత్వమి
త్యర్థః ప్రసిద్ధంస్వర్గలోకంవారయతి (అముష్మిక్యథోక్తఇతి) ఇన్ద్రియా
గోచరత్వేనాముష్మిన్నితినిర్దేశః స్వర్గశబ్దస్య నిరతిశయశుఖసామాన్యవాచిత్యా,
ద్బుష్టానస్తవైవ తథావిదత్యా, తవైవ ముఖ్యస్వర్గత్వం వైశేషికస్యతు స్వ
ర్గత్వమావేక్షితమిత్యర్థః ఉక్తస్య స్వర్గస్య బ్రహ్మరూపస్య స్వస్థాభేదమాశక్త్యా

ఉ— స్వర్గేలోకే సర్వాన్ కామానాప్నోఽమృతః సమ
భవత్ సమభవత్ ॥ ౨

ఇతి చతుర్థఃఖండాః.

ఇత్యైతరేయే ద్వితీయే ఆరణ్యకే షష్ఠమోఽధ్యాయః.

ఉపనిషత్సు ద్వితీయోఽధ్యాయః.

ఓమ్ తత్సత్.

౪౦ మత్ స్వర్గేలోకే - స్వస్తిన్నాత్మని. స్వేస్వరూపే. అమృతః
సమభవదాప్తజ్ఞానేనపూర్వం ప్రాప్తకామతయా జీవన్నేవ స
ర్వాన్ కామానాప్తేత్యర్థః. ద్విర్వచనం సఫలస్య సోదాహర
ణస్యాప్తజ్ఞానస్య పరిసమాప్తిప్రదర్శనార్థమ్. ౨

ఇతి చతుర్థఃఖండాభ్యాష్టమ్.

ఇతి శ్రీగోవింద భగవద్భాష్య పాదశిష్యస్య

పరమహంసపరివ్రాజకాచార్యస్య శ్రీశార్ఙ్గరభగవతః కృతా

వితరేయోపనిషద్భాష్యే, ద్వితీయాధ్యాయభాష్యమ్.

ఓమ్ తత్సత్.

ఆ. హ (స్వస్తిస్మితి) ఆత్మశబ్దస్యాస్త్రాకరణాద్యర్థత్వం వారయతి (స్వేస్వరూప
ఇతి) అస్మిన్ స్వగై మర్త్యదేహేదిభావం విహాయస్వాత్మభావేనైవస్థిత ఇత్యాహ
(అమృతఇతి) ఉత్తస్వర్గలోకేసర్వకామానాప్తితి భ్రమంవారయతి (పూర్వ
మితి) జీవన్ముక్తిదశాయామాప్తకామతయా సర్వాత్మత్వేనేత్యర్థః. (సోదాహర
ణస్యేతి) ఉదాహరణం వామదేవఇత్యర్థః. ఇతి చతుర్థఃఖండాభ్యాష్టికా..... ౨

—శ్లోకః—

ఇతి శ్రీపరమహంసపరివ్రాజకాచార్య శ్రీమచ్ఛ్రీధరానందపూజ్యపాదశిష్య

శ్రీమద్భగవదానందజ్ఞానకృతాయాం - వితరేయోపనిషద్భాష్య టీకాయాం

ద్వితీయాధ్యాయభాష్యటీకా.

ఓమ్ తత్సత్

శ్రీ

వివరణయోగము.

తృతీయాధ్యాయము - ప్రథమః ఖండః.

— శ్లోకములు —

ఉ— కోఽయమాత్మైతివయముపాస్త్యహే

శం. బ్రహ్మవిద్యాసాధనకృతసర్వాత్మభావఫలావాప్తింవామదే
వాద్యాచార్యపరమృతయాశ్రుత్యాఽవద్యోత్యమానాం బ్రహ్మ
విత్పరిషద్యత్యస్తస్రసిద్ధాముపలభమానా ముముక్షువో బ్రాహ్మ
ణాతిథునాతనాబ్రహ్మజిజ్ఞాసవోఽనిత్యాత్ సాధనలక్షణాత్
సంసారాదాజీవభావాద్వ్యావృత్త్యవో విచారయంతోఽన్యోన్యం
పుచ్చంతి. కథం. యంన్వాత్మానమయమాత్మైతి సాత్మాద్వయము
పాస్త్యహే- కఃసత్యైతి. యజ్ఞాత్మానమయమాత్మైతి సాత్మాదు
పాసీనోవామదేవోఽమృతః సమభవత్- తమేవవయమపుపా

ఆ. ఓమ్- పూర్వస్మిన్నాధ్యాయే జన్మత్రయసిరూపజేనై రాగ్యసిరూపితంజ్ఞానో
త్పత్త్యర్థం. సచ పదార్థజోధనవిధానై రాగ్యమాత్రేణ జ్ఞానోత్పత్తిరితి పదార్థ
జోధనపూర్వకం వాక్యాత్థం కథయితుం తృతీయాఽధ్యాయవిశేషప్రేరేపకపదార్థ
జోధనేఽధికారిణందర్శయన్ వాక్యమవతారయతి (బ్రహ్మవిద్యైతి) (వామ
దేవాద్యాచార్యైతి) ఆదిశబ్దేన * తద్యోగోదేవానాం ప్రత్యబుధ్యత సవివ
తదభవదిత్యాదినా ఉక్తాదేవాదయోగ్యత్వానై (ఆధునాతనాతి) పూర్వోక్త
రీత్యావై రాగ్యోత్పత్త్యర్థమిదం (ఆజీవభావాదితి) సంసారస్య హేతుభూతాద
విద్యా తత్కార్యేష్యత్పూర్వాపసహితాద్వాప్త్యవర్తితుం - సంసారం పరిత్యక్తుమిచ్ఛ
న్నైత్యర్థః విచారప్రకారమేవ వాక్యాన్వయేనస్పష్టికరుంపుచ్చతి (కథమితి)
సన్వయమాత్మైతివిశేషతోనిశ్చయేనకర్తతి ప్రశ్నానుపపత్తిః, తద్విచారేణవాసకి
జ్ఞప్తిప్రయోజన, మిత్యాశక్యత్వానంవినిసప్తి (యజ్ఞేతి) ఉపాస్త్యహే- ఉ
పాసీతుం ప్రవృత్తాన్విత్త్యర్థః వామదేవోయమాత్మాన్మముపాస్యామ్యతోఽభవత్-
వయమపి తనూత్మానముపాసీతుం ప్రవృత్తాః సకర్తృప్రశ్నార్థవిత్త్యర్థః ఉపాన

ఉ— కతరఃసత్యతా

శం. స్వహే - కోనుఖలుసత్యతేతి. ఏవం జిజ్ఞాసాపూర్వ మన్యోన్యం పృచ్ఛతామతిక్రాంతవిశేషవిషయ శ్రుతి సంస్కారజనితాస్త్రుతి రజాయత * తంప్రపదాభ్యాం ప్రా పద్యతబ్రహ్మేమంపురుషం * సపతమేవసీమానం విదారైతయూద్వారాప్రా పద్యత - ఏత మేవపురుషంద్వేబ్రహ్మణీఇతరేతరప్రాతికూల్యే నప్రతిపన్నేతి

ఆ సంనామ- ఉప- సామీప్యం విక్యం తేనైవనిరుపచరతసామీప్యత్వానై క్యేనాప రోక్షీకృత్యాసనం- త ద్రూపేణావస్థానంయత్- తమచ్యుతే. యద్వా- అహంనుభీ త్యాదివ్యవహారేషు తమేవ వయముపాన్తహే- తమేవాత్మత్వేన స్వీకృత్యభిథాః అ నాత్మనోఽహమితి ప్రతీత్యనుపపత్తైః సతత్తాకఇతిచిచారార్థః సచాయమాత్మే తినిశ్చయేచిచారాయోగః- తస్యైవకార్యకరణసక్తీర్ణత్వేన విచారోపపత్తైరితి. నను ఘాతానాం వ్యాకరణార్థేయః ప్రవిద్యః- సపివాత్మేతి నిర్ధారణసమ్భవా ద్విచారా నుపపత్తిరీత్యాశక్త్య- ఏవమపిద్వయోః ప్రవిద్యత్వేన నర్కమాణత్వాన్ననిర్ధారణమి తివతుండ్యయోః ప్రవిద్యత్వంస్మృతమిత్వాహ (ఏవంజిజ్ఞానేతి) (అతిక్రాంతేతి) అతిక్రాంతౌ- పూర్వముక్తాయావిశేషా- దేహే ప్రవిష్టా ప్రాణాత్మానౌ. తద్విష యశ్రుతిజన్యానుభవజన్యసంస్కారజనితాస్త్రుతిరీత్యర్థః. తామేవస్మృతింస్వరూ పతోదర్శయతి (తంప్రపదాభ్యామితి) తమిమంపురుషం- పురుషశరీరం ప్ర పదాభ్యాం- పాదాగ్రాభ్యాంబ్రహ్మ- అపరబ్రహ్మరూపః ప్రాణః ప్రవిష్ట ఇత్య ర్థః. ఆస్యస్య ప్రవేశే శ్రుతిమాహ (సపితమితి) శ్రుతిభ్యాం లబ్ధమర్థమాహ (ఏతమేవేతి) అత్ర ఇతిశ్రుతిభ్యా మిత్యధ్యాహృత్యఇతిశ్రుతిభ్యా మితరేతరప్రాతి కూల్యేన - ఇతరేతరాభిముఖతయా ఏతమేవపురుషంశరీరం ప్రతిపన్నే- ప్రవిష్టే ద్వేబ్రహ్మణీఇతి స్మృతిరజాయతేత్యన్వయః నకు ఏతమేవ పురుషమిత్యనేన * ఏ తమేవపురుషంబ్రహ్మతతమమపశ్యదిరివాక్యం, ద్వేబ్రహ్మణీఇత్యనేన * ద్వేబ్రహ్మ ణీవేదితవ్యేఇతివాక్య, ఇన్ద్ర ద్వయోః ప్రవేశేమానతయోపస్య నైమితి భ్రమితవ్యం-ఆ ద్యవాక్యేద్వయోః ప్రవేశాప్రతీతేః ద్వితియేన శబ్దబ్రహ్మపరబ్రహ్మణారభిధానేన తయోర్ద్వయోః ప్రవేశేమానత్వాయోగా, దిలి. తథాపితయోర్ద్వయోఃకథమాత్మత్వ

శం. తి. ఇతి తేచాస్య పిణ్ణస్యాన్యభూతే. తయో రన్యతర ఆన్యోపా
 న్యోభవితుమర్హతి. యోఽన్యోపాస్యః కతరోనుసరత్యేతివిశే
 షనిధారణార్థంపునరన్యోన్యం వప్రచ్ఛుర్విచారయంతః. పునస్తే
 షాం విచారయంతాం విశేషవిచారణాస్పదవిషయామతిరభూత్.
 కథం. ద్వేవస్తునీలస్త్రిపిణ్ణైఃపలభ్యేతే- అనేక భేదభిన్నేనకరణే
 న యేనోపలభ్యేతే, యశ్చైకపలభ్యేతే - కరణాంతరోపలబ్ధవిషయ

ఆ. శక్లేత్యతలహ (ఇతితి) తయోరన్యతరేణాపివిశాశరీరస్థితభావాత్ తయోరాన్యత్వ
 శక్లేత్యర్థః, ఏవంవిచారావేషీతామాత్మద్వయస్త్వప్రతిముక్త్యావిచారమాహ (తయో
 రన్యతరఇతి) * అత్తా వాఇదమేకవివేకేనైవజ్ఞేయత్వోపక్రమాన్మద్వయోరు
 వాస్యత్వమిత్యర్థః. (కతరోనుసరత్యేతి) యశ్చివాస్యఅత్తా-సకతరఇత్యన్వయః.
 (వప్రచ్ఛురితి) కతరస్సప్రత్యేతివాక్యేనేతిశేషః. ఏవం విచారక్రియమాణేఽతి
 పరిహృతాస్తకరణత్వాత్తేషాంప్రపదాభ్యాంప్రపన్నేకరణత్వేనాన్యతాత్వత్వనిశ్చ
 యో, మూర్ధ్వాప్రప్రేక్షకపలబ్ధిత్వేనాత్మత్వనిశ్చయ, శ్వాభూదిత్యాహ (పునరి
 త్యాదిహ) (విశేషేతి) విచారణాన్వదప్రాణాత్మద్వయవిషయావికస్త్రిక
 రణత్వేనా, పరస్మిన్నపలబ్ధిత్వేన, చ ప్రకారేణవిశేషరూపామతిరజాయతేత్య
 ర్థః. నను ద్వయోన్యత్వైర్విషయవిశేషమతిఃస్యాత్- తదేవనా నీతిశక్తే (కథమి
 తి) చక్షుషాచశ్యామిత్యాది ప్రకారేణద్వయోఃప్రతీతేర్నైవమిత్యాహ (ద్వే
 ఇతి) యేనోపలభ్యేతే, యశ్చోపలభ్యేతే, తేద్వేకపలబ్ధికర్తృకరణేవస్తునీకపలభ్యేతే
 ఇత్యన్వయః. తత్రకిం కరణమిత్యతలహ (అనేకేతి) చక్షుశ్శోత్రా ద్యనైక
 భేదభిన్నేనేత్యర్థః. అనేనయదనేకాత్మక చక్షురాదికరణసంఘాతాత్మకం ప్రాణ
 స్వరూపం- తత్సంపాతత్వాత్ పరార్థమితిపరశేషత్వేన కరణమిచ్ఛుక్తం ఉపల
 బ్ధిత్వనేకాత్మకత్వాభావాన్నపరార్థత్వేనశేషత్వం - కిన్తు శేషిత్వమేవేతదమమేక
 ఇచ్ఛుక్తం. అనేన కరణస్వపరార్థత్వంపరం- శేషిణమన్తరాన్యపశ్యం సత్ప
 రంవ్యతిక్రముపలభారంగమయతితి తస్మిన్నపి తత్ప్రమాణమిచ్ఛుక్తం ఇదానీం క
 రణానామేవోపలబ్ధిత్వం- తద్వ్యతిక్రమపలబ్ధానా నీతివదన్తనానైకంప్రతిప్ర
 మాణాన్తరమాహ (కరణాన్తరేతి) పూర్వం చక్షుషాదూపంబద్ధిష్టాపశ్చాదుద్భ
 తచక్షుః స్మరతిరూపమద్రాక్షమితి, తథా- యోఽహమద్రాక్షం - సవివేదానీం

ఉ— యేన వా రూపం పశ్యతి యేన వా శబ్దం శృణోతి యేన వా
గంధా నా జిహ్వ తి యేన వా వాచం వ్యాకరోతి యేన వా
స్వాదు చాస్వాదు చ విజా నాతి॥

యదే తద్భదయం మనశ్చైతత్

శం. స్మృతి ప్రతిసద్ధానాత్, తత్ర నతావద్యేనోపలభతే— సతత్త్వభ
వితు ముద్ధతి. తేన పునరుపలభత ఇతి. ఉచ్యతే— యేన వాచతుషా
రూపం పశ్యతి, యేన వా శృణోతి శ్రోత్రేణ శబ్దం, యేన వా మ్రాణ
భూతేన గంధా నా జిహ్వ తి, యేన వా వాక్య-రణ్ణభూతేన వాచం నా
మాక్తి కాం వ్యాకరోతి గౌరవ్య ఇత్యేవ మాద్యం సాధ్వ్య సాధ్వీతి
చ, యేన వా జిహ్వ భూతేన స్వాదు చాస్వాదు చ విజా నాతీ, తి. ౧

కింపునస్తదేక మనేక భాభిన్నం కరణమితి. ఉచ్యతే— యదుక్తం
పురస్తాత్ * ప్రజానాం రేతో హృదయం * హృదయస్థం రేతో మ

౬ స్మృతా మితి ప్రపంచకాం.- చిదుభయం వ్యతిరేకం సుఖ రభావేన వ్యాతే- అస్మానుభూ
తేన సృష్ట స్మృతి ప్రపంచకాం చ దౌరవర్తనా దిర్భక్త. ఏక మనేకాత్మక స్య కరణత్వ
ముక్త్యా తతః పివ తస్మాత్త్వం నా క్రిత్యాహ (తత్ర నతావదితి) తత్ర- తయో
ర్మధ్య ఇతిర్థః అర్హ రిత్వ న కరం కిం పున శేషదుపలభ్యతా భావ ముద్ధతి వత్స
మాహాస్వయేన వాక్యం పురజేయం. ఏక ముపస్థిత మగ్రం శ్రుత్యేక్ష రా రూఢం క
రుంపుచ్ఛతి (కేన పునః) శ్రుత్యా రూఢం కరోతి (ఉచ్యతే) యేనేతి
త్యరీయయం కరణత్వం చదురాదేరుక్త మిత్వర్థః (వాక్య రణ్ణే) వాగ్రూపక
రణత్వర్థః. వాచమితకరణం నోచ్యతే- అస్య యేనేత్యనేనోక్త త్వాత్. కిం వక్తవ్య
ముచ్యత ఇత్యాహ (సామాన్యతామితి) (సాధ్వీతి) గౌరవీదం నాచ సాధు,
గావీతినామా సాధ్వీ, ౦ వ్యాకరోతి- వ్యాకరణేన వ్యక్తిక రోతిత్వర్థః.

సను చదురాదీనాం కరణత్వేన పి ప్రపంచకాం ప్రవిష్ట స్య ప్రాణస్య క
రణత్వే కిమాయాతమిత్వా శక్తితే (కింపునస్తది) తత్ర ప్రాణవైవర్కరణత్వం
వక్తుంతావత్ హృదయదుపశ్యత్వాచ్యస్య చదురాదిభేదభిన్నత్వమాహ (ఉచ్యతే
ఇతి) యదేతద్భదయమిత్వ త్రయవృద్ధార్థమాహ (యదుక్తమితి) (రేత ఇతి)

౩౦. నః * మనసాస్పృష్టాపశ్చవరుణశ్చ * హృదయాంత్రనోమనసశ్చ
 స్త్రీమాతృతి - తదేవైతత్ హృదయంమనశ్చ ఏకమేతదనేకథా.
 ఏతేనాంత్యకరణేనైకేనచక్షుర్భూతేనరూపంపశ్యతి, శ్రోత్రభూ
 తేనశృణోతి, ప్రాణభూతేనజిహ్వతి, వాగ్భూతేనవదతి, జిహ్వ
 భూతేనరసయతి, స్పేనైవవికల్పనానూపేణ మనసావికల్పయతి,
 హృదయరూపేణాధ్యవస్యతి, తస్మాత్ సర్వకరణవిషయవ్యాపా
 రకమేకమిదంకరణం సర్వోపలబ్ధ్యర్థముపలబ్ధిః. తథాచ కాషీత
 కీనాం * ప్రజ్ఞయావాచం సమారుహ్యవాచాసర్వాణి నామా
 న్యాస్మాత్ప్రజ్ఞయాచక్షుఃసమారుహ్యచక్షుషాసర్వాణిరూపా
 న్యాస్మాత్ప్రజ్ఞయాది. వాచసనేయకేచ * మనసాహ్యేషపశ్యతిమ

ఆ. సారభూతంకార్యమిత్యర్థః. * ప్రజానాంరేతోహృదయమిత్యాదిషు * మనసశ్చ
 స్త్రీమాతృత్వైస్సానుక్రమిష్యమిదమక్రమేనహృదయంమనశ్చేతి - తదేవైతత్ - త్వయాపు
 ఙ్మంకరణమిత్యతఃఏతదేవైకమేవసచ్చక్షురాదిభేదేనానేకథాభూతమిత్యర్థః. యేన
 చక్షురాదినాదర్శనాదిక్రియాంకరోంసక్షాతాత్మకఃపురుషః-తచ్చక్షురాదికం*ప్ర
 జానాం రేతోహృదయమిత్యాదిషు * మనసశ్చస్త్రీమాతృత్వైస్సానుక్రమిష్యమిదమ
 క్రమేనహృదయంమనశ్చేతికరణం- తదేతదేవైకం సదనేకథాభిన్నంచేతి క్రమితయే
 నవేతి త్రేతీయా న్దయదితి ప్రథమా న్దయబృద్ధిద్వయస్య చాస్వయోదర్శితః. ఏక
 స్త్రైవానేకాత్మత్వంవిశదయతి (ఏతేనేత్యాదినా) (సర్వకరణేతి) సర్వాణి
 కరణానివిషయాశ్చ వ్యాపారోయస్యేతివిగ్రహః. కరణానాం విషయాణాంహృ
 దయశబ్దవాచ్య బుద్ధివ్యాపారత్వే క్రమిష్యమా (తథాచేతి) ప్రజ్ఞయా- చిదా
 త్వాభాసయంత్రయా బుద్ధ్యావాచం- కరణంసమారుహ్య, బుద్ధేర్వాగాత్తనా పరి
 జామేసతి తత్కర్తృత్వాదా స్వయమపిహృత్వావాగభిమానీభూత్వా, అన న్దరంవాచో
 ౭పి బుద్ధివ్యాపారరూపాయ నామాత్మనా- వక్ష్యశబ్దరూపేణ పరిజామేసతివా
 చా- వాద్వాదాసర్వాణినామాన్యాస్మాత్ - తస్మిన్పరిజాత్తనాస్వయమపివ రతత్యతి
 క్రమిత్యర్థః. ఏవం * ప్రజ్ఞయా చక్షురిత్వాదిష్యపృథో ద్రష్టవ్యః. అత్ర బుద్ధే
 ర్వాగాద్యాత్మనాపరిజామ, వాగాదేశ్వనామాద్యాత్మనాపరిజామ, ఉత్తత్యత్యర్థః.
 * మనసాహ్యేషపశ్యతిత్వత్తమనసః సాత్కర్షణాదికరణత్వాదోగాచ్చక్షురాది

శం. నసాశృణోతి * హృదయేనహిరూపాణిజానాతీత్యాది. తస్మాద్ధృ
దయమనోవాచ్యస్య సరోష్ఠిపలభికరణత్వంప్రసిద్ధం. తదాత్మక
శ్చప్రాణః * యోవైప్రాణసానిప్రజ్ఞాయావైప్రజ్ఞాసప్రా
ణఇతిహి బ్రాహ్మణం. కరణసంహతిరూపశ్చ ప్రాణఇత్యవోచామ
ప్రాణసంవాదాదౌ. తస్మాత్ యత్పద్భ్యం ప్రాపద్యతబ్రహ్మ-
పతమపలభికరణత్వేన గుణభూతత్వానై తద్వస్తుబ్రహ్మ
పాస్యాత్కాభవితుమర్హతి. పరిశేషాద్యసోపలబ్ధురుపలబ్ధిర్థమే
తస్యహృదయమనోరూపస్యకరణస్య వృత్తయో వత్సమాణాః-
సఠపలభ్యోపాస్యత్యానోభవితుమర్హతీతి నిశ్చయంకృతవస్తవః.
తదస్తవకరణోపాధిస్థసోపలబ్ధః ప్రజ్ఞానరూపస్యబ్రహ్మణఠపల

ఆ. కావమాపన్నస్య దర్శనాదికరణత్వమితిధావః. ఏవం * హృదయేనహిత్యత్రాపిద్ర
ష్టవ్యం. ఆదిశబ్దేన * హృదయే హ్యేవరూపాది ప్రధితాని భవంతీతిరూపాణాంహృ
దయశబ్దితబుద్ధ్యాత్మకత్వముక్తంసంగ్రాహ్యం. ఏవంహృదయస్య సర్వ కరణాత్మ
త్వముక్త్యాఇదానీం తస్యప్రాణాత్మత్వమాహ (తదాత్మకశ్చేతి) ఏవంహృదయ
మనోద్వారా ప్రాణస్య సర్వకరణాత్మకత్వ ముక్త్యాసామెదేవ ప్రాణస్య తదాహ
(కరణసంహతితి) * తవవయంస్తవః * సశత్యేషు న్నవద్యతేజీవితం * ఇతరే
చక్షురాదయః ప్రాణాఇత్యేవాభ్యాయ న్నకత్వాది ప్రాణసంవాదస్థవచనబలాత్
కరణసంహతిరూపత్వం - కరణసమూహరూపత్వం ప్రాణసామగమ్యత ఇత్యర్థః.
ఆదిశబ్దేనసంవర్ణవిద్వాదిగతం * ప్రాణమేవవాగమ్యేతి ప్రాణంచక్షుఃప్రాణంత్రో
త్రం ప్రాణంమనః సయదాప్రతిబుద్ధ్యతే ప్రాణాదధిపునర్ణాయ న్ ఇత్యాదువ్యవృత్తే.
కరణసామగత్యత్వముక్తముపసంహరతి (తస్మాదితి) (బ్రహ్మపాస్యాత్తేతి)
బ్రహ్మత్వేనోపాస్యః జ్ఞాతవ్యులత్తేత్యర్థః. తస్మి క ప్రధానైవత్వవిత్వతలతహ (పరి
శేషాదితి) (వత్సమాణాఇతి) సజ్ఞానమిత్యాది నావత్సమాణాఇత్యర్థః. * యే
ననారూపం పశ్యంతీత్యాది మనశ్చైతదిత్యన్తం ప్రాణస్యకరణత్వేనా నాత్మత్వాద్ధ
మిత్వత్వా సజ్ఞానమిత్యాదివశఇత్యన్తమస్తవకరణవృత్తిద్వారా తద్వ్యతిరిక్తముప
లభ్యారంభర్కయతుమిత్యాహ (తదస్తవకరణేతి) నిర్విశేషస్య కథం వృత్తివిషయ

ఉ— సజ్ఞానమాజ్ఞానంవిజ్ఞానంప్రజ్ఞానం మేధాదృష్టిర్భృతి
ర్మణిర్మనీషాజాతిః

శం. భృగోః యోగస్తకరణవృత్తయో బాహ్యేనర్వర్తివిషయవిష
యాః- తాత్పర్యమాద్యంతై (సజ్ఞానం) సజ్ఞాప్తిః. చేతనభావః.
అజ్ఞానం - అజ్ఞాప్తిః. ఈశ్వరభావః. విజ్ఞానం - కలాదిపరిజ్ఞానం.
ప్రజ్ఞానం - ప్రజ్ఞాప్తిః. ప్రాజ్ఞతా. మేధా- గ్రంథధారణే సామ
ర్థ్యం. దృష్టిః- ఇద్రియద్వారా సర్వవిషయోపలబ్ధిః. భృతిః-
ధారణం. అవసన్నానాం శరీరేంద్రియాణాం యయోత్తమ్యునం
భవతి. భృత్యాశరీరముద్వహా నీతిహివదన్తి. మతిః- మననం. మ
నీషా- తత్ప్రస్వాతస్త్రియం. జాతిః-చేతనోరుజాదిదుఃఖిత్వభావః.

ఆ. త్వం-అస్యభాకథం తదవలంబ్యర్థతాతాసాంస్యాత్. ఆతతమా (బాహ్యేనర్వర్తివి
షయే) తస్మి తాసామస్యవిషయత్వే తతోబాహ్యేనర్వర్తివిషయప్రతీతిరేవస్యాత్.
వాత్సనకత్వకరణ (ఉపలబ్ధిరుపలంబ్యర్థాగతి) నిర్విశేషత్వేనావిషయత్వేనచై
తస్య సాదృశ్యేనైవసజ్ఞానాసమ్భవేతి సజ్ఞానాద్యస్తకరణ భృతినాడీతయా
విషయత్వేనైవతస్యోపలంబ్యస్మృతిత్వత్వః. ఆవిషయత్వార్థంప్రజ్ఞానరూపస్మృతి
విశేషణం. ప్రకృష్టాజ్ఞాప్తిః- స్వప్రకాశజైతన్యం. రస్యవిషయత్వే స్వప్రకాశ
త్వవ్యాపారిత్యక్తః. బ్రహ్మణ్యతివిశేషణం నిర్విశేషత్వాత్. సవిశేషత్వేహితస్య
పరిచ్ఛేదేనబ్రహ్మత్వం నస్యాదిత్యక్తః. నన్వసజ్ఞస్య కథమస్తకరణవృత్తి సమ్మత్వః
స్యాత్. ఆతతమా (అస్తకరణాపాధిస్తస్మై) అసజ్ఞస్యాద్యస్తకరణప్రతి
బుద్ధిద్వారా తద్వృత్తిసమ్మత్వత్వత్వః. (చేతనభావగతి) యయావృత్త్యాచేతన
ఇక్యవ్యతీజస్యః- సావృత్తి సర్వదాసర్వశరీరవాప్తిసీ సజ్ఞానమిత్యర్థః (కలాది
పరిజ్ఞానం) చతుష్కర్మకలాదిజన్యంతాకికంజ్ఞానమిత్యర్థః. (ప్రాజ్ఞతే) తాత్ప
ర్యకప్రతిభేత్వత్వః. యయోత్తమ్యునంభవతి- సాదృశ్యేనైవస్యః శరీరాద్యస్తమ్యు
కస్యవృత్తివిశేషస్య భృతిత్వేనాకికంవ్యవహారంభూతమాహ (దృష్టేతి) (రత్ర
స్వాతస్త్రియం) మనసశాసా- మనీషేతిపుష్పతైర్భృత్వత్వః. (రుజాదిదుఃఖిత్వభావ

ఉ — స్మృతిఃసజ్జల్పఃక్రతురసుఃకామోవశఇతి

శం. స్మృతిః-స్మరణం. సజ్జల్పః- శుక్లకృష్ణాదిభావేనసజ్జల్పనంరూపాదీనాం. క్రతుః-అధ్యవసాయః. అసుః-ప్రాణనాది జీవనక్రియానిమిత్తావృత్తిః. కామః- అసన్నిహితవిషయాకాంక్షా. తృష్ణా. వశః- ప్రీత్యతికరాద్యభిలాషః. ఇత్యేవమాద్యా అన్యకరణవృత్తయః ప్రజ్ఞాప్రమాత్రసోపలబ్ధిరుపలబ్ధ్యర్థత్వాత్ శుద్ధప్రజ్ఞానరూపస్యబ్రహ్మణః-అనానురూపస్యబ్రహ్మణఉపాధిభూతాః. తదుపాధిజనితగుణనామధేయాని సజ్జ్ఞానాదీని సర్వాణ్యేవైతాని

ఇతి) రోగాదిజన్యదుఃఖిత్వరూపితివృత్తః. (సజ్జల్పనమితి) సామాన్యేనప్రతిపన్నానాం రూపాదీనాం శుక్లాదిరూపేణ సమ్యక్కల్పన మిత్యర్థః. (జీవనక్రియేతి) జీవనజ్ఞానిప్రయత్నత్వత్వత్వః. (ప్రీత్యతికరేతి) ప్రీత్యుత్కృష్టత్వత్వః. ఇతిశబ్దస్య ప్రదర్శనార్థత్వమాహ (ఇత్యేవమాద్యాఇతి) వివమాద్యావృత్తయః-ప్రజ్ఞానస్వరూపధేయాని భవన్తితుత్తరేణాన్వయః. అత్రప్రజ్ఞానశబ్దేన పూర్వవత్ ప్రజ్ఞాతావృత్తిరూపసోచ్యతే. తస్మాః సజ్జ్ఞానాది నామవత్త్వా నుపపత్తేః. కిన్తు శుద్ధవైతస్యముచ్యతేఇత్యాహ (ప్రజ్ఞాప్రమాత్రసేతి) నస్య అన్యకరణవృత్తీనాం శబ్దరూపత్వాభావాత్ కథం ప్రజ్ఞానసామధేయత్వమిత్యాశంక్య సామధేయస్య రామ్యరోపలబ్ధి హేతుత్వాత్, సజ్జ్ఞానాదివృత్తీనామపి ప్రజ్ఞానోపలబ్ధి హేతుత్వాత్. తేన గుణేన తన్నామధేయత్వ ముపచారాదుచ్యతే. నముఖ్యవృత్త్యేత్యాహ (ఉపలబ్ధిరుపలబ్ధ్యర్థత్వాదితి) ఉపలబ్ధిరుపలబ్ధ్యర్థత్వంవా కథమిత్యాశంక్య తదుపాధిత్వాదిత్యాహ (శుద్ధేతి) యదఉపాధిభూతాః - అతఉపలబ్ధ్యర్థాః. అతో గౌణ్యావృత్త్యానామధేయానిసమ్యక్ నిత్యత్వః. యదా- శ్చ తౌ సజ్జ్ఞానాది శబ్దైర్నవృత్తయఃఉచ్యతే- కిన్తు సజ్జ్ఞానాదిశబ్దా వివలక్షణయా ౭భిధీయత్తేగాముచ్చారయంతిత్వత్రేవ. తథాచ సజ్జ్ఞానాదిశబ్దాః సజ్జ్ఞానాది వృత్తివిజ్ఞప్తప్రజ్ఞానస్వరూపధేయానిభవన్తః తద్వారా శుద్ధవైతప్రజ్ఞానస్వలక్షణయానామధేయానీత్యాహ (తదుపాధిజనితేతి) వృత్తుపాధిజనితోగుణః - వృత్తుపహితరూపం. తన్నామధేయాని సర్వసర్వాణ్యేవైతాని సజ్జ్ఞానాదీని- సజ్జ్ఞానాదిశబ్దాః ప్రజ్ఞాన

ఉ— సర్వాణ్యేవై తాని ప్రజ్ఞానస్య నామధేయానిభవన్తి॥ ౧
సవిషబ్రహ్మ

శం. ప్రజ్ఞాప్రమాత్రస్య ప్రజ్ఞానస్య నామధేయానిభవన్తి-నస్వతస్సా
త్మాత్. తథాచోక్తం *ప్రాణన్నేవ ప్రాణోనామభవతీత్యాది. ౧
సంసః- ప్రజ్ఞానయావత్త్వాబ్రహ్మ- అపరం సర్వశరీరస్థః
ప్రాణః ప్రజ్ఞాత్వా అంతఃకరణోపాధి వ్యనుప్రవిష్టోజలభేదగత

ఆ. వైవనామధేయాని భవన్తి త్యన్వయః. (ప్రాణన్నేవేతి) ప్రాణనక్రియాంతు
ర్వక్ ప్రాణోనామభవతీత్యర్థః. అనేన ప్రాణవృత్త్యుపాధికమాత్మనః ప్రాణనా
మవత్వముక్తం. యద్యపి సజ్జ్ఞానాదినామ్నాం తత్ర నౌపాధికత్వముక్తం-తథాపి
తుల్యన్యాయతయా ఏతేషా మప్యాపాధికత్వముక్తప్రాయమితిభావః. ఏతదుక్తం
భవతి - సజ్జ్ఞానాదశబ్దాః ప్రకాశాత్మకవస్తువాచినః. నచసాక్షో దంతఃకరణవృత్తి
నాం జడానాం ప్రకాశాత్మకత్వం సమ్యవతీతి ప్రకాశాత్మకవస్తుస్వభాసాదేవ
తానాం ప్రకాశాత్మకత్వమితి కల్పయంతోఽధిష్ఠానభూతమితి క్తం ప్రకాశం గమ
యన్తుఃపర్యవసానగత్యా ప్రకాశాత్మనః ప్రజ్ఞానవైవనామధేయానీతి. అత్ర
సజ్జ్ఞానాదినా మనిత్యత్వేనజడానాంపుత్రీనాం ప్రకాశాత్మకవస్తువాచకసజ్జ్ఞానా
దినామకత్వానుపపత్తైః తద్వ్యతిరీక్షః కన్పిత్యైకాశరూపోఽస్తీయ్యుక్తం. తథా
సజ్జ్ఞానాది శబ్దవాచ్యత్వోక్త్యా తత్ప్రజ్ఞానం *విజ్ఞానం ప్రజ్ఞానమిత్యత్రేవ ప్రా
జ్ఞతారూపవృత్తిర్నభవతీత్యుక్తం- తదనేకత్వేన తత్తద్వ్యతిరీకతానాం తత్తత్త్వాదు
కత్వేన సర్వనామకత్వానుపపత్తైః, ప్రజ్ఞానస్యే త్యేకవచనానుపపత్తే, శ్చ. అతః
*యేనవారూపంపశ్యతీత్యాదినా నామధేయాని భవన్తి త్యనైవ సర్వకరణతద్వ్య
తివ్యతిరీక్షః స్వప్రకాశాత్మకసర్వసాక్షీసర్వవృత్త్యనుగతమిత్యాత్మతోధితః. ౧

ఏవం శోధితస్యాత్మనః ప్రతిశరీరం నానాత్వంవారయితుం సవిషబ్రహ్మ
త్వాదివాక్యం. తద్వ్యాచరన్తే (సవిషజ్ఞత్వాదినా) ఏష ఇత్యన్యాస్తమాహ
(ప్రజ్ఞానరూపత్యైతి) ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మేతి ముఖ్యబ్రహ్మతాయా వక్ష్యమా
ణత్వాదిహమూర్ధద్వారాఽనుప్రవిష్టుః సమప్తిలిప్తశరీరాధిమానీహరణ్యగర్భప్రాణః
ప్రజ్ఞానాత్మాదిశబ్దైస్తత్రతత్రా క్రమపరం బ్రహ్మచ్యుత ఇత్వాహ (అపరమి
త్వాదినా) సర్వశరీరేత్యనేనసమప్తిస్థూలశరీరముచ్యతే. (అంతఃకరణోపాధిమ)

ఉ— ఏవ ఇన్ద్రో ఏవ ప్రజాపతి రేతే సర్వేదేవా

శం. సూర్యప్రతివిష్ణువద్ధిరణ్యగర్భః ప్రాణః ప్రజ్ఞాత్మా. ఏవ ఏవేంద్రః-
ఇన్ద్రో గుణాత్. దేవరాజోవా. (ఏవ ప్రజాపతిః) యః ప్రథమజ
శ్శరీరీ, యతోముఖాదినిర్భేదద్వా రేణాగ్న్యోదయోలోకపాలా
జాతాః, - సప్రజోవా ఏవః సప్రజాపతి రేవ ఏవ. యేఽప్యేతే ల

ఆ. ఆనేనాపి సమప్తి లిఙ్గశరీరము త్తం ఆద్యాభ్యాం ప్రాణప్రజ్ఞాత్మశబ్దాభ్యాం క్రి
యాశక్తి జ్ఞానశక్తి మత్వము త్తం. ద్విత్వియాభ్యాంతు తత్రతత్ర తథానిర్విష్టఇత్వ
చ్యుత ఇత్యపానరుత్వం. నను ఉత్తప్రజ్ఞానాత్మైవా పరం బ్రహ్మేత్వ త్రకింప్రమా
ణమిత్వాశక్తిప్రవేశవాక్యం ప్రమాణమితివక్తుమేష ఇన్ద్రో ఇతివాక్యమితి వ్యాచ
ప్తే (ఏవ ఇతి) (గుణాదితి) * ఇదమదర్శమితి శ్రుత్వ త్తగుణయోగాదిత్వ
ర్థః. ప్రవేశవాక్యే ప్రవిష్టసేంద్రత్వానిధానాద్ధిరణ్యగర్భస్యాపీంద్రత్వోన్వితై ప్రవి
ష్టత్వ ప్రత్యభిజ్ఞానాత్ ప్రవేక్షురేవ ప్రవిష్టసర్వరూపత్వాదభేదః సిద్ధ్యతీతిభావః.
నను పరమైశ్వర్యగుణయోగాత్ ప్రజ్ఞానాత్మా ఇన్ద్రః - పరమైశ్వర ఇత్యర్థో గ్రా
హ్యః. ప్రజ్ఞానాత్మనఃపరమైశ్వరాభేదస్య * ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మేత్వ సేవత్వరూ
ణత్వాత్, పరమైశ్వరగుణవత్త్వ ప్రతిపాదనస్యచ ప్రకరణవిరోధాత్. నచ హి
రణ్యగర్భాబ్ధాత్మత్వవన్నాయావిశిష్టపరమైశ్వరాత్మత్వమనేనోచ్యుత ఇతివాచ్యం-
తథానతి భాష్య త్తగుణాదితి హేతువచనానన్వయాత్ ఏవ బ్రహ్మేష ఇన్ద్రో ఏవ
ప్రజాపతిరితి పూర్వోక్తరూపర్యాదేషివగుణయోగాభావేఽపుష్పతైరస్య వ్యా
ఖ్యానస్య నిష్పత్త్యం మనసినిధాయార్ధానరమాహ (దేవరాజోవేతి) ప్రజాప
తేర్ధిరణ్యగర్భాద్యేదమాహ (యః ప్రథమజ ఇతి) సః లిఙ్గశరీరాభిమానీ- అయ
స్త్ర స్థూలశరీరాభిమానీతిభేదఇత్యర్థః తత్ర * అద్భ్యువివపురుషు సముద్భృత్యా
మూర్ధయత్ * ముఖం నిరభిద్యతేత్వాదివాక్యం ప్రమాణమాహ (యత ఇతి)
దేవగ్రహణం మనుష్యాదీనాముపలక్షణం. తథాచ సర్వేదేవాత్మానవిషవివేత్యర్థః.
ఏవం ఏవ బ్రహ్మేత్వాదివాక్యే సామానాధికరణ్యం గృహీత్వా సర్వభూతస్తస్యాత్మన
ఏకత్వముక్త్వా సజాతీయభేదం నిరాకృత్యతరుపాధీనాం భూతభౌతికానామపి జా
ధాయాం సామానాధికరణ్యమాత్రిత్వాత్త్వ వ్యతిరేకేణ భావా తస్యవిజాతీయభేదని

ఉ— ఇమానిచపఞ్చమహాభూతాని పృథివీ వాయు రాకాశ
అపోజ్యోతీంషీత్యేతానిమానిచ తున్మత్రాణీవ వీ
జానీతరాణి చేతరాణిచాన్తజానిచ జారుజానిచ స్వేద
జానిచోద్భిజ్జానిచాశ్వాగావః పురుషాహస్తినోయత్కి-
ఞ్చేదం ప్రాణిజన్మమంచ పతత్రిచ యచ్చ ఫావరం
సర్వం తత్ ప్రజ్ఞానేత్రం

శం గ్నాదయః- సర్వేదేనావపవ. ఇమానిచ సర్వశరీరోపాదా
నభూతాని పఞ్చపృథివ్యాదీని మహాభూతాన్యన్నాన్నాదత్వలక్ష-
ణాన్యేతాని. కిఞ్చ-ఇమాని చతుదైరి-అల్పకైర్నిత్రాణీసర్వా
దీని. ఇవశబ్దోఽనర్థకః. వీజానికారణానిచ. (ఇతరాణి చేతరా-
ణిచ) ద్వైరాశ్యత్వేననిశ్చయమానాని. కానిచానీతి. ఉచ్యతే-
అన్తజాని - పత్యోదీని. జారుజాని- జరాయుజాని మనుష్యాదీని.
స్వేదజాని- యూకాదీని. ఉద్భిజ్జానిచ- వృత్యోదీని. అశ్వాః గా-
వః మనుష్యాః హస్తినః అన్యచ్చ యత్కిఞ్చేదం ప్రాణిజాతం.
కింతత్. (జన్మమం) యచ్చలతి. పద్భ్యంగచ్ఛతి. యచ్చపత-
త్రి- ఆకాశేపతనశీలం. యచ్చఫావరం-అచలం. (సర్వంతత్)
అశేషతః. (ప్రజ్ఞానేత్రం) ప్రజ్ఞాప్తిః-ప్రజ్ఞా. తచ్చప్రజ్ఞానం

ఆ రాకరణాగ్నిచూనిచేత్వాదివాక్యం. తద్వాచపప్తే (ఇమానిచేతి) వితాన్యన్నా-
న్నాదత్వేన పూర్వముకానీతి వక్తుంబిశిషష్టి (అన్నేతి) సర్వాదీనాం స కేవలం
తుద్రమిత్రత్వం- కింతు సర్వానరాదీన్ ప్రవీజన్మంచేత్వాహ (కారణానిచేతి)
(ద్వైరాశ్యత్వేన) స్థావరజన్మభేదేననిశ్చయమానానిత్యర్థః అన్తజాతానిజరా-
యజాతానిస్వేదజాతానిచజన్మమాని-ఉద్భిజ్జానిస్తావరాచేత్వాహ (ఉచ్యతేఇతి)
జన్మమిత్వస్యవ్యాఖ్యా (యచ్చలతి) స్థావరాణామపి వాయువాదినా చలనమ-
స్తీత్యాశంకాహ (పద్భ్యమితి) (స్థావరమచలమితి) ఆనందరంసర్వవదేష-
వివేకేశః. తత్సర్వమేషవివేకప్రహేతుంవక్తుంసర్వం తత్ప్రజ్ఞానేత్రమిత్యాదిప్ర-
తిపక్షేత్యంతంవాక్యం. తద్వాచపప్తే (సర్వమిత్యాదిహ) (నీయతేఽనేనేతి)

ఉ— ప్రజ్ఞానే ప్రతిష్ఠితం ప్రజ్ఞానే త్రో లోకః ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠా

శం. బ్రహ్మైవ. నీయతే అనేనేతినేత్రం. ప్రజ్ఞానేత్రం యస్య- తది
దం ప్రజ్ఞానేత్రం. ప్రజ్ఞాన- బ్రహ్మణ్యత్వప్రతిస్థితిలయకాలేషు
ప్రతిష్ఠితం. ప్రజ్ఞాశ్రయమిత్యర్థః. (ప్రజ్ఞానేత్రో లోకః) పూ
ర్వవత్. ప్రజ్ఞా చక్షుర్వాసర్వపవలోకః. ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠాసర్వ

౩. అనేన- ప్రజ్ఞానేన సతాం నీయతే- సతాం ప్రాప్యతే. సతావత్ క్రియత ఇత్యర్థః.
యద్వా- స్వస్వవ్యాపారేషు ప్రవర్త్యత ఇతివా. నన్వేషం భూతం బ్రహ్మైవేత్సుప
నివచ్చుచోదం- నకు ప్రజ్ఞానమిత్యాశక్యవస్తుతః ప్రజ్ఞానవైవ తత్రతత్ర బ్ర
హ్మశబ్దేనాభిధానాన్నదోషఇచ్చుకం (ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మైవేతి) యద్వా-
౨య మాత్మేత్యారభ్యేతే సర్వేదేవా ఇత్యస్తంత్వం చదాక్షోభనార్థం. ఇహనిచే
త్యాది ప్రతిష్ఠిత్యనం తత్పదార్థశోధనార్థం. తత్ర వక్షే ప్రకృష్టంజ్ఞానం ప్రజ్ఞాన
మితి తత్పదార్థో బ్రహ్మైవోచ్చతే. చక్షుఃపూతాదిహైవరాదంసర్వం తత్ ప్రజ్ఞానే
త్రమిత్యర్థః. ప్రజ్ఞానత్వమైవసర్వస్యాపి సతావత్త్వంసాధయితుం ప్రజ్ఞానే ప్రతి
స్థితమిచ్చుకం. తద్వాచిచ్ఛే (ప్రజ్ఞానే బ్రహ్మైవేతి) నకేవలం ప్రజ్ఞానత్రయై
వసత్త్వంసర్వస్య - కిన్తు ప్రకృతిరపి తదభీనైవేత్యాహ (ప్రజ్ఞానేత్ర ఇతి)
(పూర్వపది) నీయతే- ప్రవర్త్యతే ౨నేనేతిప్రకృత్యతేనేత్రం- ప్రవర్తకమిత్య
ర్థః. (లోక ఇతి) సర్వజగదిత్యర్థః. యద్వా- పూర్వంనేత్రశబ్దేనసర్వస్యసతావ్యా
పారహేతుత్వముక్తం- ఇదానీం సర్వస్యస్ఫురణహేతురప్యయమేవోచ్చత ఇత్యా
హ (ప్రజ్ఞాచక్షుర్వేతి) (చక్షురితి) స్ఫురణమిత్యర్థః. జగతభవ ప్రజ్ఞాన
స్యాపి స్ఫురణప్రతిష్ఠాదానన్యాభీనత్వమాశక్యతస్య స్వప్రకాశత్వాత్. స్వమహి
మప్రతిష్ఠితేనాశ్రయోస్తరాభావా, చ్చ నైవమిత్యాహ (ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠిత)
యద్వా- సర్వస్యజగతః సతాస్ఫుర్వైః ప్రజ్ఞానాభీనత్వా. చక్షుర్వాదిదృశ్యపవ
స్తానుప్రజ్ఞానే ప్రతిష్ఠితత్వేన తకుపాదానత్వా. చ్చ వాచారవృణవ్యాధేన ప్రజ్ఞా
నవ్యతిరేకేణాభావాత్ ప్రజ్ఞానమేవసర్వాదే రక్ష్యాదివిషయసాన భూమిరిత్యా
హ (ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠిత) ప్రతిష్ఠా- ద్రువం. పర్యవసానభూమిః. పరిష్కంప
ప్రతిష్ఠిత్యర్థః. ఏవచ్ఛే ప్రజ్ఞానస్య- ప్రత్యగాత్మనో నిర్విశేషత్వాదికం నిర్ణయిత్యాహ

ఉ— ప్రజ్ఞానంబ్రహ్మ॥

3

శం. సృజగతః. తస్మాత్ (ప్రజ్ఞానంబ్రహ్మ) తదేతత్ ప్రత్యస్తమి
తస్మాద్విపాధివిశేషం సన్నిరజ్జనం నిర్మలం నిష్క్రియం శాస్త్ర
మేకమద్వయం నేతి సర్వవిశేషాపహసంపేద్యం సర్వశబ్దప్రత్య
యాగోచరం. తదత్యస్తవిశుద్ధప్రజ్ఞోపాధి సమృద్ధేన సర్వజ్ఞమీ
శ్వరసంజ్ఞంభవతి. సర్వసాధారణావ్యాకృతజగద్విజప్రవర్తకం

అ. (తస్మాదితి) ప్రజ్ఞానస్యైవ పరిశుభ్రత్వేనపరమార్థసత్యత్వాదిత్యర్థః. బ్రహ్మశబ్దాద
మాహ (ప్రత్యస్తమితేతి) అశ్నిన్నతే బ్రహ్మశబ్దేనప్రత్యగాత్మనోన్విశేషత్వాది
కమేవసామానాధికరణ్యేనసమర్థతే. బ్రహ్మశబ్దస్యాపి నిష్పిశేషత్వాదికమేవార్థః-
* బ్రహ్మశబ్దస్యహిపుత్వాద్యుచ్యతే స్యచిత్తశుద్ధత్వాదహి ౨ ద్భావతీయస్తే- బ్రహ్మ
తేర్థాత్మోరగ్నానుగమాదితాదీరకథావ్యేషాత్తత్వాత్. సప్రత్యగ్బ్రహ్మణోరైకత్వమనేన
వాక్యేనోచ్యతే- * ఆత్మావాదమేకవివాదప్రసీదిత్యాత్మా ౨ ద్వితీయత్వేనైవోపక్ర
మాభ్యుక్తాపదానానుపక్రమాచ్చ. ఏవజ్ఞాతైవస్వావిద్యాయాముచ్యతే ఇత్యయం
పక్షో ౨ త్రస్ఫుటికృతత్వదిద్రవ్యవ్యం. యదాతుభూనిచపశ్యమహాభూతానీత్యారభ్య
తత్పదార్థకోభనార్థత్వేన వ్యాఖ్యానియతే- రదాపదార్థకోభనాన నరంవాక్యార్థ కథ
నార్థం ప్రజ్ఞానంబ్రహ్మైవాకృంత్యాభ్యేయం. అత్రచపక్షే అత్రప్రజ్ఞానశబ్దేన,
* ప్రజ్ఞానస్యవామధేయనీత్యుక్తత్వేన, చప్రత్యగాత్మీయతే. అత్ర బ్రహ్మశబ్దేన
జగత్కారణత్వోపలక్షితంచైతన్యము కమితిద్రవ్యవ్యం. తస్మాదిచ- ఉభయోర్నిష్పిశేష
చిద్రూపత్వావిశేషాదిత్యర్థః. సను ప్రజ్ఞానస్య బ్రహ్మత్వోపదేశేకింసిధ్యతీత్యాశక్తి
తస్యనిర్విశేషత్వాదికంసిధ్యతీతి ఫలితార్థకథనపరత్వేనవ్యాఖ్యేయం (ప్రత్యస్తమి
తేతి) ఆన్యత్ సమానం. (ఉపాధివిశేషమితి) ఉపాధికృతకర్తృత్వభోక్తృత్వరూఃభి
త్వాదివిశేషాదిత్యర్థః. తస్యపురుషార్థత్వమాహ (శాస్త్రమితి) పరిశుద్ధం. పరమాన
స్తరూపమిత్యర్థః. నిష్పిశేషత్వేనానమాహ (నేతిసర్వేతి) * యతోవాచోనివ రస్తే-
ఆనందంబ్రహ్మణోవిద్యానిత్యక్రమిర్నిష్పిశేషానన్తత్వేమానమిత్యర్థః. సన్వేషంభూతస్య
ప్రజ్ఞానస్య కథం సర్వజ్ఞాదస్తహ్మస్తనానాదికభేదకత్వాశక్తిస్య నానావిధోపాధిన
మృదాదిత్యాహ (తదత్యస్తేత్యాదినా) విశుద్ధోపాధినమృదాదిశేషే ౨ ప్యస్తరూ
మిహిరణ్యగర్భప్రజాపతిశాసనసర్వజ్ఞాద్భేదమాహ (సర్వసాధారణావ్యాకృతేతి)

౪౦. నియంతృత్వాదస్తర్యామి సంజ్ఞంభవతి. తదేవజగద్బిజభూతబు
ధ్యాత్వాభిమానలక్షణం హిరణ్యగర్భ సంజ్ఞంభవతి. తదేవాస్త
రజ్ఞోద్భూతప్రథమశరీరోపాధిమద్విరాట్ప్రజాపతి సంజ్ఞంభవతి.
తదుద్భూతాగ్నిద్యుపాధిమద్దేవతాదిసంజ్ఞంభవతి. తథా వి
శేషశరీరోపాధిష్వపి. బ్రహ్మదిస్తవ్యపర్యదైమతత్త్వామరూ
పలాభోబ్రహ్మణః. తదేవచైకంసర్వోపాధిభేదభిన్నం సర్వైః
ప్రాణిభిస్తార్కికైశ్చ సర్వప్రకారేణజ్ఞాయతే, వికల్పితేచా
నేకథా, * ఏతమేకేవదస్త్యగ్నింనునుమన్యేప్రజాపతిం । ఇద్రి
మేకేవరే ప్రాణమవరే బ్రహ్మశాశ్వతమిత్యాద్యాస్తృతిః. 3

ఆ. సర్వజగత్కారణే సమష్టిబుద్ధావాత్తత్వాభిమానవివలక్షణం- ఉపాధిరన్య- తదిత్య
ర్థః. (అస్తరజ్ఞేతి) అజ్ఞాపాధికంవిరాట్. తదస్తరుద్భూతప్రథమశరీరోపాధికం
ప్రజాపతిత్వర్థః. (తదుద్భూతేహి) తస్మాత్ - అజ్ఞాదుద్భూతాయే ౭ గ్నాదీనా
ముపాధయః- సమష్టివాగాదయః. తదుపాధిమత్ప్రజ్ఞానగుర్భుదిదేవతాసంజ్ఞం
భవతిత్వర్థః. ఆదిశబ్దేన వ్యష్టివాగాద్యభిమానోగృహ్యతే అనురాదయశ్చ. వ్యష్టి
మనుష్యాదిశరీరోపాధిమ మనుష్యాది సంజ్ఞంభవతిత్వాహ (తథేతి) అవీత్యసస్త
రం తత్సంజ్ఞంభవతిశేషః. ఉపసంహరతి (బ్రహ్మదీతి) అత్యైవమితిశేషః. ఏవం
బ్రహ్మదిప్రమేయియోజ్యం. నను సాఘ్నాదిభిర్జీవానామేవనానాత్వముచ్యతే, అన్యై
శ్చ జీవేశ్వరనానాత్వం, జగత్కారణంచాన్యధాప్యాముః, - తత్కర్తృమేకన్యైవబ్ర
హ్మణః నానారూపత్వం. అతఆహ (తదేవచైకమితి) అస్మిన్నర్థే ప్రమాణమహ
(ఏతమేకత్వేతి) 3

ఏవంతావత్ * కోఽయమాత్మేత్వారణ్య * ప్రజ్ఞానంబ్రహ్మత్వేనవిచా
రపురస్సరమాత్మతత్త్వంసిద్ధారితం- ఆత్మాకరణసజ్ఞాతాత్మకప్రాణవృత్తిర్థః. సం
జ్ఞానాది సర్వాస్త్యకరణ వృత్తిర్క్తజ్జడగుణత్వప్రకాశః సర్వశరీరేష్వేకఃసర్వప్ర
పంచాధిస్థానభూతో ౭ ద్వితీయః ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మనిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావఇతి.
ఇదాసీమేవం భూత బ్రహ్మవిదఃఫలంబతుం సవితేనేత్వాది శ్రుతివాక్యం. తత్ర త
చ్చజ్జైతేకవచనాదేన సక్యతానామపి కోఽయమాత్మేత్వేవం విచారయతాం బ
హునాం పరామర్శాయోగ్యత్వా. దిదానీన్త్రకస్య విదుషశ్చసజ్జిభూతవాచినా ప

ఉ— సవతేనైవ ప్రజ్ఞానాత్మనా స్వాల్లోకాదుత్కృ-
 య్యాముష్మిక్ స్వగ్నేలోకే సర్వాకామానాప్త్యా
 ౭ మృతస్సమభవత్సమభవదిత్యోమ్॥౪— హరిఃఓమ్.

—శ్లోకః॥శ్లోకః—

౪౦. సః- వామదేవోఽన్యోవా ఏవంయథోక్తం బ్రహ్మయోవే
 దప్రజ్ఞానేనాత్మనా- యేనైవ ప్రజ్ఞానాత్మనాపూర్వే విద్వాంసో
 ౭ మృతాఽలిభూవక్. తథాఽయమపివిద్వానే తేనైవ ప్రజ్ఞానేనా
 త్మనా ౭ స్వాల్లోకాదుత్కృ-య్యాముష్మిక్ స్వగ్నేలోకే సర్వాకా
 మానాప్త్యా ౭ మృతస్సమభవదిత్యోమితి. ర

—శ్లోకః॥శ్లోకః—

ఆ. రామరాయాగృత్వాత్, పూర్వాభ్యామోక్తో వామదేవః పరామృత్యత ఇత్యాహ
 (సవామదేవఇతి) బ్రహ్మవివక్షలమిత్యత్ర వాక్యతాత్పర్యాద్వామదేవాది పురు
 షవిశేషతాత్పర్యాభావాత్ యఃకశ్చన గ్రాహ్యఇత్యాహ (ఆన్యోవేతి) (ఏవ
 మితి) * కోఽయమాత్మేత్సుక్తప్రకారేణ వితం ప్రజ్ఞాసరూపంయథోక్తంబ్ర
 హ్మప్రజ్ఞానేనాత్మనావేదేత్యక్షః. ఏతేనైవేత్యే తద్భిన్నతప్రకృతత్వం వృక్షికరోపి
 (యేనైవేతి) యేనైవ ప్రజ్ఞానాత్మనా బ్రహ్మవిద్వాంసఃపూర్వేఽమృతాలిభూ
 వక్- లేనైవ ప్రజ్ఞానాత్మనాయథోక్తంబ్రహ్మవేదవామదేవోఽన్యోవా- సఃఅమృ
 తోఽలివత్. తథాఽయమపిఇదానీనోఽపి విద్వానేతేనైవ ప్రజ్ఞానేనాత్మనా
 అస్మాల్లోకాదుత్కృ-య్యాముష్మతస్సమభవదిత్యన్వయః ఆ త్రోక్తృపణంపక్షిణో
 నీతాదివోద్వగమరం సభవతి- తిస్తు దేహాత్మభావత్వానేన ప్రజ్ఞానాత్మభావవేత్వ
 శివేత్వ ప్రజ్ఞానేనాత్మనా ఉత్క్రమ్యేత్వైత్యం. ప్రజ్ఞానేనాత్మనావిద్వాంసంవా
 న్నయః ఉక్తకాత్ర తస్యమగ్నీకారవాచినా ఏకాగ్రేణ స్వామభవప్రకటనేన
 దృశీమర్శక్ * ఏకాగ్రత్వాచకష్టస్య ద్వావేతో బ్రహ్మణఃపురా । కణ్ఠంభిత్వా నిని
 ర్యాతో తస్మాన్నాభలికాళురాచి న్నలేరోద్ధారేణ బ్రహ్మత్వానుపదానలక్షణం
 మజ్జరంకరుమోవిరుక్తమితి. ర

—శ్లోకః॥శ్లోకః—

ఇత్యైతరేయే ద్వితీయే ఆరణ్యకే షష్ఠోఽధ్యాయః.

ఉపనిషత్సు తృతీయోఽధ్యాయః.

ఓమ్ తత్సత్.

శ్లోకము

ఇతి శ్రీగోవింద భగవద్విజయ పాదశిష్యస్య
వరమహంసపరివ్రాజకాచార్యస్య శ్రీశర్మారభగవతఃకృతా
ఐతరేయోపనిషద్భాష్యే, తృతీయాధ్యాయభాష్యమ్.
ఓమ్ తత్సత్.

ఇతి శ్రీపరమహంసపరివ్రాజకాచార్య శ్రీమద్భద్రానందపూజ్యపాదశిష్య
శ్రీమద్భగవదానందజ్ఞానకృతాయాం - ఐతరేయోపనిషద్భాష్య టీకాయాం
తృతీయాధ్యాయభాష్యటీకా.
ఓమ్ తత్సత్.

చెన్నవట్టణము- చూశవేపేరి- రొట్టెలగిడ్డంగి తిరువేంగడ మొదలారివీధి- ౨౩ వ సంబర్ గలయింటస్థాపించియుండు - వేదాంతవిద్యావిలాసముద్రాక్షరశాలయంను ముద్రించిన గ్రంథములు.

తెనుగక్షరములచే ముద్రింపబడినవి.

వెల.

రూ. — అ.

ఆనన్దగిరిటీకాసహితశబ్దరథాప్యముతోజేర్చిన- బితరేయోపనిషత్తు- బయిండుతో - ప్రతి - గకి,			౧	—	౦
శ్రీమద్భృతప్రకాశికాయుక్తశ్రీరామానుజభాష్యము-ప్రతి-గకి, బ.			౧౧	—	౦
ఈశావాస్య, కేన, కఠవల్లీ, ప్రశ్న, ముండక, మాండూక్య, తైత్తిరీయ, బృహదారణ్యక, ఛాందోగ్యోపనిషత్తులు- ౯ - కిని- అద్వైతవిశిష్టాద్వైతభాష్యములతోముద్రించిన దశస్రపుకాగితములప్రతి-గకి, బ- లేక.			౨౦	—	౦
సదరహి- సుమారుగానుండుకాగితముల- ప్ర- గకి, బ- లేక ...			౧౪	—	౦
ఛాందోగ్యోపనిషత్తుమాత్రము- సుమారుగానుండుకా-ప్ర-గకి.బ.			౫	—	౦
వేదాంతదీపము- ప్ర- గకి, బ.			౧	—	౧౨
యతీంద్రమతదీపిక- ప్ర- గకి, బ.			౦	—	౮

గ్రంథాక్షరములచే ముద్రింపబడినవి.

ఈశావాస్యముమొదలు తైత్తిరీయమువరకు-౭-ఉపనిషత్తులును- దశస్రపుకాగితముల- ప్ర-గకి,			౮	—	౮
సదరహి- సుమారుగానుండుకాగితముల- ప్ర- గకి,			౬	—	౦
తైత్తిరీయోపనిషత్తుమాత్రము- ప్ర- గకి,			౧	—	౪

ద్రామిడలిపిచే ముద్రింపబడినవి.

తిరువాఱ్ఱముగ్రీ ప్రతిపదముతోదశస్రపుకాగి-ప్ర-గకి,			౫	—	౪
సదరహి- సుమారుగానుండు కాగి- ప్ర- గకి,			౪	—	౦
తిరుచ్చందవీరు త్తముప్రతిపదముతో-దశస్రపుకా-ప్ర-గకి,			౦	—	౧౨
సదరహి- సుమారుగానుండుకాగి- ప్ర- గకి,			౦	—	౮

ఈపుస్తకములు వలయువారలు- వాటిక్రయమును, బంగిచార్జునుచేర్చి - ఖజానామడియార్థులుగాఁగాని, నోటుగాఁగాని, లేబిల్ గాఁగాని, వైకనుపరచిన ముద్రాక్షరశాల కార్యదర్శియగు- లా. మధురనాయకులవారిపేరిట పనుపవలయును. బదులు త్తరమునపేక్షించువారు పంపబడుజాబులో అరటిజాస్తాంపునుబంపవలయును.

Call No. 2131.4x5, 2 A

[illegible]

